ЕЛИН ПЕЛИН

съчинения

3

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ЕЛИН ПЕЛИН

Съчинения
в шест тома

ПОД РЕДАКЦИЯТА НА
ТОДОР БОРОВ, КРЪСТЬО ГЕНОВ,
ПЕНЬО РУСЕВ

Български писател

ЕЛИН ПЕЛИН

Том трети

ПОД МАНАСТИРСКАТА ЛОЗА;
АЗ, ТИ, ТОЙ; ЧЕРНИ РОЗИ,
ПИЖО И ПЕНДО И ДР.

София • 1977

РЕДАКЦИЯ И СЪСТАВИТЕЛСТВО
ПЕНЬО РУСЕВ

Под манастирската лоза

Помѧнꙋхъ дни́ дре́вніѧ, поꙋчи́хсѧ во всѣ́хъ дѣлѣхъ твои́хъ въ творе́ніихъ рꙋкꙋ̀ твое́ю поꙋча́хсѧ.

(Псал. 142.5)

ОТЕЦ СИСОЙ

С ваше позволение ще скрия името на манастира, гдето прекарах едно блажено лято, гостенин на добрия игумен отец Сисой. Всеки ден от ония дълги, лениви и спокойни манастирски дни ние двама обядвахме заедно вън под сянката на гъстолистната лоза — великолепно украшение на тая света обител. Тя разстилаше над нас благословените си вейки, както ливанските кедри се разстилаха над главата на Аврама, и ни правеше прохладна сянка. Нашите обеди бяха самостойни, чудесни съчинения на самаго отца Сисоя, в които той примесваше покрай благовонните планински билки много от сладостта на своята мъдрост. Виното, към което скромният игумен имаше особена слабост, той предварително изстудяваше в чешмата, която пееше сладостно под сянката на три стари печални върби сред двора. На малката дървена масичка под лозата ние прекарвахме до вечерта в тихи и прояснени от вдъхновение разговори за бога, за света, за суетата на живота и загадката на смъртта. Бурното и дълго минало на отец Сисой бе му принесло много житейска опитност, а черковните книги и библията, над които прекарваше усамотените си часове, бяха прояснили душата му със света мъдрост.

— Книгите са като хората — казваше той, — когато остареят, стават мъдри. Науката и мъдростта са дело

на миналото. Настоящето е винаги било море от чувства, по което се клатушкат хорските души, несигурни в своя път. Техните сълзи, техните вопли, радости, стремления, измами и душевни тържества, техните мисли и опити падат като скъпоценни бисери в бездните на това море. И когато то се оттече в далечното минало, хората намират на дъното му утаени всичките попадали съкровища и черпят мъдрост.

Уверен съм, че ако тия мисли биха могли да излязат от устата на дядо владика, той щеше да се възгордее повече от патриарх, но отец Сисой седеше спокоен, взимаше трохи от масата и ги хвърляше с хубавата си свещеническа ръка на кокошките и на врабците, които се трупаха около него и без страх кацаха по раменете му. Той беше нисичък, здрав, с младежка светлина на очите, с приятно усмихнато лице, с посивяла брада, но под черната му калимявка се подаваха кичури, бели като вечните преспи по планините. Мислите му пъплеха бавно, разклоняваха се, виеха се като лоза и се разлистваха гъсто. За себе си казваше:

— Недостоен съм по две причини — по чревоугодието си и по снизхождението си към грешните.

Ще ви разкажа някои от неговите приказки, пълни с поучение и дълбока мъдрост.

СВЕТИТЕ ЗАСТЪПНИЦИ

Изворът на световните злини са страстите и влеченията на плътта, тленната плът, която погубва блаженството на безсмъртната душа. Докато Адам се разхождаше самичък из Едемския рай, светът беше съвършен, защото мислите на първия човек не търсеха друго освен бога, и душата му беше ведра като небето, към което се стремеше. И нему беше по-добре сам, безгрижен сред горите, езерата и зверовете. Жената му внуши мисълта, че той е равен с бога, отрови кръвта му с грях и омърси желанията на душата му. Първопричината на плътските влечения иде от дявола и зачатието на човека чрез страст е нечисто.

На тая неопровержима истина бяха се спрели веднаж всички свети угодници божи и радетели за спасението на човешката душа. Свети Теодосий — основателят на манастирите — повика на събор всички свои сподвижници да обмислят върху това и да поискат от господа, щото зачатието на хората да става чрез невинен поглед, а не чрез телесно побесняване.

Обширната небесна зала се пълнеше със светци. Те пристигаха като видения, влизаха блажено усмихнати, пристъпяха към местата си строго и загрижено и сиянието на бледите им лица пръскаше в залата дрезгавина, каквато пръска сутрин над планините пробуденият

поглед на деня. В първите редове на това странно събрание изстъпваше св. Григорий Богослов, върху когото усърдието за въздържание бе се струпало, както се трупат облаците един връз друг. От двете му страни седяха св. Василий и св. Иван Златоуст. В цялата зала нямаше по-вдъхновени от тая възвишена тройка. Близо до тях беше св. Симеон Стълпникът, осенен от духа на божията премъдрост, която винаги избира смирени души като него, за да го въздигне от прост пастир на безсловесни твари в пастир на словесните овци. До него беше великия Пафнутий. Неизчислимите безпокойства през земния му живот сякаш още движеха тъмните му очи. С лице бледо като ерусалимска стена той гледаше в лика на светците и търсеше с вълнение неземната по хубост Таис — мечтата, която движи живота му и с която го прибра всевишния.

Наблизо стоеше сгушен под гърбицата си св. Андрей, Христа ради юродиваго. И много други, и много други.

Светиците смирено се наредиха на последните столове с умилени лица, със скръстени ръце. Те стояха неподвижни, срамежливо наведени и поради тънкостта на въпроса, по който беше свикано това събрание, не смееха да вдигнат очи. Между тях седеше и българската светица Петка Самарджийска, единствената, която изглеждаше смела и самоуверена.

Св. Теодосий седна на председателския трон, надяна светлия си ореол и обяви заседанието открито, като каза:

— Свети божи угодници, целта на нашето събрание ви е известна. Нека поиска думата оня, който желае да говори.

От последните чинове бързо и нервно се вдигна един

млад, висок светец, с лице тъмно като луната, оглеждаща се в смолистата вода на Мъртвото езеро.

— Искам думата — каза той.

И гласът му прозвуча вдъхновено и сладко, като последната молитва на мъченик, умиращ за Христа.

— Кой сте вие? — попита председателят.

Цялото събрание се обърна към него с учудване, защото никой не го позна.

— Аз съм разбойникът, разпнат с Христа. В книгите на светците аз не фигурирам, може би по погрешка, но бог ме удостои с вечната съдба да бъда между вас, така както съвестта ходи с човека. Аз нямам право да разисквам върху великия въпрос, който ни е събрал тук, защото съм недостоен, но искам да ви обърна вниманието, че и други недостойни има тука.

Събранието заропта.

— Кой хвърли това подозрение в главата ти? — чу се един глас на възмущение.

— Иуда — отговори разбойникът. — Иуда, който също не е удостоен в лика на светиите, но чието дело, колкото и недостойно, стана причина за изкуплението на хората чрез мъките и възкресението на Христа.

Нов ропот залюля събранието. Светците се закръстиха.

— Аз считам, че всички тук сме недостойни да разискваме по въпроса за плътската страст. . . — продължи той.

Светците наведоха глави.

— . . .Но най-недостойните, които събранието трябва да отстрани от заседанието, са: пророк Малахи, който е бил повече благообразен телесно, нежели душевно. Преподобний Максим Гъркът — най-учения светогорски монах, който е замесен в женски работи и не е допус-

нал, щото русинът Васил Иванович да напусне жена си Соломония и да се ожени за Елена Глинска. После св. Иероним, който целия си живот е прекарал само с жени, най-хубави римлянки. Обстоятелството, че той е тук между светците, не говори лошо за него, но все пак той не може да бъде достатъчно безпристрастен по един въпрос, в който лежи съдбата на жените. По същата причина трябва да се отстрани от събранието и българският представител св. Дамаскин от Габрово, понеже той е обесен, защото закачил една хубава свищовска туркиня. Нека не му се прави никакво снизхождение, въпреки истината, че на българина умът му иде късно. Да се отстрани също великия мъченик на себе си отец Пафнутий, който посвети целия си живот, за да спаси душата на прекрасната Таис, която той обичаше безумно. Да се отстрани още св. Павлин Милостиви, който от езичник се превърна в християнин под влияние на жена си — знатна и хубава римлянка. Още — преподобния Ефрем Сирин, поради нескромността си на младини. Не бивайте снизходителни заради доброто име на родителите му. Животът опровергава казаното, че добрите плодове растат само на добри корени.

Сега се обръщам към светиците. Чудно ми е как чувството на богобоязън, което носят в нежните си сърца, не ги е спряло да присъствуват тук. На много от тях това може да се прости, но по-много от тях ще трябва да се отстранят. Например: св. Синклития. Тя е казала: восъкът се топи от огъня, душата отслабва от похвалите, но въпреки това, тя е била неземна красавица и е будила грешни мисли у мъжете. Св. Варвара и нейната сподвижница Юлиана, макар и доброволно да са почернили красотата си, най-високото оръжие, което дяволът дава на плътта, съблечени голи за мъчение, те не са будили у тълпата толкова учудване с търпението си пред страданията в името на Христа, колкото омая с безподобната красота на гърдите си. Би трябвало да се отстрани също преподобната девица Аполикария, внучката на императора Маврикияна, която е прекарвала живота си като мъж в манастира Св. Макария и отблизо е изучила мъжката душа. Да се отстрани също българската светица св. Петка Самарджийска, която въпреки борбата със земното, въпреки поста, пак си е останала дебела и влагата в очите ѝ говори за вечно възбудена плът. А по въпроса, за който сме се събрали, ще кажа: не унищожавайте изкушението, защото ще направите подвига за спасение много лесен.

Въпреки убедителния списък на оратора, събранието не отстрани никого от заседанието и разискванията бяха продължени три дни и три нощи, без да се дойде до някакво решение.

На третия ден великият св. Иван Златоуст покани на вечеря всички присъствуващи в събранието. Трапезата бе сложена под голям свод от лози, по които висеха узрели гроздове.

Наредени смирено, те с чиста радост следеха светия домакин, който сам поднасяше ястието с белите си ръце.

Но още при първата хапка св. Теодосий се обърна към св. Иван Златоуст и каза:

— Иване, чорбата е безсолна.

Неговите смирени думи се повториха в хор от всички гости.

Св. Иван Златоуст стана мълчаливо, взема от солницата сол в шепата си и като тръгна наред по трапезата, движеше ръката си над съдовете като че соли.

Гостите наново почнаха да ядат. И пак се чу в хор:

— Иване, чорбата е безсолна.

Св. Иван Златоуст пак взе сол от солницата и пак обходи съдовете, като движеше шепата си над тях, без да пусне сол.

Когато трети път се обадиха гостите и рекоха:

— Иване, чорбата е безсолна — той взе с шепата си сол, посоли чорбата, изправи се и рече:

— Както чорбата не се осолва само от погледа на солта, така и зачатието на човек не може да стане само с погледа на мъж. Да бъде, както бог е наредил, и греха, който дяволът хвърля със зачатието ни, да го изкупим с покаяние. И нека земний подвиг на човека да бъде стремлението на душата към бога чрез красота и истина.

При тия думи на св. Иван Златоуст всички се прекръстиха и казаха амин.

ОЧИТЕ НА СВЕТИ СПИРИДОН

Свети Спиридон беше беден обущар. Приведен над своята ниска масичка, по която бяха разхвърляни сечивата му, и потънал в блажени размишления за бога, той работеше по цял ден. Едничката му почивка бе, когато сядаше да яде кротко и полека сухия си хлебец или когато повдигаше очи да погледне навън през малкото прозорче прекрасната картина на божия свят, която винаги го умиляваше.

Бялата студена зима и горещото златно лято го радваха еднакво. Пролет, когато слънцето топеше снега, св. Спиридон обичаше да се заслушва в равния еднообразен шум на капчиците, които падаха от схлупената стряха на дюкянчето му, и да гледа как в срещната градина пред малката черквица напъпва люляка и разцъфнува ябълката. Сладкият аромат на цвета пълнеше цялата малка тиха улица, влизаше на вълни в тясното дюкянче и възбуждаше още повече към чистота душата на младежа. В такива дни св. Спиридон с особена радост и надежда мислеше за небето и понякога ставаше от ниското столче и надзърташе през прозореца да го погледа.

Той бе млад и хубав, но ласкания и похвали не опустошаваха душата му с грешна суета. С подвиг и покаяние той жадуваше за похвала само от бога, но се

мислеше недостоен за нея, макар че нямаше никакви грехове. Единичката негова мисъл бе да очисти душата си така, че да разцъфне като ябълката пред срещния храм и нейният аромат да храни добродетелите така, както белият ябълчен цвят храни пчелите.

Неговата душевна красота даваше облик и на нейната тленна обвивка — тялото. Тоя беден юноша беше прекрасен. Лицето му сияеше от една света чистота и по мъдрото му чело бягаха и се преливаха едвам уловимо бели и розови облаци, като по утринно майско небе. Сините му очи, съзерцавайки всякога с радост божествените неща, имаха езерна дълбочина, в която трептяха отраженията на всички небесни светила.

Богати и красиви моми от града минаваха често всред тая отдалечена улица, гдето беше обущарницата на младежа, и търсеха случай да го видят, като искаха да си поръчат празнични обувки при него. Това ужасяваше благочестивия момък и когато чуеше весел женски говор и шум на копринени рокли, той навеждаше чистите си очи надолу и не ги повдигаше, докато вън не се въздари веселото и тихо спокойствие, което имаше малката улица.

За да отбегне всяка съблазън, която можеше да дойде, той бе поставил пред прага на дюкянчето си едно малко сандъче с пепел. Всяка жена, която идеше при него за поръчка, стъпваше там, и от следата на стъпката обущарят вземаше мярка за работата си. Защото чистият младеж пъдеше из душата си всяко желание за жена, което можеше да наруши неговото свето блаженство, и пазеше очите си от сянката на изкушението и ръцете си от съприкосновение с тяло, родено за похот.

Веднаж, когато св. Спиридон бе станал от триножника и искаше да погледне от прозорчето и да се порадва на едно бяло облаче, с което някое невидимо ангелче си играеше в небесната синевина, пред дюкянчето спря позлатена каляска и от нея слезе и почука на вратата една млада туркиня. Яшмакът ѝ беше леко отворен и св. Спиридон побърза да наведе неземните си очи към прашния под, за да не се вмъкне през тях в душата му прелестта на изкушението.

Жената отвори полека и влезе. Заедно с нея влезе и застана в тъмната и бедна работилница хубавият пролетен ден, който цареше вън. Св. Спиридон чу бодрия шум на чешмата, любовното боричкане на врабчетата, някаква песен на младо момиче, мъжествения смях на младежи. Тая весела суета на живота влезе заедно с непознатата жена и застана в малкото дюкянче.

Младежът наведе още повече глава и не знаеше какво да каже.

Тогава жената нежно, меко и властно му каза да ѝ вземе мярка за нови обувки.

— Стъпете вън на пепелта в сандъчето. Ще взема мярка от стъпката ви, добра госпожо — рече кротичко св. Спиридон.

Жената се засмя звънко, хубаво и на благочестивия младеж се стори, че тълпи млади хора застанаха пред дюкянчето му и нахвърлиха вътре хиляди пресни благоуханни цветя. Той закри очите си с ръка и повтори молбата си с такова смирение, че сърцето на младата туркиня се сви.

— Не — каза тя и замълча. После добави: — Искам да ми вземете мярка от крака.

Тогава св. Спиридон стана, грабна мярката и без да повдигне очи, приближи непознатата жена. Тя, като събра малко дългата си копринена рокля, повдигна ху-

бавия си крак и стъпи върху ниското триножно столче. Св. Спиридон обви пипнешком ширита около стъпалото. В тоя миг светият младеж изгуби нишката, която свързваше блажените му помисли с бога, и отдаден на работата си, вдигна очи да види какво показваше мярката. Тогава крайчецът на едното му око видя изящния крак, нежно обгърнат в тъмен копринен чорап. В душата на благочестивия младеж нещо се сгромоляса. Още малко и той беше погубен завинаги. Но твърдостта на вярата му не го остави. Светостта, която бе го крепила толкова време, бе калила волята му. Тя въстана срещу събудените желания и св. Спиридон с бързина грабна шилото от масата и с твърда ръка избоде окото, наклонно към изкушение. Заедно със силните болки св. Спиридон усети и чу ликуването на спасената от погибел душа и в екстаз от блажената наслада той не сне ръката си, а удари по-твърдо с шилото и избоде и другото око. То нямаше вина. Но в жаждата си за чистота светият младеж искаше да затвори прозорците на душата си, през които можеха да минат лъчи, отразени от съблазнителни и грешни неща.

Като остана без очи, св. Спиридон не можеше да работи вече. Той затвори дюкянчето си и отиде в гората, гдето течеше голяма река, между брегове, обрасли с върби и ракита. Опипом сечеше пръчки, седеше на припек, плетеше кошове и ги даваше за парче хляб на селяните, които минаваха оттам за града.

Наоколо му беше тъй тихо, спокойно и радостно. Той слушаше плясъка на рибките, които понякога играеха в реката, и дълго стоеше до брега в мълчание. Журченето на пчелите и слабият шум на белостволите брези, които растяха наоколо, пълнеха успокоената му душа с наслада. Когато минаваше пипнешком от едно място

на друго, той молеше бога да упътва краката му, за да не мачка мравките и дребните насекоми, които пълзяха из тревата. Вечно младият и нов ветрец, който се раждаше сутрин и вечер, и умираше по пладне, обираше аромат от всички треви, цветя и липи, носеше го на слепия подвижник и топеше душата му в наслада.

Сред тая чудна тишина мислите на св. Спиридон, стократно очистени, отиваха при бога и съзерцаваха с часове неговата мъдра, прощаваща усмивка.

Само едно нещо тревожеше светия човек — любовните чуруликания на птиците, които пълнеха гората. Св. Спиридон чуваше как гълъбите, гургувиците, славеите и всички други птици кацаха по клоните и любовните им милувки го смущаваха. Той събираше камъни и хвърляше на посоки из гората, шъкаше, махаше ръце и се мъчеше да ги пропъди. Но те продължаваха да викат, да пеят, да се обаждат една на друга. В мисълта на светеца, въпреки усилията му, неволно изпъкваха картините на техните страстни отдавания и един ден младият светец с ужас разбра, че там, в душата му, има други очи, които той не можеше да избоде.

И наведен над кошчето, което плетеше, той размишляваше и разбираше, че като съзерцаваше света с телесните си очи, той нивга не е изпитвал мъка като сега, когато го съцерцава с очите на затворената си душа. Облада го неспокойствие. Като не знаеше отде иде причината на това, той помисли, че е извършил пред бога някой грях, и почна да прекарва дните и нощите си в молитва. Ала от ден на ден душевното му спокойствие сѐ повече и повече изчезваше.

Веднаж, като туряше последните плитки на един кош, нему се представи съблазнителната картина, която го накара да избоде очите си. Той видя ясно с очите на

душата си прекрасната жена, застанала пред него с приповдигната пола, под която се показваше изящният крак в копринен чорап. Св. Спиридон напразно искаше да изпъди тоя образ, тъй ясен и съблазнителен, но не можеше. Накъдето и да обърнеше сляпото си лице, той виждаше тая жена и чуваше смеха ѝ. Светецът високо завика, заокайва се и почна да зове бога за помощ. Напразно. Съблазнителният образ растеше и го завладяваше. Той почна да го вижда такъв, какъвто не бе го виждал и не би искал да го види тогава, когато още светеха сините му очи. И ето че страшни желания почнаха да тласкат кръвта в жилите му. Той искаше да се моли, но от устата му излизаха горещи любовни слова, които ечеха в мълчаливата гора като викът на кукумявка.

— Господи, защо ме мъчиш! Погубих очите си, за да те постигна — а далече съм от тебе. Научи ме как да те постигна. Направи знамение, господи!

И свети Спиридон падна с очите си към земята, за да стори поклон. Като се повдигна пак и обърна глава към небето, на младото му лице светнаха отново сините хубави очи с дълбината на езера, в които се оглеждаха всички небесни светила.

ОГЛЕДАЛОТО НА СВЕТИ ХРИСТОФОР

Още от млади години душата на свети Христофор се възпламеняваше за борба със злото. Неправдите го караха да се гневи, греховете и престъпленията огорчаваха сърцето му и го докарваха до възмущение. Твърд като камък, той отстояваше срещу изкушенията, силен като лъв и едър като дъб, той бе готов да смаже само с един удар гения на злото — дявола.

От заран до вечер той вървеше по пътища и по стъгди със стиснати юмруци и с поглед, запален от желание да не пропусне да мине неунищожено още в зародиша злото, което всяка заран се излупваше като хаплива змия из човешките страсти и носеше отрова.

В ония времена тоя млад човек, под чийто грамаден ръст трепереше земята, можеше да стои над закона, защото силата беше закон. И на св. Христофор не трепваше ръката, когато я вдигаше, за да порази на място, като мълния, безчестния търговец на пазара, лъжеца, крадеца и даже просяка, който се преструваше на изкълчен, за да буди по-голямо милосърдие.

Душата му бе вечно изпълнена от негодувание, от страшната потребност да души, да унищожава, да къса в гнева си и да мачка в яда си всичко, което имаше дъха на неправда, на замисъл за неправда, на порок и престъпление. От това неговото прекрасно лице полека-

лека се изкриви и удължи, веждите му паднаха ниско, очите намаляха и се изпълниха с кръв, ноздрите му се разшириха, устата уголемиха.

Той изгуби подобието божие и образът му заприлича на зъл кучешки образ.

Тогава децата, които св. Христофор смяташе за безгрешни, почнаха да бягат от него и да му дюдюкат, когато той минаваше по улиците, и кучетата, на които взе подобието, почнаха бесовито да го лаят. Жените, към които силният младеж имаше преголяма слабост, защото не считаше за грях ни плътската, ни духовната любов, и които тайно и явно въздишаха за него, почнаха да го избягват, да се боят от него и му дадоха презряното име Песоглавец, което ще каже човек с кучешка глава.

Свети Христофор, отчаян и ужасен, помисли, че побеждавания толкова пъти от него дявол е поискал да си отмъсти и е пратил всички нечисти сили да го преобразят на куче, за да го лиши от единствената красота на живота — любовта на жените.

И още повече побесня младият защитник на правдата и на истината. И като стисна страшни юмруци към най-силния си враг — дявола, — той поиска да го прокълне. Но за негов още по-голям ужас из зъбатите му уста излезе само кучешки вой.

Тогава Песоглавецът отиде в близката гора, отскубна една суровица, окастри клоните ѝ, нарами я като тояга и напусна родния си град, за чието добро така неуморно бе се борил.

Той се мъчеше страшно. Той знаеше, че лицето е видимият образ на душата и че преображението му в куче не може да стане, ако душата му не се е преобразила в кучешка.

И нещастникът отиде далече на един голям остров в морето. През средата на тоя остров течеше буйна и мътна река, която не можеше да се премине нито по мост, нито с ладия. От едната страна на тая река растяха и зрееха прекрасни жита, от другата пасяха безбройни чарди добитък и обширните гори бяха пълни с лов. Но жителите от двете страни търпяха лишения, защото не можеха да минат страшната река и да разменят благата си.

Песоглавецът, за когото нямаше сила непреодолима, се намери съкрушен на брега на тая река. Той се посели край нея и всеки ден я прегазваше по два пъти, за да вземе хляб от едната страна и да насити с месо кучето, което го обладаваше, от другата. Мътните и силни води на реката го обливаха до пояса и се разбиваха о коравото му тяло на пяна като о скала.

Жителите от двете страни се трупаха и гледаха с уплаха тоя непознат човек с кучешка глава и силата му ги учудваше.

Срещу хляб и месо Песоглавецът почна да пренася хората през реката, като ги вземаше на плещите си по няколко изведнаж. Но неговата страст да унищожава злите и порочните не бе го оставила. Той често спираше сред реката, сваляше от гърдите си тия, които тайнствената сила на правдата му посочваше като недостойни, и ги хвърляше в реката като гнили плодове.

Вечерно време, когато всички се прибираха, той отиваше до дънера на някоя палма, падаше съкрушен на колене, под които камъните хрускаха и се обръщаха на прах, и искаше да се моли. Но молитвите му се носеха към звездното небе като кучешки вой и той питаше бога с окървавено сърце:

— Господи, исках душата ми да бъде чиста като

правдата, която ти си дал. Защо направи лицето ми безобразно като злото, което те огорчава и гневи?

Един ден до брега на страшната река пристигна старец, странник, не от тия места. Той помоли Песоглавецът да го пренесе и рече:

— Добри човече, пренеси ме отвъд, защото ме гони дявола. Нямам нито хляб, нито месо да ти се отплатя. Ще ти дам само това малко огледало. В него ти ще виждаш кучешкото си лице дотогава, докато не извършиш най-великия подвиг, с който да угодиш на бога.

Песоглавецът пренесе стареца, взе малкото огледало и мина пак на другата страна, за да чака дявола, който преследваше странника. Той погледна по следите на тоя странник и го видя, че се губи между узрелите ниви на полето с ореол на главата.

Тогава Песоглавецът разбра, че е пренесъл на плещите си самия Исус Христос, и го обзе страх, какъвто никога не бе изпитвал, и като целуваше малкото огледало, падна на колене и с такава сила заудря главата си в поклони о земята, че околните канари се събаряха и падаха със страшен шум в реката.

Оттогава свети Христофор потъна в дълбоко размишление. Ревността му да се бори със злото и да наказва недостойните се усили. Но като се гледаше в малкото огледало на Христа, той с ужас виждаше, че кучешкото му изражение добива по-голяма злост.

И го натисна скръб. Той помисли, че мисълта му е помрачена и че не може вече да различи злото от доброто. И укроти бунта на душата си, като стана снизходителен, като се мъчеше да не вижда пороците и да не ги различава толкова рязко от добродетелта.

Един ден при него дойде непознат човек, с грозно лице, с кървав поглед, плах и мрачен. Св. Христофор

съгледа в него най-страшния престъпник на земята и каза в себе си:

— Да убия тоя човек, да отърва земята от страха, който носи, ето кое ще освети наново лицето ми.

И когато се готвеше да стовари на главата му страшната си ръка, непознатият каза с глас, пълен с нахалност и насмешка:

— Силний Песоглавецо, пренеси ме на другата страна, за да спася хората. Там изчезнаха всички пороци и добродетелите ще умрат, защото няма вече от какво да живеят.

Тия страшни думи спряха ръката на Песоглавеца. Той, без да бъде снизходителен, рече да бъде търпелив. Метна на гърба си отвратителния човек и го понесе, но когато нагази в реката, той усети на плещите си страшна тежест, като че това не бе човек, а торба с олово — и много по-тежко, защото коленете му почнаха да се подгъват.

Той бе уверен вече, че носи на плещите си натежал от грехове човек, и на няколко пъти помисли да го хвърли в реката, но не го стори.

С голяма мъка той го пренесе на срещния бряг и го тръшна на земята.

Човекът стана леко, даже не охна, стисна ръката на Песоглавеца с благодарност и тръгна.

Св. Христофор се върна бързо на другия бряг и треперящ от гняв, че не уби тоя злодеец, обърна се да го види.

И видя по пътя, гдето бе минал Христос — едрата, мрачна, рогата фигура на дявола леко да крачи между нивите.

— Господи — извика Песоглавецът, — сега лицето ми трябва да е станало по-грозно от кучешко!

И той, преизпълнен от страх, бързо извади огледалото и го изпречи пред очите си. Но сега в него Песоглавецът видя красотата на своето човешко лице, чистотата на погледа си. И първата мисъл, която блесна под неговото ясно чело, осветено от ореол, беше:

— Очистих се, защото направих добро на найлошия.

ИЗПОВЕД

Вечернята се свърши. Последното амин на отец Павел замря без ехо и в малката ослепяла от старост манастирска черквица настъпи продължителна тишина. Трите селянки богомолки, които стояха на купчец в средата, погледнаха отец Павел. Погледна ги и отец Павел. Няма нищо повече. Свърши се. Трите жени се прекръстиха и се наведоха да вдигнат от трона болния младеж, който седеше там блед и неподвижен.

В това време пред черквицата се чуха стъпки, придружени от късо и отмерено дрънкане на мънички звънчета. Някакъв едър мъж застана на вратата и я задръсти цяла. Той постоя малко, влезе тежко вътре и се спря.

— Добър ден. Тук ли живее изповедникът? — каза той с дебел и див глас, без да се обърне към някого.

Трите жени и отец Павел, който току-що се канеше да излезе, погледнаха влезлия. Това не приличаше на човек, а на някаква грамадна страшна мечка, отървана от синджир. Едно рошаво чудовище с голяма шапка от козя кожа, с широк кожух, обърнат с козината навънка, с рошави ногавици, които покриваха краката му от стъпалата до пояса. От това валмо жълта козина гледаше бакърено, обгоряло лице с разрошени мустаци, с малки очи, скрити в месести мигли, отдето надничаха

безстрастно. В ръката си държеше дебела и тежка тояга, по-висока от него, и когато влезе, той я удари по плочите на пода, като че искаше да я забие.

— Тука ли живее изповедникът? — попита пак той, без да се обърне към някого.

Отец Павел, който гледаше над очилата учудено тоя човек, посочи с ръка към една странична врата на олтара. Там седеше свит на ниско столче престарелият изповедник, отец Никодим, унесен в дрямка. Голямата му глава бе наведена настрани и бялата му брада лежеше като пешкир върху отворената книга на коленете му.

Странният човек в коженото одеяние се раздвижи, повдигна тоягата и тежко запристъпя. При всяко стъпване на краката му издрънкваха мънички звънчета и техният ситен звън сякаш се търкаляше по студените плочи на пода.

Трите жени, които се канеха да си вървят, оставиха болния на трона му и се спряха. Отец Павел се прекръсти и се усмихна.

Дзън-дзън, дзън-дзън. И между всяко обаждане на звънчетата се чуваше и тежкото тупкане на тоягата, която ги предвождаше.

Задрямалият изповедник отец Никодим се сепна и изправи глава. Като видя страшния едър човек, който застана пред него, той се изправи тъй бързо на крака, че събори столчето си.

— Добър ден — каза непознатият, като установи себе си със силно тупане на тоягата.

— Свали си шапката! — каза изповедникът.

Рошавият човек вдигна тежко ръка, свали голямата шапка и я натисна под мишница. Сплеснатата му коса бе леко посребрена.

— Приближи се! — рече изповедникът.

Човекът пристъпи няколко крачки и на краката му се пак обадиха ситните звънчета.

— Рекох да се изповядам. . . Така ме научиха.

Изповедникът се облещи учудено насреща му:

— Кой те научи?

— Там, в планината. . .

Гърлестият див глас на човека даде страшно ехо в черквичката. Догарящите няколко свещички по свещниците примигаха.

— С пари ли е, без пари ли е? — попита човекът и почна да бърка в пазвата си. Шапката, която стискаше под мишница, падна на плочите и застана край него като някое овчарско куче.

— Остави, остави — каза малко развеселен отец Никодим, но човекът не обърна внимание на думите му, извади една дълга кожена кесия, размота ѝ връвта и си пъхна ръката в нея.

— Не знам, брате, какво са ме научили, това правя. Аз между хора не живея, аз съм в планината. Там е гора. Между дървета си живея. . .

Той подаде няколко лева на изповедника.

Отец Никодим погледна човека, усмихна се от досада и от досада пое парите.

— Аз съм пастир човек — заговори пак гърлесто непознатият. — У гората съм пораснал и там си живея. И там ще си умра.

— Деца, жена имаш ли? — попита изповедникът.

— Ъ-а. Нямам, нямам. Това съм, що ме гледаш.

— Пастир си, кажеш?

— Пастир, пастир. На чужда стока. Мое си нямам нищо.

При всеки нов отговор човекът освобождаваше повече душата си и гласът му се засилваше.

— По-полека, по-полека, тихо — забележи изповедникът.

— Защо? Няма що да крия. Не съм убил някого. Ние в гората така си говорим. И на стоката така си говоря. Планина широка.

— На черква ходиш ли?

— Не ходя. Аз не съм ходил от дете. Току-речи, едвам помня кога е било.

Понеже непознатият заговори съвсем високо, отец Никодим кимна към жените и към отец Павел и им даде знак да си излязат.

Жените вдигнаха болния и като го подпираха под мишници, изведоха го навън. Отец Павел угаси догарящите свещи на свещниците и също си тръгна. Но понеже забележи, че в черквата стана тъмно, той се повърна, запали отново две тънки свещици и излезе.

— Затова ме и пратиха да се изповядам и да се пречестя.

— На колко си години?

— Не знам, брате. Четиридесет ли съм, петдесет ли? Па може и шеесет да имам. В планината годините се губят и не мож ги намери.

— Ела по-близо.

Човекът се приближи и звънчетата на краката му пак се обадиха.

— Какво звъни на краката ти?

— Звънченца. . .

— Защо ги носиш?

Непознатият се усмихна благо като ангел.

Слънчеви лъчи паднаха през прашното прозорче на купола и варакосаният иконостас светна като усмивката на непознатия.

— Защо ги нося ли, каеш? — поде той. — По планината ходя и ми е жал за животинките, за мъничките. Мравчици, пчелици, буболечки, сякакви гадинки, шаренички такива, жал ми е за тях. Не виждаш го, настъпиш го и го смачкаш. Пък тъй звънчетата ги плашат и те самички се вардят.

Старият изповедник отпусна ръце и умилено погледна непознатия в очите. Те го гледаха спокойно, кротко и по грубото изгоряло пастирско лице гореше светост.

«Какъв свет човек — помисли си отец Никодим. — Да жали буболечките, мравките, мъничките гадинки, за които човек никога не мисли. Света душа. Дали не е светец, преоблечен, пратен от бога да ме изпитва?»

Отец Никодим плахо се обърна към иконите и се прекръсти.

Непознатият пристъпи — звънчетата пак се обадиха.

— Ти си праведник, ти нямаш грях. Чиста душа — каза с усмивка изповедникът и поклати глава, като че искаше да каже: — Толкова хора съм видял, а такава праведна душа като тая не мислех, че има.

— Ти нямаш грях, нямаш грях — повтори той.

— Па нямам, та. . . Какво ще имам. . .

— Как живееш в планината?. . . Молиш ли се на бога?

— Какво ще му се моля — каза непознатият, след като помисли малко. — Чудя му се. Па аз съм близо до него, та. . . На върха на планината, под само̀ звездите. Па му се чудя наистина, чудя му се.

— Свет човек, свет човек — говореше в себе си отец Никодим.

— А така, да си откраднал нещо, да си направил пакост?

— Не съм, брате. Какво, пази боже! Да взема чуждо, пакост да направя? А, не. . .

«Свет човек, свет човек» — мисли изповедникът.

— Ами нещо да си излъгал?

— Ами че кого да лъжа там, у пустинята. Дърво и камък се не лъже. Па стоката. . . Какво да го лъжеш. . . добиче. То се и не лъже. . . Човек се лъже, истина, ама де да го намериш, та да го излъжеш. Па и за какво ще го лъжеш?

«Свет човек, свет човек» — удивлява се в душата си отец Никодим и му се струва, че се намалява пред него като мушица.

— Ами жени, жени срещаш ли? — решава се да попита изповедникът.

— Е, па може ли без жени, брате — усмихва се добродушно праведникът. — И то е божа работа.

— Кое? — попита изповедникът, повдигна се на пръсти и широко отвори очи.

— Това де, дето го рече, женските работи.

— Как божи работи?

— Е, така де, пак така си е.

«Чудак» — помисли отец Никодим. — Тъй да си имал работа с жени отблизо. . . сношение?

— Па имал съм, брате.

— Навярно, много рядко?

— А не, честичко, честичко — каза с добродушна откровеност непознатият.

— Где намираш в планината жени?

— То жени сякъде ще намериш, като търсиш.

«Грешник — мисли си изповедникът и го гледа подозрително. — Дали не е дяволът, преобразен, дошъл да ме изкушава?»

Умилението изчезна от лицето на отец Никодим. Той взема строг вид:

— Как намираш жени в оная планинска пустиня?

— Някои сами идат.

— А други?

— Други ме викат по колибите.

— А-а. . .

— Има една вдовица там на едни колиби. Често ме вика. И наглежда ме жената, и пере ме. Пък една идва отдалеко. Ама за нея какво ще ти разправям, тя е от друг район. Тя е по-хубава.

— Само две ли?

— Е, има още три-четири.

— Това е грях — каза с възмущение изповедникът и очите му се отвориха застрашително.

— Грях ли? — учуди се непознатият. — Че отде да знам. Кой да ми каже там, в планината.

— Грях голям, непростим — викна гневно свещеникът.

— Като е грях, тогава ще си вървя — все така добродушно и наивно отговори непознатият, повдигна шапката си, тропна с тоягата и си тръгна.

— Не знам, не съм знаял — замъмра той и звънчетата запяха на краката му.

Но отведнаж се спря, като че бе забравил нещо, обърна се към изповедника и попита учудено:

— Аз мъж ли съм?

— Да, мъж си, мъж си — троснато му отговори отец Никодим.

— Е, грешно ли е, че съм мъж?

Отец Никодим млъкна учудено.

Непознатият тропна с тоягата и тръгна. Звънчетата пак живо се обадиха от краката му.

Това раздразни душата на изповедника. Той го настигна и извика сърдито:

— Ей, слушай, хей!

— Какво? — обърна се непознатият и се спря.

— Слушай, приятелю, звънчетата, дето си ги вързал на краката си, не са за там. . . Чу ли? Чу ли?

Непознатият като че не го чу. Той бавно излезе вън.

Отец Никодим застана в мрака сред пустата черквица и дълго стоя така. Вън полека, полека чезнеха равномерните стъпки на непознатия, удара на тоягата му и живия звън на звънчетата.

— Кой знае — продума на себе си отец Никодим, като се свести. — Тоя човек може би е по-близо до божията истина. Той живее под само̀ звездите.

ЗАНЕМЕЛИТЕ КАМБАНИ

На другия ден беше Успение Богородично, храмовият празник на Жрелинския манастир, прочут по чудотворната икона на светата майка и по трите сладкогласни камбани, чийто ек благославяше цялата плодородна котловина, над която манастирът господствуваше с бялата си ограда горе в планината.

По стар обичай тия камбани се биеха само на Успение и на Великден, и първият удар се даваше от ръката на самия игумен. Тогава техният меден ек се разнасяше от камбанарията, звучен, сладък и тържествен, сякаш слизаше от небето, разстилаше се на широки вълни, падаше над селата, подемаше душите към бога и обръщаше очите към неговите селения — небесата.

И богомолците от деветте села на широката котловина, и от по-далеко, прииждаха да се черкуват в стария манастир, да се покланят на чудотворната икона, да поднесат дар и да искат изцеление на душата и на тялото си.

Старият игумен отец Иоаким погледна слънцето, което беше вече паднало зад големия манастирски орех, видя, че сянката на дългия чардак е покрила половина черквичката, и плаха тревога сви душата му. Наближава вечерня, трябва да удари камбаните.

Готов ли е?

Той погледна ръцете си, да види чисти ли са, погледна изметения двор и хората, които на купчини стоеха пред камбанарията и гледаха нагоре. После се качи, мина по широкия и дълъг чардак на зданието, дето бяха килиите на калугерите, слезе пак с бързи крачки по високите дъсчени стъпала и се изгуби някъде из двора. От два деня тоя добър старец не си е почивал. Той искаше да бъде готов за тържествения празник. Всичко да бъде чисто, изправно. Да свети. Ще дойдат всякакви хора — и прости, и знатни. И Владиката може да дойде. Всяка паяжинка в черквицата беше изметена, всяко кътче прегледано. Каменните плочи бяха измити, лъснати. Особено се радваше игуменът на златния ореол, с който един богат човек от далечно място дойде и украси главата на чудотворната света майка. Той постави и скъпа лилава копринена завеска на иконостаса пред нея.

Много пъти отец Иоаким идва пред иконата, поправя гънките на тая завеса и се радва на тоя ореол от чисто злато.

Всичко бе готово. Наближаваше тържественият час. Братята бяха вече по килиите си и се приготовляваха за вечернята.

Но игуменът искаше още веднъж да провери. Може би е забравил нещо. И той отново влезе в черквичката. Малка, ниска стара черквица, градена кой знае в кои години, запомнила старите царе, преживяла робството и благословила новото царство. Вътре вече бе влязъл вечерният мрак и се молеше пред запалените кандилца, чиито малки пламъчета се губеха пред благите усмивки на светиите. Те бяха умилително тържествени пред деня на големия празник.

Дядо игумен спря учудено на прага, защото видя

пред светата икона тъмния силует на жена с дете в ръка. Старецът се ядоса. На днешната вечерня не се влизаше в черква, преди да ударят тържествено камбаните. Така беше обичаят.

Той пристъпи тихо към влязлата и я изгледа. Тя беше дрипава, мръсна, забрадена с нечиста кърпа, така че само очите ѝ се показваха. Тя бе стъпила на плочите с боси, изцапани крака, които бяха отпечатали стъпките си по пода, и това ядоса повече чистия старец. Жената не го усети. Тя се молеше високо, с плач и поднасяше пред стъпките на светата майка своето болно дете, бледо, извехнало, като ланско цвете. То бе склопило очичките си, дишаше тежко и болезнено стенеше.

— Запази ми го и го спаси, майко Богородичке, едничко ми е — шепнеше жената и се навеждаше ниско, като дърво под силата на вятъра. Сълзите ѝ капеха по студените плочи, както капеше восъкът от горящите свещи.

Жената извади от пазухата на ризата си малка игличка със синьо топченце на края и я забоде на новото копринено перде.

— Приеми това от мене, света майко. Нямам нищо друго!

— Защо си влязла тук? — каза сърдито старецът. — Камбаните още не са били. Не знаеш ли обичая?

— Не знам, отче — каза объркано жената.

— Излез сега. После, после ела!

Жената покорно се обърна, стисна детенцето си в прегръдките и тръгна. Отец Иоаким я проследи с поглед. И когато тя мина през светлината на вратата, още един път забеляза колко е дрипава и нечиста.

Игуменът видя, че по плочата, на която стоеше же-

ната, бяха останали кални петна. Той видя върху завесата простата игличка със синята топчица на края. Тая топчица личеше като дървеница върху хубавата завеска и я грозеше. Отец Иоаким я извади и захвърли в ъгъла. След това се прекръсти пред иконата, оправи хубаво завеската и излезе.

Без тая случка всичко друго беше в ред. Но неговото добро сърце забрави това, като видя, че дворът бе изпълнен с богомолци, които държеха свещи и чакаха да ударят камбаните, за да влязат в черквата. Братята също бяха готови. Те бяха слезли долу и разговаряха с народа за предстоящия празник.

Събралите се стъписаха, като видяха игумена. Мъжете се поклониха, а жените се заредиха да му целуват ръка. Празничното дойде. Душата на стареца омекна и той гласно благослови всички.

Слънцето падаше към ниското и слаб ветрец слизаше от балкана, пътьом клатеше леко листата на ореха и отиваше долу в котловината да поиграе с реката.

Старецът си уми ръцете на чешмата. Млад прислужник му подаде пешкир, та се избърса, след това се прекръсти и се покачи на камбанарията. Братята застанаха пред черковната врата, а народът се натрупа зад тях със смирено ожидание. Всички очи се устремиха към върха на камбанарията, дето игуменът се изправи да изпълни свещения обичай.

Той се прекръсти и дръпна въжето, което люлееше отведнаж трите езика на камбаните. И плеснаха силно тия три железни езика по медните уста на тежките камбани. Веднаж, дваж, триж.

Но камбаните мълчеха и не издаваха никакъв звук. Тия бронзови майки, обременени от звукове, бяха занемели.

Страшно беше да се гледа как железните тежки езици бият по чистия метал, а той стои безгласен. . . Имаше нещо мъчително в тая работа. Трите камбани се люлееха и се напъваха, ужасени като глухонеми, които искаха да обадят за някой страшен пожар и не можеха.

Старецът задърпа с всички сили въжето, като се навеждаше и изправяше. Ала камбаните упорито мълчеха.

Ужас обзе монаха. Дъхът му се спря и притъмня пред очите му. Той изпусна въжето и се струполи на дъсчения малък под пред камбаните.

Хората изумени стояха на двора, кръстеха се и никой не смееше да продума. Вцепениха се душите. Братята се качиха на камбанарията да свестяват стареца. Те го свалиха долу. Той се крепеше на ръцете им, бледен като мъртвец, съкрушен, наказан от това велико чудо, и едвам произнасяше:

— Поличба божия! Молете се, братя християни, голям грях е сторено.

Въведоха го в черквата. А след него нахлу народът. И всички паднаха на колени, кръстеха се и шепнеха молитви. Жените плачеха с глас. Децата изплашени пищяха.

Отец Иоаким падна на колене пред чудотворната икона, смазан, изумен и отчаян. Той удари челото си о студените плочи и дълго остана така. Старото му лице се измокри от сълзи.

Той съзнаваше, че е станало нещо страшно, че бог е разгневен, че голям грях тежи и обременява земята. И не знаеше какво е това и не можеше да намери думи за молитвата си.

И безпомощен, той вдигна очи към светата майка,

чийто образ, обкован в злато, кротко гледаше между двете лилави крилца на копринената завеса.

Игуменът стана, закръсти се, поправи с несъзнателно движение завеската и замаян защуря поглед по иконите, по троновете, по пода. В ъгъла, под иконостаса, той видя синята главичка на иглата, която бе захвърлил, наведе се, взе я като сънен и я забоде на завесата.

И отведнъж навън екна славословещия бога ек на камбаните, разнесе се тържествено и нахлу живо в черквата.

Богомолците бързо излязоха навън, излязоха всички на двора, и братята, и игуменът, и паднаха с поклон на земята, поразени от новото чудо, което видяха.

На камбанарията нямаше никой, а тежките камбани се люлееха силно, свободно, леко и биеха самички.

ЕДНА ОБИКОЛКА НА СВЕТИ ГЕОРГИ

Свети Георги обикаляше полето, както всяка година, когато му дойдеше времето.

Той вървеше бавно между зелените вретенили ниви, чиито талази почиваха още в ранното утро. Загърнат в плътна пурпурна мантия, която сякаш гореше от първите лъчи на слънцето, той се движеше като пътуващ пламък и златният му ореол покриваше диска на слънцето.

Светлите му млади очи приличаха на смарагди и в тях се отразяваше златистата зеленина, която обгръщаха до безкрай. По кестенявата му къдрава брада блестеше сребърен прах от роса.

Душата на светеца се радваше, защото всичко наоколо дишаше и живееше точно по великата повеля на всевишния. Малките птички летяха и се любеха в забрава, чуруликаха, целуваха се и тържествуваха. Дребните животинки из тревата така страстно се бяха отдали на великата сила, с която бе ги надарил творецът, че умираха от изнемощяване или взаимно се разкъсваха от екстаз. Чифтосани пеперуди се носеха леко над зелените класове и изтомени падаха по раменете на светеца. По малките цветисти полянки зайци, отдадени на влечението на сърцата си, не чуваха чуждите стъпки и вечният страх от смъртта беше ги напуснал. По сребротканите паяжини из глогините стръвно се

следеха възбудени двойки паяци и правеха опасни игри по тънките жици. Оплодените овошки с наслада крепяха зелените си още рожби и се нежеха в наслада под лъчите на слънцето.

Отдаден в размишления за великата промисъл божия и за огнената сила на живота, свети Георги от време на време спираше стъпките си и се обръщаше да огледа цялото поле. И ето че посред тоя златистосмарагден съд той видя две човешки фигури, облечени пъстро и весело, които приличаха на две големи ходещи цветя.

Свети Георги надвеси ръка над очите си и се загледа. Един момък вървеше редом с едно младо момиче. Те се движеха бавно, с наведени глави, толкова близко един до друг, че малките пръсти на отпуснатите им ръце едвам се допираха.

Те мълчеха. Момъкът от време на време откъсваше стрък от нивата, прехапваше го и несъзнателно го късаше. Момичето подлагаше длан над младите класове и ходейки, милваше ги.

Светецът се намръщи. Сред тая шумяща любов наоколо тия хора нито се поглеждаха, нито се целуваха. Това страхливо допиране на малките им пръстчета го накара да се усмихне.

«Какви свенливи деца — помисли той. — Кое нещо скова така сърцата им? Ето, тия млади хора се обичат. Те, увлечени, са дошли тук толкова рано да се срещнат, докато няма в полето хора, и сега ги е срам да се погледнат.»

Светецът простря чистата си ръка и повика една пчелица, която жеркаше из въздуха. Той ѝ каза нещо и усмихнат видя как тя отиде към влюбената двойка.

Пчелицата забръмча около главата на момичето,

завъртя се около главата на момчето и почна да си играе между лицата на двамата. Тогава те се обърнаха да я видят и се погледнаха в очите.

Двамата се спряха. Пчелицата закачаше ту единия, ту другия. Те радостно подвикваха. Погледите им почесто се срещаха и пиянството от пролетната възбуда ги замайваше.

Светецът бе се спрял сред полето и усмихнат се забавляваше. Заедно с него се спря и слънцето и забави утрината, за да стои полето повече време безлюдно.

Свети Георги прати при младите една шарена пеперуда. Тя заигра около тях. Тънките нежни ръце на девойката запосягаха, за да я хванат. Момъкът също протегна своите. Движейки се из въздуха, двата чифта ръце се сплетоха и се уловиха.

Свети Георги прати една малка гъсеница да полази по гъвкавата снага на девойката. Момичето се уплаши. То извика рязко и почна да се дърпа, но яките ръце на момъка не го пущаха. Той посегна да махне гъсеницата и ръцете му се увиха около кръста на момичето.

Играейки така, момъкът и девойката застанаха прегърнати сред нивите. Очите им гореха, душите им отмаляваха. Двамата трепереха, но не можеха да седнат, защото тревата беше мокра от роса.

И когато свети Георги видя, че те по-силно и по-яко се прегърнаха, когато чу мъчителните и възторжени викове на любовта, когато видя приближените устни, той забърза, мина леко край тях, постла върху росната трева своята голяма, плътна пурпурна наметка и изчезна.

Момъкът и девойката паднаха прегърнати върху постилката.

И слънцето поде своя висок път и полето светна с божествена радост.

ЧОРБА ОТ ГРЕХОВЕТЕ НА ОТЕЦ НИКОДИМ

Днешният ден, макар и обикновен делничен ден, беше великолепен. Някак празнично се разстилаше небето, някак празнично светеше слънцето, нещо молитвено имаше в тишината на гората, в набожния напев на чешмата. Нещо смирено имаше в походката на черния котарак, който замислено мина през двора и бавно се качи на чардака.

Ние с отец Сисой седехме до масата под сянката на лозата и се радвахме на тоя хубав ден. Пред нас далеко долу се разстилаше зелената равнина на полето, заградено със синкавите силуети на планината и на нейните верижни гористи разклонения, които смирено бяха възправили обли върхове към небето, сякаш се молеха.

Отец Сисой, облегнат на пейката, бавно и спокойно местеше с хубавите си пълни ръце зърната на кехлибарената си броеница и унесено мълчеше.

През двора премина, запасан с бяла престилка и със съдове в ръка, глуховатият магер.

Отец Сисой му кимна с ръка.

— Готово ли е, готово ли е? — викна му високо и отчетливо той, извади от джебчето на кадифения си колан часовника и го погледна.

— А-а — ще бъде — отговори магерът, направи

знак с ръка да имаме търпение и като не дочака друг въпрос, тръгна към магерницата.

Усмивка, сияеща от доброта, озари лицето на отец Сисой.

— Знаеш ли какво ще ядем днес? — обърна се към мене той.

— Пак някоя съблазън си приготвил, отче — рекох аз, като посочих с очи шишето с вино, което се изстудяваше в коритото на чешмата.

Това шише, когато стоеше там, всякога предвещаваше нещо по-особено за обед. Гювеч, някоя люта овнешка яхния, печено пиле или шиш-кебап.

— Не — каза отец Сисой, като положи ръце на масата. — Днес ще ядем нещо просто само по себе си, но пълно със значение. Днес ще те гостя с чорба от греховете на отец Никодим.

Погледнах го учудено и похвално за хубавата шега.

— Не се шегувам, любезни — каза отец Сисой и наведе умислено глава. — Казвам самата истина — днес ще ядем чорба от греховете на отец Никодим. Ето, година вече става откак, царство му небесно, почива бедният там в манастирските гробища под дюлята, която сам бе садил и отгледал. Скромността му в живота спомогна скоро да се забрави името на тоя добър човек, чиято душа е живяла в страх пред бога и в стремление за райските блага, като се е бъхтала в безпокойствие.

Заварих го тук година преди смъртта му, остарял, но запазен, здрав и як. Като че ли сега виждам да минава през двора неговата едра, висока, права, широкоплещеста фигура, която не можеше да влезе в черковната врата, ако не се понаведе. Той вървеше тежко, бавно и важно като патриарх. В неговите широки кръгли очи, над които се надвесваха като лозници гъсти

вежди, имаше загадъчен, странен и чуден поглед, който не отговаряше на силата, що излъчваше неговата осанка. Сутрин, когато излизаше от сянката на своята килия и спираше пред черковната врата да се прекръсти, по широките му плещи, върху които се опъваше обезцветеното му старо расо, слънчевите лъчи падаха като въз хребета на някоя планина. И мене, боже прости ме, всякога ми се струваше, че на тоя човек не подобава да се моли, защото изглеждаше по-силен от всички грехове, срещу които не трябваше да вдига пръсти, събрани за кръстене, а сключени в юмрук.

Отец Никодим живееше самотен в малката си станичка и не пожела да общува с мене. Хранеше се сам, редовен и точен бе на всички служби, на утринните и вечерните. С любов и старание той оглеждаше цветята в градината, и особено обичаше белите рози, от които тук е насадил различни видове. През хубавите майски сутрини, когато тия рози нацъфтяваха и дворът сякаш се изпълваше с малки бели ангелчета, отец Никодим слизаше между тях, дълго се разхождаше, миришеше ги и откъсваше само една. Интересно бе, че тая роза всякога намираха оставена на пейката зад манастирската ограда, гдето се простира най-хубавата ливада. Днес вече знам, че тая странност не е била без значение, макар и да е забулена в тайна.

През хубавите пролетни и летни дни отец Никодим повечето време прекарваше с въдица покрай реката. Това беше неговата страст. И аз не вярвам да има по-голям ловец на пъстърва риба. Той скиташе из сенчестия дол покрай реката, провираше се из гъстака, който покрива бреговете ѝ, катереше се по големите обли камъни, зеленясали от векове, и не знаеше умора. В такива дни той пропущаше вечернята. Но много хора са

го виждали, че като чуе камбаната, оставя въдицата, изправя се и се кръсти, докато звънът заглъхне.

Отец Никодим бе дошъл в манастира още младеж, на двадесетгодишна възраст, и си е бил все такъв чудак. Много пъти са му предлагали да стане игумен, но той смирено е отказвал.

Сега той почива успокоен под своята дюла, която е навела над него кичестия си храст, отрупан с млад и зелен още плод. А ние ще ядем чорба от неговите грехове.

Отец Сисой се усмихна мъдро, повдигна ръце, за да се дръпнат дългите ръкави на расото му, и продължи:

— Вчера в дъното на едно скрито долапче в килията на отец Никодим, която сега е празна, се намери едно гърне, пълно с фасул, захлупено с молитвеника на покойния. Всяко зърно поотделно бе завито в книжка.

Върху първата бяла страница на молитвеника пише. . .

Отец Сисой извади от пазвата си малка, със стара подвързия книга и прочете: «За всяко мое прегрешение, с дело или с помишление, оставям тук по едно бобено зърно — черно за непростимите и бяло за тия, които хвърлят душата ми в съмнение и мисълта ми не може да разграничи грях ли са, или не. За черните пред бога се разкайвам дълбоко, за белите се моля за прошка.»

Отец Сисой затвори книжката, сложи я на масата и извади от джеба си една кърпа, в която бе увито нещо. Като я разви, той изтърси от нея на масата цял куп малки смачкани книжки, които се пръснаха от въздишката му.

— Това са книжките, с които бяха обвити фасулените зърна. На всяка от тях е написан греха, който отец Никодим е сторил. Прочетох ги едно по едно и виждам,

че душата на бедния монах може би се е терзала напразно и че бог милостив е приемал молитвите му с блага и добродушна усмивка. Нека прочетем някои.

«Спомних за светския живот и за младостта си. Спомних за любовта си, която стана причина да постъпя в манастира. Спомних за тая, която обичах, и за белите рози, с които тя обичаше да се кичи» — черно зърно.

«За спомен на нейните бели рози, насадих в градината три» — черно зърно.

«Върху пейката на ливадата зад манастира оставям всеки ден по една бяла роза за тоя, който я намери. Нека ѝ се радва една непозната душа, както се е радвала някога тя» — бяло зърно.

«Една мисъл ми не дава мира — защо избягах от живота. Спасих ли себе си, или се погубих?» — бяло зърно.

«Като спасява човек душата си, не погубва ли тялото си?» — бяло зърно.

«Мисля и не знам кое е върховното в човека — душата или тялото. Не са ли те същност неразделна и не тържествува ли душата пред влеченията радостни на тялото?» — бяло зърно.

И тъй във всички написани книжки, пущани в гърнето, бяха отбелязани не сторени грехове, а спомени от младини, мисли, които са раждали съмнения, и съмнения, които са мъчили душата на покойния отец Никодим.

Като прочете книжките, отец Сисой ги прибра грижливо, уви ги в кърпата си, турна ги в джеба и като ме погледна въпросително, каза:

— Какво нещо е човек!

— Черно зърно — отговорих аз.

— И черно, и бяло — усмихна се отец Сисой.

В това време магерът почна да нарежда масата, защото беше вече обед, и донесе една голяма паница с димящата и ароматна чорба от фасул, която бе прошарена от бели и черни зърна.

— Ето, тая чорба е от греховете на отец Никодим. А пък виното, което се изстудява там, рекох да пием за бог да прости на добрия монах — каза отец Сисой и ме покани да обядваме.

ЖЕНАТА СЪС ЗЛАТНИЯ КОСЪМ

В едно малко глухо градче, с река през него, с бели старовременни къщички, скрити като кутийки във високо оградени мънички дворчета, пълни с трендафили, живееше една вдовица на име Смарайда, ни много млада, ни твърде стара. В това градче, наистина, живееха много такива вдовици и тая, за която става дума, не се отличаваше с нищо от другите.

И тя като всички носеше старомодна черна копринена рокля, широка и дълга до глезените, чохено джубе с широки ръкави, гладка прическа, черна копринена забрадка, имаше бяло, хрисимо, набожно лице и срамежливи очи, навикнали да гледат повече надолу. Смарайда живееше при старата си майка близо до запустелия женски метох и походката ѝ, като на всички жени от тая махала, приличаше на походката на калугерка — равна и бавна. Тя живееше от прихода на едно лозе и от работа на чужди хора — тъчеше кенарени платна и получаваше скромна надница. По цял ден тя седеше на стана в слънчевия пруст, като кукувица в клетка, и тъчеше. Настрана, седнала на пода, свита ѐдве, насукваше цеви старата ѝ майка. Двете жени си мълчеха. Наоколо бе съвсем тихо. В градината цъфтяха няколко стари едри трендафили, които прехвърляха оградата и ронеха големите си цветове по безлюдния

път, и сладкият им мирис изпълваше всичко и проникваше навсякъде: в пруста, в стаята, в сандъците, в дрехите. И мухите, упоени от тая миризма, заспиваха коя де кацне по пода.

Така тая честна вдовица прекарваше в къщи, помирена, нищо не желаеше, нищо не мечтаеше и никъде не излизаше.

Смарайда, макар че не беше грозна, не беше и красива. Мъжете почти не я знаеха и не бъркаха името ѝ в разговорите си. Градската клюка никога не бе споменавала името ѝ.

В кафенето срещу банята, край което два пъти в седмицата минаваха окъпани жените от града и дето по тая причина се събираха сластолюбивите и наклонни към изневяра мъже, името на тая вдовица никога не беше произнесено. То не бе записано и в списъка, който се водеше от тия роби на плътските въжделения, в който бяха отбелязани подробно всички тайни и явни прелести, които притежаваше всяка отличѐна с привлекателност жена в града. Тоя списък се водеше от някой си Павел, наречен Блажения, преминал в години ерген, градски шегаджия. Той бе описал с крайна подробност, с тънък вкус, вещина и познание душата и тялото на всички жени, и стари, и млади, най-много на вдовичките, към които имаше особена слабост.

Тоя списък се четеше тайно само от посветени другари и в него през ден, през два или се изличваше, или се добавяше нещо. Блажения събираше знание по тия въпроси отвсякъде. Съмнителните работи проверяваше сам или чрез други, претегляше всичко като аптекар на везните на своя ум и записваше само онова, което му се виждаше оригинално и интересно. Фантазията му беше изострена като игла, с която той често

бодеше истината, и оттам течеха капки кръв, които го възбуждаха към прекрасната, измамлива и сладка лъжа.

Павел Блажения беше мъж здрав, хубав, с тъмно лице, с коса голяма, накъдрена на сребърни пръстени, и съвсем побеляла над ушите. Неговата работа бе да подрязва лози, да чисти дърветата от гъсеници, да ашладисва дивячките и трендафилите, да поправя часовника на градската кула, да отваря брави, на които са изгубени ключовете и да намира подземни извори за чешми и кладенци. Тия занятия му даваха възможност да скита навсякъде по воля и затова душата му бе свободна и воденето на списъка за жените му правеше удоволствие, както играта на детето. Той бе останал стар ерген, защото по-приятно му бе — не да улавя птичката, а да гони сянката ѝ.

Веднаж Блажения Павел, като говореше със стария, малко изветрял изповедник от малката черква, от когото научаваше работи, доверени само нему от жените, чу нещо, което нито бе мислил, нито бе записвал в любимия си списък. То бе, че Смарайда имала нейде на съкровено място на тялото си един златен косъм. Старото отче научило това от попадията си, която се къпала в банята заедно със Смарайда. . .

Това за Павел беше изненада, която го учуди много. Златен косъм! Нечуто нещо! Фантазията му се разплете и разклони като лозите, които подрязваше.

— Смарайда? Коя Смарайда? — мъчеше паметта си той и не можеше да си припомни коя е тая чудна вдовица. Той познаваше почти всички. Чак когато отчето му разправи подробно кой е бил покойният ѝ мъж, луличката и къщата с най-големите трендафили, в която тя живееше, тогава чак Павел си спомни и със срам удари широкото си чело, над което сребърните кичури

като че ли надникваха да видят какво се пише по него.

На другия ден посветените другари на Блажения бяха особено възбудени от новината, която се донесе и записа в тайния списък, който, разбира се, бе известен на цялото градче. В същия ден тая новина мина по всички улички и се пръсна навсякъде. Тя донесе нещо особено, нещо празнично. Хората се оживиха и някак си пораснаха, защото сред монотонния живот на градчето дойде нещо странно, нещо небивало, което беше толкова приятно и хубаво, защото приличаше на лъжа, в която всички повярваха.

Една чиста истина прави живота спокоен, една хубава лъжа го прави приятен. Тая новина дойде заедно с пролетта и малкото градче се обнови двойно. Пъпките на дърветата се пукаха бързо, в прочистените градинки се появиха първите цветя. Малки пеперуди захвъркаха през големите огради и запърпаха над слънчевите домове.

Самата тиха Смарайда, като чу това, усмихна се така младо и хубаво, както не бе се усмихвала от дълго време. Тя, като никога, стоя дълго пред огледалото. После очисти корените на големите трендафили, по чиито пръчки бяха тръгнали вече соковете на живота. Като отиде през близкия празник в черква, тя чу зад гърба си шушукане, усети от всички страни завистливи погледи на жените и това мина като новоземна сила в снагата ѝ и накара Смарайда за пръв път след толкова години да повдигне очи едно стъпало по-високо.

На връщане тя мина по голямата улица. Пред кръчмите и кафенетата седяха на припек мъжете. Тя почувствува пълните им с желания погледи, вплете ги и ги влачи като невидими юзди чак до далечния завой.

Като скриви в малките улички, тя си отиде дома бързо и развълнувана като младо момиче.

През първите дни на великите пости, време, по което цъфти най-коравото дърво — дрянът, — Павел Блажения тръгна из града да чисти гъсеници и да ашладисва.

През време на работата, качен на малката стълбичка, като дърпаше връвта на ножицата, той мислеше за златния косъм на Смарайда и сам не знаеше, вярваше ли, или не, че тя има такъв косъм. Смарайда той не бе виждал, но другарите му казваха, че я видели, и наистина тя изглеждала да има в себе си нещо, което не се среща у другите жени. Те, повечето иманяри, комарджии и ловци, лесно повярваха в златния косъм на Смарайда и допущаха, че такова чудо е възможно. Блажения почна да се замисля.

Един ден той каза на другарите си, че ще иде у Смарайдини да чисти гъсениците. Оттогава той не се яви вече в кафенето и ония, които бяха го видели да влиза със стълба и ножици на рамо у Смарайдини, се чудеха. Те повярваха, че Смарайда наистина има златен косъм.

На Връбница, преди да се пречести, Смарайда с наведена глава, смирено, но без разкаяние, като се изповядваше пред стария изповедник в малката черква, каза му, че е сгрешила с Блажения и че след празниците ще се венчее за него.

ПРОРОК

Той пристигна в града като застрашителен облак. По мрачното му лице играеха дълбоки бръчки, движени от гняв. Тъмните му очи гореха от ненавист. Устата му бяха засъхнали и попукани от непрестанен вик.

— Покайте се, защото божията мъст виси над вас!

Беше съботен ден. Привечер. Хората, освободени от седмодневния труд, пълнеха пазара, мегданите, кръчмите и кафенетата и новата пролет, която току-що беше се разцъфнала, ги възбуждаше радостно. По песъчливите пътеки на градските градини играеха деца, по затулените пейки си шепнеха влюбени двойки, притиснати един до друг, по пътните врати бяха излезли стари жени и минаващите се обръщаха към тях с почит, като към стари мисли, и ги заминаваха бързо. От малките дюкянчета се обаждаха продавачи, шеговито каneха хората, хвалеха стоките си и хвърляха весели закачки зад гърба на хубавите жени. Животът си течеше такъв, какъвто е бил винаги. И лошите, и добрите живееха така, както можеха, и не така, както искаха. Всеки търсеше щастие и всеки го разбираше по своему. Злото и доброто се преливаха и месеха в една приятна измама, която поддържаше живота и крепеше надеждите.

И ето, сред тия мирни хорица се появи бурeносният пророк като застрашителен облак. Той размаха седмо-

жилест бич, гласът му загърмя като рушителна тръба и мълнии от гняв излязоха от устата му.

— Покайте се, защото божията мъст виси над вас! Аз съм пратеник негов и устата ми говори чрез него. Земята ще се продъни и ще погълне нечистия ви град. Потоп ще ви отнесе, огън ще превърне на пепел къщите ви!

Пророкът вървеше бос по неравната каменна настилка на улиците и от дрипавата му власяница, с която покриваше тялото си, падаше гад. Сплъстената му и никога нечесана коса се развяваше от бързия му ход. Страшният бич плющеше в ръката му и удряше всеки, който се приближи, защото разгневеният пророк не допущаше да има праведни на земята. Надъхан от жестоката идея за доброто, той не знаеше що е милост. Той шибаше влюбените, които срамежливо се държеха за ръце, биеше по лицата хубавите жени, защото дишаха съблазън, биеше грозните, защото чрез разни мазилки се мъчеха да добият съблазънта на хубавите. Биеше снажните мъже, в които кипеше плътска сила, биеше недъгавите просяци, които се мъчеха да скрият грозотата на тялото си под дрипите на облеклото си. Биеше богатите за разкоша им и бедните за унижението им. Биеше блудниците, защото подлагаха тялото си за пари, биеше и честните жени, защото законният брак ги отегчаваше и караше душите им да скучаят.

Биеше пратеникът божи и ревеше:

— Забравихте оня, който ме е изпратил! Аз ида да ви донеса неговата безпощадна мъст! Посипете главите си с пепел, молете се и плачете!

Уплашени от гнева на пророка, хората се разбягаха и изпокриха. Чуха се зловещи плачове и викове, които се вдигаха до небето като предсмъртна поличба.

Пред страшния пророк се явиха някои мъдри и смели старци и го попитаха:

— Какво искаш от нас?

— Не искам нищо. Бог ме праща, за да ви накажа.

— Какво сме сторили?

— Престъпихте заповедите му.

— Бог вижда — каза един от старците, — че живеем така, както са живели хората от веки веков. Трудим се, развъждаме челяд и се грижим за нея. Не можем да бъдем много добри, защото бог е направил човека така, че да обича себе си повече от другите. Не можем да бъдем и много зли, защото се боим едни от други. Живеем като червеите в дървото, всеки гризе и си прави път според силите си. Ако няма злото, никой нямаше да знае що е добро.

— Не говорете, не смейте да ми противоречите вие, които сте разрушили границите между злото и доброто. Смърт и огън ще ви помете!

И седможилестият бич заплющя върху главите на тия, които се учудваха на пророческия гняв. Те се разбягаха недоумяващи и уплашени.

Пророкът вдигна очи към небето.

На неговите широки граници се издигаха черни злокобни облаци, предвождани от орли, разперени като черни кръстове. Светкавици почнаха да бичуват земята.

Още по-голяма паника обзе хората. Страх смрази душите. Скоро улиците опустяха и градът заприлича на изоставен мъртвец.

Пророкът остана сам. Той заудря с бича по камъните и зарева:

— Излезте и се подложете под бича ми! Над главите ви виси стихия. Божият гняв ми иде на помощ.

Но около него нямаше вече никой. Светкавици при-

гласяха на свистенето на бича му и гръмотевици заглушаваха думите му. Отведнаж земята под него се разтърси, каменната настилка се раздвижи като възвряла. Улицата почна да кипи. Дупки и пропасти се образуваха една след друга и пак бързо се затваряха. Подземен тътнеж се сгромоляса някъде и сякаш повлече света.

— Господи, дочаках тържеството на гнева ти — извика пророкът с протегнати към небето ръце и удовлетворената му душа възликува. Страшна усмивка изкриви мрачното му лице.

Камъните под нозете му кипяха, и той тръгна, за да избегне пропастите, които ту го поемаха, ту го изхвърляха нагоре. Той побягна по улицата, но земята под стъпките му трепереше и го подхвърляше като играчка. Пророкът обърна очи да търси подслон и опора и тогава с ужас забележи, че земята се тресе само под неговите нозе и че къщите наоколо стоеха спокойни и неподвижни. Тогава той хукна по правата улица, която водеше вън от града. Навред, гдето стъпваха босите му крака, земята се повдигаше с тътен и с тътен се проваляше надолу. Ужасѐн, уморен, с окървавени крака, най-после пророкът излезе вън от града, гдето се простираше зелено вълнообразно ширине, преградено от планината. Тук пророкът спря и се обърна да види погибающия град.

Небето беше тъмно. Земята тътнеше и бучеше, но улицата, по която избяга, лежеше спокойна, и всеки от камъните стоеше неподвижно на мястото си.

— Милостивият бог не иска да ги погуби, но той утвърди моята заплаха с неговата — помисли с гордост пророкът.

Но когато вдигна ръце към небесата, за да поблагодари на всевишния, който потвърди мисията му, земята под краката му отново се залюля и отнякъде се чуха обезумели гласове на хиляди животни. Тълпи кучета с вой излязоха из тъмнините и се впуснаха бесни към пратеника божи. Той вдигна бича със заплахи и клетви, те се разбягаха и после отново го нападнаха. Белите им зъби дърпаха власяницата му, късаха я парче по парче и я свлякоха съвсем от тялото му. Те окъсаха седемте жили на бича му.

Пророкът се видя гол. Той хукна като призрак през полето. Светкавици го заслепяваха, вятърът го шибаше и развяваше дългата му коса. А кучетата немилостиво и свирепо го преследваха и техният ужасен вой смразяваше кръвта му. Земята под краката му кипеше.

Цяла нощ пророкът бегà ужасѐн, забравил мисията си, забравил злото и доброто, движим от една едничка сила — инстинкта да се спаси, да намери устойчива земя, далече от кучетата, които го гонеха.

На утрото, когато слънцето заля наново земята, той прехвърляше един хълм, зад който се простираха спокойни, осеяни с цветя поляни. Но и тук не можа да спре. Земята не задържаше тялото му. Тя трепереше и съскаше. Тя се разпука и го погълна, после го изплю и го захвърли надалече. Там старик овчар спокойно пасеше стадото си и свиреше безгрижно с малка свирчица. Той видя как земята изплю тоя гол изплашен човек с покъсан бич в ръката, приближи го и рече:

— Защо не те прие земята? Кой си ти?

— Аз съм пратеник божи. От негово име ида, за да накажа грешните. Земята ме не приема, защото мисията ми още не е свършена.

— Земята не приема хората, докато не станат съвсем добри, сиреч, докато не умрат — каза старикът.

— Посочи ми убежище да се скрия, защото съм гол,

Искам да почина и да поправя бича си — каза пророкът.

— Върви право към планината. Господ ще те упъти — отговори старикът, като посочи с тоягата си.

Пророкът погледна нататък и тръгна покорно. Земята се укроти и кучетата изчезнаха. Небето беше ясно и слънцето високо и спокойно. Като се срамуваше от голотата си, той се засланяше под синорите, под тръните, под малките храсталаци и бързаше.

Той навлезе в планината по течението на една рекичка, която се провираше между високи чудати скали. Трънливи и жилести къпини обвиваха подножията им. Спасен и притулен, пророческият гняв отново кипна в душата му и той почна да скубе дълги въжета от къпините, за да поправя бича си.

Отведнаж някаква силна ръка го хвана за рамото и се чу заповеднически глас, който му каза:

— Спри!

Пророкът се изправи стреснат и уплашен. Пред него стоеше Исус Христос, с пастирска тояга в ръка, същата тояга, с която старикът овчар му бе посочил пътя.

— Позна ли ме? — попита кротко Христос.

— Познах те, господи — извика пророкът и поиска да падне на колене, но Исус го задържа с ръката си.

— Не си ме познал, окаяний — каза Христос, — и не си ме познавал. Не ме познава оня, който с гняв и злоба изпълнява заповедите ми. Твойто сърце беше камък, стани камък!

Исус вдигна десницата си.

И днес между скалите в планината стои пророкът гол, вкаменен, с окъсан бич в ръка. От него бягат птиците и животните. Реката се скрива под скалите от погледа му и наоколо владее пустинна самота.

ВЕСЕЛИЯТ МОНАХ

Горе в планината е старият манастир Света Троица, мъчно достъпен и затова почти запустял. Бутнат в подножието на големи ронливи скали, добили причудливи форми на чудовища, с разсипана каменна ограда, потънал в бурен, с изкривени полуразрушени здания, почернели от времето, с тревясал двор, из който стърчат няколко закелавели умиращи дървета, с глухотата си, със самотата си, това място навява печал и запустението му плаши.

Черквичката, останала кой знае от кои времена, се е слупила под тежестта на плочния покрив, обраснал с мъх. Изкривените каменни стени са подпрени с дебели, вече прогнили дървета и макар с подкърпена мазилка, те са хлътнали в земята и единствената сводова вратичка е заприличала на пещерна дупка. За да влезеш през нея, трябва съвсем да се приведеш. Вътре мирише на опразнена гробница. От големите неравни плочи, с които е постлан подът, иде смъртна хладнина. Слънчевите лъчи, които падат право насреща, не могат да проникнат вътре през дълбоките малки прозорчета, потънали в паяжина, и образите по иконите са побледнели като мъртвъци. Угасналите им очи гледат безучастно и безнадеждно.

Просторните гори, които някога са освежавали и

красили околностите, отдавна са изчезнали. Пороищата са изровили стръмнините и завлекли пътищата. По голите склонове лъщят морави сипеи като злокачествени струпеи. Изобилните извори из долините са пресъхнали и на местата им сега се таят зеленясали вадички от застояла вода, при която не иде никакво животно.

Сам бог е вдигнал благоволението си оттук и хората са престанали да идат на поклонение. Един стар магер и един пратен за наказание монах прекарват в мързел тук и тяхната неприветливост пъди всичко живо от това място. Орлите горе по скалите напуснаха гнездата си, лястовички не чуруликат под стрехите. Не се чува гласът на гургулицата. Бягат бухалите и кукумявките. Само паяци по тъмните ъгли плетат мрежите си и се люлеят по стените на празните стаи.

А долу в падината, немного далеко от това мъртвило, се намира чудно място. Широка равна полянка, затворена от високи обраснали с мъх и здравец скали, мокри от вечно сълзящи струи. В подножието им бликат студени живи извори, които събират водите си в тиха спокойна рекичка. На средата на поляната се намира Светия гроб. Един камък, увит в бръшлян, бележи това място и под него една лехичка, гдето по чудо растат едно до друго, като че посадени и събрани от добродетелна невеста, всички цветя, които можеш да намериш в планината. Тук се редят да цъфтят от първите пролетни теменужки до есенния минзухар, когото покрива първият сняг. Наоколо се събират хиляди птици, а нощем при реката идат да пият вода много животни от планината. Те слизат на поляната укротени и спокойни и никое никого не напада. Вълкът и сърната, лисицата и дивата кокошка утоляват жаждата си един до друг.

Затова и хората идат тук да търсят изцеление на душевните си рани. Скърбящи, страдащи от мъка и мрачни мисли, безнадеждно влюбени, щастливи младоженци, осиротели деца, бездетни и челядници идат да се кланят с молитва на Светия гроб и да умият лицата си с благословена вода.

В тоя гроб не почива светец или мъченик, записан в календара. И в черковните книги няма песен за него. И името му малко се знае. Но бог е приел делото му и с невидими грижи вечно поддържа цветя на гроба му. В тоя малък гроб, над който се редуват да цъфтят всички цветя от планината, почива младият монах Еникий, наричан някога Веселия монах.

Останал невръстен сирак, отгледан от не свои, той, момче едвам на десет години, бе даден за прислужник в току-що основания манастир Света Троица. Монасите го направиха пастир на козите си, а в празничен ден го посвещаваха в черковния ред и поучаваха на божието слово. Повече от времето малкият прекарваше по горите самичък с мълчаливото си стадо, свиреше с цафарата, която си направи самичък, и лежейки на гръб по поляните, гледаше небето, слушаше ударите на малкото си сърце и размишляваше за живота и света, който беше далеч от него. Там той се срещаше с различните животни и привикна с тях, без да се плаши от нещо. Той научи да подражава гласа на зверовете и птиците така сполучливо, че можеше да повика вълка и заека. Можеше да събира враните на орляци. Примамваше сърните и тъй мило им говореше, че те идеха при него и взимаха хляб от ръката му. Врабчетата кацаха по раменете и по главата му и се радваха, когато им говореше. Той носеше зърна в торбичката и ги хранеше. Зайчетата идеха при него, изправяха се срещу лицето

му и с часове го гледаха. Той укротяваше змиите със свирката си и те пълзеха и се галеха по ръцете му и по шията му, кротки и послушни. Свикваше различни птички от гората и им пееше песни, които сам беше измислил, а те го слушаха благодарни. Знаеше гнездата на гургулиците и носеше храна на майките, когато мътеха. Вълците ближеха ръката му и не закачаха стадото му.

Неизказано бе учудването на старците, когато една вечер видяха, че малкият прислужник прибира козите, а от двете му страни вървеха два едри вълци, които се милваха о колената му.

— Изпъди ги, ти си играеш с дявола — каза му строго игуменът.

Момчето каза нещо на вълците, погали ги и те тичешком се скриха в гората.

Монасите се събраха след вечерня и дълго говориха. Боязън овладя душите им.

— Самият сатана тук има пръст — казваше игуменът. — Или това момче е сам изкусителят, който се е вмъкнал тук да ни погуби.

И решиха благочестивите монаси в полунощ да отслужат бдение и молитви над момъка и да покачат осветен кръст на шията му. Ако той е въплъщение на лукавия, да се пукне и да изчезне.

Момъкът със смирение изслуша молитвите и когато му закачаха кръста, целуна ръце на всички и се разплака от умиление. Тогава монасите се убедиха, че душата на момчето е чиста и невинна. И когато стана на двадесет години, подстригаха го в монашески чин и го приеха в братството под името Еникий.

Всеки ден, след вечерня, монасите заедно с новопосветения излизаха по стръмната пътека на полянката

върху високите скали на манастира, сядаха там и водеха душеспасителна беседа.

Те бяха се отрекли от всичко плътско и земно и бяха се отдалечили в планинската тишина между манастирските стени на отшелничество и покаяние. С пост, молитви, въздържание и изтощение на тялото си те искаха да възвишат душите си до бога и чисти да отидат в неговите селения. Младият монах Еникий слушаше със смирение поуките им, обръщаше сините си хубави очи към небето и душата му се пълнеше с блаженство, както планината се пълнеше с благоухание от цвета на липите. Както се разхубавяваше душата му, така се разхубавяваше и лицето му. Въпреки постът и въздържанието, тялото му стана едро и гъвкаво и от него дишаше сила и здраве. Зачервените му страни, които имаха цвета на препечен пшеничен хляб, се покриха с малка мека къдрава брада, косата му се зави на тъмнозлатни пръстенчета и сините му очи добиха дълбочината на небесния лазур и слънчев поглед.

Монасите го гледаха с учудване и се боеха, че избликът на сила и здраве ще погуби душата на младия Еникий. А той цял ден шеташе смирен и безгрижен, метеше черквичката, садеше цветя в градинката, поливаше ги и когато цъфнеха, береше големи китки и ги туряше натопени в глинена чаша на своята малка масичка в килията си. Понякога той се закичваше над ухо под калимявката, ходеше весел насам-нататък и пееше песни, които като малък бе научил от момчетата в село.

Тия работи не се харесваха на сподвижниците и една вечер, след беседата на скалите, на която Еникий бе дошел с китка здравец на ухото, игуменът му каза:

— Еникий, любовта ти към цветята е светско увле-

чение и затова е грешна. Цветята напомнят за любовта между мъж и жена. Самоотреченият, облечен в черно, трябва да бяга от подобни помишления.

Еникий погледна игумена с хубавите си очи и каза:

— Цветята са най-хубавите творения на бога. Той ги посея на земята за пример на красота и чистота.

— А песните, които пееш? — попита намръщено игуменът и впи изпитателен поглед върху младежа.

— Това са цветя, които растат в душата на човека по божие вдъхновение — венци от най-чисти думи. И птичките с песни славословят твореца всевишни.

— Еникий, мислите ти са еретични. . . Пази се от богохулство — рече игуменът и стана.

Монасите го последваха мълчаливо. Еникий остана върху скалите сам. Слънцето залязваше и долините на планината се изпълниха със сянка. Младият монах устреми замислен поглед надолу, гдето се простираше широкото поле и гдето в бедни селца живееха хора, и каза на себе си:

— Какво ли мислят тия там, които с труд изкарват хляба си?

При тия думи някой гръмко се изсмя в самотата. Тръпки побиха монаха. Тоя смях му се видя зъл и зловещ.

Като погледна, той видя на няколко крачки от себе си, че седи лукавият и люлее краката си над пропастта.

— Не си ли ти сатаната? — каза му Еникий строго.

— Позна ме — отговори рогатият.

— Познах те по мрачното лице и по смеха ти, който не прилича на човешкия, защото звучи като шум от търколени над пропаст камъни. Но защо дойде?

— Привлякоха ме мислите ти и дойдох да си поговорим.

— Аз не съм мислил за тебе.

— Но мислиш като мене.

— Пази боже — каза младият монах и се прекръсти.

— Кръстът ти не ме плаши, защото видът ти ме привлича.

— Дошъл си навярно да ме изкушаваш?

— Дойдох да те питам нещо. За чие спасение се грижиш ти и братята ти от манастира? И защо бягате от хората?

— За да не се докоснем до злото, което ти внушаваш, отстранихме се в самота, за да очистим душите си и да ги подготвим за милостта на твореца.

— Вие се грижите само за себе си.

— Всеки трябва да мисли за своето собствено изкупление.

— Вие сте мои роби.

— Не, изкусителю, ние сме твои врази.

— Да оставиш ближния си и да мислиш само за себе си, това ще каже да си мой покорен слуга.

Сатаната се изсмя сухо и рязко и в очите му светнаха тържествуващи искри.

— Иди си! — каза Еникий и усети в душата си болка. — Иди си!

Но лукавият седеше, люлееше краката си и гледаше упорно и нахално младия монах.

Еникий се прекръсти три пъти, обърна се и почна да се спуща по стръмната пътека към манастира. И докато се скри, той чуваше зад гърба си ехидния смях на дявола, който приличаше на шум от камъни, търколени над пропаст. Еникий усети, че тая пропаст е неговата душа.

Той се прибра в килията си, моли се дълго и легна късно. Но спокойният сън, който му пращаха нощите

досега, не дойде. Кошмарни мисли мъчеха младия, посветен богу момък. Той се мяташе в бялото си легло и една мисъл гризеше съвестта му:

— Наистина, кому служа аз? На бога ли? Той ме е създал човек, но по човешки ли му служа аз, както другите негови твари? На себе си ли? Ще приеме ли той душата, която се е отказала от всички подвизи, беди и радости, който той е създал за нея? Или наистина служа на изкусителя, който ме посети?

На другия ден Еникий се яви пред братята блед, тъжен и с отчаян вид. Те го разпитваха какво му е, но той мълчеше. Тоя ден той забрави да полее цветята. А вечерта, когато излязоха на обичайната беседа над скалите, Еникий целуна ръка на игумена и му каза:

— Братя, искам пред всички да се изповядам. Снощи тук, на това място, ме посети лукавият и беседвах с него.

Изненадани от думите на Еникия, братята почнаха да се кръстят. Игуменът го погледна уплашено.

— Какво говориш, чадо! Ти с ума ли си или бълнуваш?

— Говоря самата истина, отче.

И с наведени очи Еникий разправи срещата си с дявола и приповтори разговора, който води с него. И когато свърши, отстрани се чу рязък студен смях и ледени тръпки полазиха монасите. Върху скалата на същото място, гдето беше го видял Еникий, седеше спокойно дяволът. Рогата му надвишаваха храстите, а краката му се клатеха над пропастта. Като спря нахалния си смях, той се обърна към монасите и каза:

— Вие сте стари и непотребни на живота. Непотребните на живота са непотребни и на бога, и на мене. . . Но младият Еникий е мой.

Тия думи вцепениха всички. Но Еникий скокна мъжествено, очите му се запалиха и той извика заканително:

— Лъжеш се, лукави. Аз няма да бъда твой слуга. Бог ще ми даде сила да те унищожа!

С бързи крачки Еникий приближи лукавия и го ритна с всичка сила по гърба. Дяволът изохка, падна от скалата и се струполи в пропастта. Всички чуха, че там долу нещо се пукна като тулум и наоколо се разнесе нетърпима миризма.

— Убих го — извика тържествующ Еникий. — Бог ми даде мъжество да го унищожа.

Поразени от чудото, монасите се върнаха в мълчание, и слизайки по пътеката, кръстеха се непрестанно.

На сутринта, когато огря слънцето, те видяха, че скалата, от която Еникий бутна дявола, бе опръскана с кръв, а под нея бяха поникнали странни бурени с нетърпима миризма.

Същия ден душата на Еникий се освободи от тежкия гнет, който преживя. Лицето му заруменя и очите му добиха пак чистотата на лазура небесен. Сърцето му повеселя. Той се накичи над ухото с пъстра китка, събра птичките и им пя. Полива цветята и разговаря високо с планинското ехо.

— Еникий — каза му игуменът, който с тъга следеше постъпките на младежа, — ти мислиш, че си унищожил дявола, но аз виждам, че той се е вселил в тебе и ти угаждаш нему с деянията си.

— Не, отче, душата ми е спокойна. Аз съм весел по божие повеление и по негово повеление искам да напусна подвизите в манастира, да се отдам на подвизи между хората. По колиби и по села живеят люде, бедни и богати, цял ден чоплят земята; страдат, умират и ня-

мат никаква радост. На тях искам да отида да служа.

— Как ще им служиш ти, неопитний и неподготвений?

— Ще им свиря, ще им пея, ще им нося смях и радост. И като са лоши, ще станат добри, и като са добри, няма да станат лоши.

И още на другия ден Еникий закачи на гърдите си върху черното расо голяма китка от хубави планински цветя, взема пастирската си свирка, остави манастира и се спусна надолу към селата, гдето живееха хората.

Макар че беше празник, селото, в което най-напред влезе Еникий, беше пусто и тъжно. По улиците нямаше хора. Кучетата надушиха чужденеца, изскочиха от мръсните дворища и го залаяха, но неговият мек глас и неговата слънчева усмивка веднага ги смириха и те почнаха да се умилкват около краката му и радостно да скимтят. Еникий извади свирката си и засвири. Врабци долетяха отнякъде и кацнаха по раменете му, по ръцете му и по калимявката му. Кучетата тръгнаха другарски по стъпките му, а кокошки и петли се разхвърчаха и накацаха по плетищата, да гледат това любопитно шествие.

Отнякъде дотърчаха деца и почнаха високо да викат:

— Бягайте, луд е дошъл, луд, луд!

Те почнаха да хвърлят камъни към монаха, като не преставаха да дюдюкат.

Отец Еникий се спря, обърна се към тях и каза:

— Елате, деца, ще ви дам по едно врабченце и ще ви попея.

Усмивката му беше толкова сърдечна, добра и весела, че покори веднага децата. Те го заобиколиха, но се

държеха далечко, защото ги беше страх от кучетата, които вървяха по стъпките му. Тогава монахът се обърна към животните и им каза да си отидат кое откъде е.

Кучетата се спряха покорно, после се обърнаха и заклискаха към дворовете си. Тогава децата приближиха монаха и с учудени погледи загледаха врабчетата, които бяха накацали по него така безстрашно и спокойно като че бяха в клоните на някое дърво.

— Ето сега на всяко от вас ще подаря по едно врабченце — рече Еникий, протегна ръка и заповяда на врабчетата да накацат по децата.

Малките птички се разхвърчаха и накацаха по шапките и по раменете на децата, които почнаха радостно да викат и да подскачат. Еникий заподскача заедно с тях, като запя весела песен.

Скоро из пътните врати наизлязоха любопитни мъже и жени и гледаха с учудване веселия монах.

— Божичко — почнаха да се кръстят някои стари жени, — луд ли е, или пиян, нещастният?

Но хубавото лице на монаха светеше от щастлива и сърдечна усмивка и в кротките му очи грееше доброта и мъдрост.

В селото веднага се разчу за тоя странен монах и по всички улички се юрнаха любопитни да го видят. Мъже, жени, деца и немощни старци дори се струпаха на мегдана, гдето беше спрял Еникий и около когото бяха се начугулили децата, по шапките на които спокойно стоеха врабчетата и безстрашно гледаха наоколо.

— Магесник, магесник — почнаха да шушукат жените.

— Не, това е дявол, самият дявол — каза някой, — дръжте го да го вържем и да го затворим.

И няколко мъже разтласкаха събраните и уловиха със закана монаха.

— Почакайте малко — каза усмихнат той, — вие още нищо не знаете. Зло никому не правя. Аз искам само да ви поразвеселя. Виждам ви мрачни, омърлушени, уморени от труд, виждам застарели от липса на радост младежи, моми пребрадени като вдовици. Това не е угодно богу. Я погледнете нивите колко са зелени, погледнете прошарените с цветя ливади, вижте отрупаните с цветове дръвчета, погледнете мушичките, пеперудите, пчеличките, цветята и растенията колко са радостни. С тяхната радост те славят бога, който ги е сътворил. А вие, хората, защо сте толкова мрачни? Младежи и моми, тичайте в къщи, облечете новите си премени и елате тук, съберете се на хоро, а аз ще ви посвиря.

Еникий говореше просто и с такава усмивка, че на всички им стана весело и на всички в душите се пробуди някакъв живителен трепет и някаква неясна, но хубава надежда. Мъжете, които бяха го хванали, го пуснаха. Момите и момците с висок смях и с викове се разбягаха и пременени в дрехите, които обличаха само на Великден, скоро се върнаха пак и на весели купчини се струпаха около монаха.

Той им каза:

— Украсихте младостта си и ободрихте душите си. Вижте колко сте прекрасни сега и като слънце огреяхте в мрачното ваше село. Всякога да бъде слънце младостта ви! Днес ангели прехвърчат над вас и бог ви взима под закрила.

И засмян, Еникий извади свирката си и засвири кръшно и трополиво. Около него се люшна живо хоро. До вечерта селото прекара празнично, а на другия ден цялото поле кънтеше от песните на работливите девойки.

Монахът вървеше от село на село и хората го чакаха с открити сърца. Когато минаваше през полето, той се спираше при работниците по нивите, пееше им или им свиреше със свирката, вечер се отбиваше по чешмите и кладенците, гдето се събираха момите и момците, раздаваше им цветята, които бе събрал през деня по ливадите и по горичките, и ги учеше на нови песни и на хора, които те не знаеха.

Целият тоя беден край, гдето премина Еникий, се оживи. В душите нахлу надеждата, която беше ги оставила. Завистта и злобата изчезнаха. Хората почнаха да се гледат братски, да си помагат и да се обичат. Еникий не говореше за бога и никого не плашеше с него, но в обнадеждените души той дойде сам, и те станаха по-добри. Народът почна да гледа на труда не като на мъка, а като на благословия. Нивите се очистиха от тръни и бурени и плодът им се утрои. Така сърцата се ободриха.

Но безсмъртният човешки враг, дяволът, не беше доволен. Той вървеше по стъпките на монаха и се мъчеше да отскубне от сърцата на хората надеждите, които той беше посеял. И намери души, гдето хвърли завистта и клеветата. Скоро високата власт, която със закон пазеше душите от падение, обяви Еникия за безбожник, хвана го със стража, затвори го в тъмница и го осъди като оръдие на дявола да бъде изгорен жив.

В уречения ден събраха народа, между който ходеше Еникий. Докараха насила жените и децата пред голямата клада и доведоха монаха вързан. Хубавото му лице бе весело и по него нямаше бледността на страха. Като видя познатите си, които, събрани наоколо, скритом плачеха, той се усмихна и запя. Запя една малка безгрижна песен, която тъй много развеселяваше мла-

дежта. Стражата запали кладата. Буйни пламъци обгърнаха сухите дърва и се издигнаха високо.

Уловиха монаха, да го хвърлят, за да се изпълни наказанието, но той ги спря с усмивката си и каза:

— Оставете ме да се покача сам.

И като запя хвалебна богу песен, той приближи кладата, покачи се по дебелите горящи дървета и навлезе в пламъците. Из народа се чуха писъци и плачове. Жените паднаха на колене, захлупили лица на земята, и заридаха. Никой не искаше да вдигне очи и да види мъките на веселия монах, който ги беше ободрил, съживил и преобразил с песните си, с веселостта си и с кротостта си. Но ето че от кладата се понесе пак песен. Монахът пееше засмян, хубав, благ и вдъхновен, а пламъците около него се превръщаха в цветя, извиваха зелени стъбла нависоко и от тях падаха благоуханни цветове — бели, алени и розови. Еникий късаше с две ръце от тях и хвърляше към народа, който почна да вика, да пее хвалебни богу песни и да играе лудешки наоколо. Обезумяла от страх, стражата се разбяга и народът последва монаха, който невредим слезе от кладата, която бе се превърнала на цветна веранда.

И тръгна пак между народа със своите жизнерадостни песни, които носеха надежди. Хората не падаха духом, не униваха. У тях се събуди желание за труд и за по-хубав живот. По сухите полета се изкопаха дълбоки кладенци. От планината доведоха вода и шарени чешми зашуртяха по селата. Градини се раззелениха, овощни дървета изникнаха по дворовете, а по прозорците на къщите се наредиха саксии с цветя. Разхубавиха се жените и момите, мъжете придобиха юначен изглед. Нещо ново бе се родило в тоя кът на земята — това

беше надеждата, която сгряваше, ободряваше и привързваше към живота.

Веселият монах умря. Бог, комуто той служи с цялото си сърце така, както можеше, го прибра при себе си, а хората го заровиха там, под манастира, на оная хубава полянка сред гората, и ангели всяка пролет садят там много и различни цветя.

Аз, ти, той

ЧОВЕКЪТ, ЗА КОГОТО ВСИЧКИ СЕ ГРИЖАТ

Назначи се голяма комисия от важни лица — специалисти, учени, академици, икономисти, финансисти, инженери, архитекти, химици, ботаници, зоолози, лекари, хигиенисти, филолози, да се срещнат, да видят, да разучат, да разсъдят, да решат. . .

Какво да решат?

В първото заседание и те не можаха да решат какво трябва да решат.

Задачата беше мъчна: как да се излезе от затрудненото стопанско положение и как да се подобри всестранно животът и поминъкът на бедствуващия български гражданин, главно на трезвия и трудящия се земеделец и работник.

Такава трудна задача, естествено, не може да реши едно правителство, от каквито общопризнати или самопризнати личности и да се състои, без помощта на една или няколко комисии.

И ето че се състави тая съдбоносна комисия и указът за нея заля с надежди райската градина България от единия до другия край.

Във второто заседание на комисията въпросът беше донякъде изяснен. Говориха избрани оратори, специалисти, казаха се дълбокомислия, големи думи и се реши кога да стане третото заседание.

На третото заседание се реши, щото в следующето заседание да се изберат подкомисии за отделни въпроси.

В следующето заседание се реши, щото в следующето заседание да се избере комисия, която да конкретизира възникналите въпроси.

Възникналите въпроси се оказаха много упорити в своята неясност и затова се избра комисия, която да внесе известна ясност, т. е. да отдели главните от второстепенните.

И тръгна работата като по вода. Дейност голяма. Всеки ден по вестниците дълги комюникета съобщават на народа, че всичко ще се нареди, че се вземат сериозни мерки и че в скоро време комисията ще има ново заседание.

Обнадежди се народът, зарадва се, не иска да се труди, не иска да работи, яде, пие, весели се, чака резултати и предявява телеграфически искания.

Всичко се взима пред вид, събират се книжа, трупа се архива, отпущат се на комисията суми за наем на помещения, за чиновници и за други подобни цели.

Кипи трескава и усилена работа. Година, две, три, пет, десет, двадесет. . .

Не е лесна работа такова нещо. Трябва да се съберат статистики, да се изучат отделни въпроси, свързани с отделни въпросчета, та тъй, полека-лека, да се дойде до главното.

Ала от дълги заседания и тежка преумора случи се, че комисията забрави главното.

Съберат се уважаемите комисари, наредят се мъдрите глави една до друга като зелки на бостан, и мислят, говорят и се питат:

— Собствено, какво беше то?

Забрави комисията главното, пък народът забрави комисията.

И почнаха да си съществуват тия два елемента на народното творчество, да го речем, съвсем самостоятелно.

Комисията заседава, а трезвият български народ пие и чака, забравил какво чака. . .

Веднаж в аналите на тая върховна комисия се случи нещо съвсем необикновено. Както си заседаваха господата, вратата на залата се отвори полека и вътре безшумно и някак си интимно се вмъкна, както се вмъква прасето в селската къща, едно странно лице.

По плахата му физиономия веднага се разбра, че то е попаднало тук по погрешка, защото се дръпна малко назад, свали страхливо шапка и каза:

— Пардон.

Тая неблагоприятна личност имаше загоряло и небръснато от няколко дни лице, потна, невчесана коса, полепена на дебели пластове по темето му, безцветен, плах поглед, месести уши, чорлави мустаци, отсебено долно чене, което държеше устата му полуотворена, като у всеки наивен простак.

Беше облечен в износени селски дрехи, тук-там позакърпени, и целият миришеше на нещо като на чес н, смесен с ракия и пот. Такъв някакъв аромат напълни целия тоя чист изящен салон на заседанието.

Това странно лице разбра, че е сбъркало, усмихна се виновно и тръгна заднишком да си излезе. Ала един едър мъж от комисията, с обла и корава глава, здрава съдържателка на велики мисли, скокна от мястото си и повелително извика:

— Стой!

Човекът се втрещи от тоя вик и застана като вцепенен зад вратата.

Тогава господинът от комисията, който го възпря, се усмихна някак си неземно и се обърна вдъхновено към заседаващите:

— Най-после, спомних си! Господа, ето го главното. Ето за какво заседаваме. Ето лицето, за което всички се грижим. Чудесен екземпляр!

В залата гръмна ръкопляскане, настана оживление. Долната челюст на чудесния екземпляр се отсеби и увисна още повече. Той даже се усмихна, макар че някак си виновно.

— Да, един представител на народа — продължи вдъхновеният, — един представител на народа, за когото всички тук, които сме духовният елит на нацията, полагаме толкова грижи. Да, и ние го не знаехме, ние не бяхме го видели, той досега беше ни непознат. И ето, провидението ни го изпраща. Да не го пущаме, господа. Нека го вземем и всестранно да го изучим, всестранно и нагледно с всички способи, които ни дава съвременната наука. Нека зоолозите квалифицират, нека химиците анализират, нека лекарите го аутопсират, нека всички специалисти приложат своите методи, за да го разберем, да открием болката му и тогава, въз основа на науката, да му помогнем ефикасно.

— Прието, прието! — викнаха всички единодушно.

Председателят дърна звънеца. Влезе разсилният.

— Отведете го за изследване — посочи той великолепния екземпляр.

Заседанието се отложи по случай ваканцията.

След два месеца комисията, обновена от лятната почивка, се събра пак.

— Да се пристъпи към анализа на лицето, за което всички се грижим — бяха първите думи на председателя и заповяда на разсилния да го доведе.

— Ами че той умря — каза разсилният.

— Как така умря? — попита председателят.

— Така, бяхме забравили да го храним.

Заседанието се вдигна за следующия път.

МИЧЕТО

— Та ще ти кажа, госпожа, дойдох само с доброжелателна цел. Съседи сме и се радвам, че така бързо станахте възможни хора. Откак мъж ви зае голяма служба, гледам, всичко ви тръгна на добро. Пък и пардията му се задържа на власт, та може още по-добро та бъде. Истина, и хората говорят, и вестниците писаха за някакви си там гешефти, но обществото е невероятно към тая работа, пък и министърът ви приятел — всичко си е по ред и няма що да му берете грижата. Кой ли у нас, без извинение, се е издигнал и закрепил, да му не завидят и да го не очернят! Как е Мичето? Къде е? На курорт била. Обажда ли се? Па гледам го Мичето ваше, станало една такава богиня. Израснала, оформила се, стъпя като царица. Не мога да ѝ се нарадвам. Пък и дрехи от хубави по-хубави сте ѝ направили. Всеки ден с нова рокля, с нова шапка, пък обуща, обуща, де ги намери толкоз хубави и толкова елегантни! С вкус голям е Мичето, няма що да му се каже.

Само че, госпожа, рядко я виждам. Тя в къщи като че не си стои. Чувам, сѐ по сладкарници, сѐ по Царя, сѐ с младежи кавалери, по кина, по театри. Кога спи, кога яде, думам си, това хубаво момиче? Ама нали е младо, кипи от сили . . .

Та много лошо почнаха да говорят, госпожа. Завиждат ѝ. Срещат я сѐ с богати кавалери. С автомобили я разхождат по околността и затова ѝ завиждат. Попаднала в среда интелигентна, дано щастието ви помогне, да ви влезе подобен зет в къщи.

Обичам Мичето, госпожа, и дойдох с доброжелателна цел, да ви обърна внимание. Пазете я таз хубавица, защото всякакви хора има и младежта се разюзди много. Видях я, отдавна беше, в една сладкарница. Гледам я и не можах отведнаж да я позная. Какво направило пустото Миче с това хубаво свое лице! Обърнете ѝ внимание, госпожа. Защо така се е нацапала с мазила, с помади, просто физиономия не останала по нея! И защо си е така проскубала хубавите вежди? Вдигнала ги, изтеглила ги, японски фасон. Че по що им харесва тоя японски фасон на хубавите момичета, та се правят на карикатури. Пък и как си беше начервила устата, госпожа, тия хубави уста като чашки, заприличали на червива рана. Обърнете внимание, госпожа! То наистина това е модерно. Модерно, но за любов по улицата и по сладкарниците, ама за домашно употребление такива уста са просто за погнуса. Хубавото Миче! Щях да стана да ѝ кажа, ама хайде, рекох си, пред кавалери не бива. По-добре да обърна внимание на майка ѝ. Ние, по-възрастните, пò се разбираме. Пък и друго, госпожа, ще ви обърна внимание от доброжелателство. Гледам, че хубавото Миче — пуши. Че кога се научи да пуши? Баща ѝ не пуши, тя да пуши. Гледам я, кръстосала крак връз крак, та чак кюлотите ѝ се виждат, да прощаваш, и като почнала цигара след цигара, цигара след цигара — как му се главата не замая, как му не прилоше.

Пък кавалерите ѝ едни млади, хубави момчета — весела компания, че смях, че закачки, че шепнене, че

побутване. . . просто прекалено. Един до нея притиснал се беше и я стопил с очите си.

А Мичето, нали е хитра, яде го с погледа, та го погубва.

Питам, кой е тоз. Поет, думат ми. Боже, опази я, рекох, на поет в ръцете да не влезе. Ще й засуче някое стихотворение, та ще замае главата на момичето. Пък тя, чувствителна душа, ще възпламенее от вълшебните лъжливи думи и стихчета, и ето ти последствия. . . Пък кой ще отговаря?

Майката на Мичето слушаше дотука с видимо търпение, ала душата ѝ кипеше от негодувание и там като в голяма тенджера се варяха живи змии.

Но тук вече варивото преля. Тя пребледня, скокна и се обърна със свиреп поглед към своята доброжелателна съседка.

— Вие, госпожо, не сте дошли тук от доброжелание, вие сте дошли да ми тровите душата и да ми черните момичето. Как смеете да говорите вие такива безобразия по адрес на нашето Миче? Мичето е свободен човек, всестранно развита и може да прави каквото си иска! А това, което говорите, е клевета. Моето Миче не е кукувица, а човек. И тя има нужда от общество, от хора и, слава богу, обществото, в което тя се движи, ѝ прави чест не само на нея, ами и на нас. Видяла си я, защото не прави нищо скришно. Животът ѝ е налице. Гледай и критикувай. Не се крие по кьошетата, защото не върши нищо срамно.

Набелена, начервосана! Че кой не е набелен и начервосан в днешния век? Нà, и вие самата, не си виждате възрастта и набръчкания сурат, ами сте се напудрила като котка в пепелище.

Ходила по Царя! Че моето Миче от дете е тръгнала по Царя. Всеки ден с количка съм я разхождала, да привикне на хора. По Царя ще ходи, няма да ходи по Кюлюците и по Булина ливада, да се люби с комунисти като твоя непрокопсан син. Да ме извините, госпожа, знам де ви боли, но няма да ви го кажа. Завист ви яде, черна завист. . . И аз ви моля да напуснете още сега къщата ми, да ви не гледат очите ми!

Доброжелателката скокна.

— Така ли! Така ли оценявате моето добро дело! Да знаех, нямаше да ви пристъпя прага. . . Но сега, понеже ме предизвиквате, аз ще ви кажа всичко. Къде ви е Мичето от двадесет дена, а? На курорт ли е, а? На курорт ли е? Вие разправяте, че е на курорт у нейна приятелка в провинцията. Сама не знаете къде е. Пък аз знам и ще ви кажа! Знаят го всички: Мичето е в Майчин дом. На хубав курорт е Мичето!

Отведнаж майката на Мичето падна на колене.

— Сестро, мълчи, мълчи, мълчи, моля ти се. Ни дума. Не ни погубвай! Лошо е модерното време. . . Да мълчим, да таим, да покриваме. Това ни е задачата на нас, по-възрастните.

И тя почна през сълзи да я дърпа за дрехата, да моли, да плаче и да повтаря:

— Сестро, мълчете, мълчете, запазете ни честта. . . Честта ни запазете!

ЗАНАЯТ

— Да се повика свидетеля Иван Стоянов Иванов — каза председателят на съда.

Разсилният полуотвори вратата и извика в шумния коридор:

— Иван Стоянов Иванов!

— Тук! — обади се енергичен мъжки глас и в заседателната зала се втурна бързо и фамилиарно, като че е бил и пребил тук един среден ръст човек, полуселянин, полугражданин по облекло.

Очите му хитро и бързо оглеждат съдии, подсъдими, адвокати, публика и спират върху председателя, спокойно чакащи.

— Име, презиме, родом, години, женен и пр., и пр.? — задава автоматически стереотипните въпроси председателят.

Иван Стоянов Иванов отговаря бързо и рязко като войник на всички въпроси, несмущаван от нищо.

— Занятие? — попита председателят пак автоматически и бърза да премине към следния въпрос.

— Партизанство — отговаря пак несмущаван от нищо свидетелят Иван Стоянов Иванов и гледа спокойно.

Председателят прекъсна автоматическите си въпроси, както шофьорът спира кормилото, когато чуе гър-

меж от спукване на гумата, повдигна глава, усмихна се снизходително и попита отново, като че не е чул отговора.

— Какво, какво? Занятие?

Публиката се размърда и зашушука. Секретарят вдигна молива и ръката му застана неподвижна във въздуха. Апатичните членове на съда, чиито духове досега обитаваха в астралните пространства, а по неподвижните им физиономии като че бе написано — омръзнал ни е светът от тия човешки разправии — се стреснаха.

Изобщо отговорът на свидетеля подействува на всички в съда, както гърмежът на спуканата гума действува на пътниците в автомобила.

А Иван Стоянов Иванов, без да забележи дори ефекта от това, което каза, отговори още по-твърдо на второто запитване на съдията:

— Партизанство, господа съдии. По занятие партизанин.

Сега настана вече обща веселост. Съдиите като никога се спогледаха по човешки, а към разшумялата се публика, където се чуха и високи смехове, останаха снизходителни и не направиха никаква забележка.

Председателят на съда, сериозен човек, средна възраст, с оголяла глава, както му е реда, изгледа с особено любопитство свидетеля, който стоеше невъзмутимо, спря плавното течение на процеса и си позволи някои въпроси, които нямаха нищо общо с него. Адвокатите, за голямо учудване, не направиха нито възражения, нито протести.

— Интересно занятие — каза председателят. — От колко години го упражнявате?

— Откакто се знам, господин председателю. Не помня да не съм бил някога партизанин.

— Е, къде учихте тоя занаят? — попита пак председателят.

— Вродено ми е, господин съдия, в душата ми е вродено.

— Да, но един вроден талант, за да се развие и стане занятие, все трябва да се изучава, да се упражнява. Един майстор цигулар може ли да свири, ако не се изучи. . .

— Тъй вярно, господин председателю. Моя занаят изучих по кръчмите, по вестниците, по селата, по градовете. Това е най-лесният занаят. Стига да имаш уста, да си играеш с думи — и готово.

— Само това ли?

Свидетелят се позамисли.

— Не само това. Трябва да ти гори огън в душата. Трябва да знаеш да мразиш, да отричаш, да клеветиш, да пакостиш, да гониш противника до миша дупка. Това е страст, господин председателю, като ловджилъка, като комара, като пиянството. И това опива, и това наслаждава душата.

— Но ти приписа на занаята си толкова лоши качества?

— За борбата всичко е оправдано.

— За какво се бориш? За правда, за идея, за България?

— За партията.

— От коя си партия?

— Не е важно. . . Безразлично! Противникът ти определя положението.

В публиката отново се чуха шушукания и смях.

— Кой противник?

— Оня в селото или в града, който е станал причина да му завиждаш за нещо, което ти не си и кое-

то никога няма да бъдеш. Щом ти загори веднаж душата от това, все ще се яви дяволът да те покръсти в някоя партия, и тогава. . . «прощавай, минало страдално».

Съдиите се спогледаха в недоумение. Председателят се усмихна снизходително. Той не можеше да разбере какъв човек стои пред него, смахнат или нормален.

Ала ясният и открит поглед на свидетеля го убеждаваше настоятелно, че пред него стои съвсем нормален, със здрава мисъл в главата човек. Мисъл, напоена, натъпкана, бетонирана яката от съвременната общенародна интелигентност. Мисъл, оформена от вестниците, митингите, кръчмите, кафенетата, агитациите, събранията, конгресите, плакардите, лозунгите, интервютата, споровете, дневниците на Народното събрание — мисъл, минала с блестящ изпит всичките тия вратички на огромното училище за българско политическо възпитание, през което и последният простак излиза интелигентен и може да се мери с всички.

Само едно беше останало в тая мисъл естествено, живо, свойствено на вечния българин: иронията, неуловимата ирония над себе си и над всичко в света.

«Дано не изчезне и тя — помисли си съдията. — Здравият смисъл може би отново да възкръсне чрез нея.»

— Е, доходен ли е тоя занаят? — попита председателят.

— Съвсем не, господин председателю. Съсипа ме. Отчужди ме от работа, от деца, от семейство. . . Но не го оставям. Живея с него, той ми хран шата с надежди.

— Какви надежди?

— И аз не знам.

Публиката пак зашумя.

— Значи, как да те пишем по занаят?

— Така. Партизанин.

— Това занятие не е признато от закона.

— То стои над закона.

— Да те пишем «свободна професия».

— Не, пишете ме народна професия — усмихна се свидетелят.

Председателят мина към разпит по процеса.

МИЛА РОДНА КАРТИНКА

Летен ден. Пътуваш с каручка.

Ширине, ниви, ливади. Пак ниви, пак ливади, пак поле. Сред полето бяло параклисче. Вътре скрит контрабанда тютюн. Вън кръст стърчи. На кръста кацнало невидимо ангелче, донесло божията благодат.

До параклисчето бунар. В бунара студена вода, извряла от сърцето на майката земя. Над бунара кобилица виси. Кофата от кобилицата открадната.

Отбиеш се да утолиш жаждата си и не можеш.

Тръгваш пак. Каручката тропа. Летен ден. Ширине, ниви, ливади, поле. Пак ниви, пак ливади, пак поле. Сред полето бяло параклисче. Вътре скрит контрабанда тютюн. Вън кръст стърчи. На кръста кацнало невидимо ангелче, донесло божията благодат.

И така нататък, и така нататък.

Мила родна картинка! Един път ли си радвала душата ми, един път ли си замъглявала очите ми със сълзи, за да не мога да видя всички дреболии на твоята красота.

Вечният шоп, който ме кара с каручката, е безучастен като кобилите си, безучастен към околните красоти, както и към липсата на кофата.

— Украднали са я — каже. — Беше нова, та някой може да я е взел за употреба.

В тона на гласа му и в думите му нямаше ни възмущение, ни протест. Напротив, в тях звучеше някакво оправдание на стореното и малко завист към тоя, дето я е взел за употреба.

Малката плодородна котловинка, през която лениво тече на големи криву̀ли река, се нежи под хубавото юлско слънце и мълчи, мълчи. Празник е. Никъде се не виждат работници. Буйната ръж вече е почнала да се злати. Гъста зелена трева, изпъстрена с цветя, покрива ливадите. Мирише упоително на детелина. По кичестите дървета хвъркат на чифтове гургулици, влюбени смъртно една в друга. Неизбежните врабчета кацат на орляци по прашния път и търсят нещо.

Пред нас се изпречват невисоки планински разклонения, едни голи, други гористи, разхвърлени живописно, над тях малко облаче, а зад тях синя далечина, дълбока, лазурна, зовеща бляновете ти.

— Хубави места, нане Митре — казвам аз на коларя.

— Е, що ли им е хубавото — отговаря безучастно нане Митре, на когото четинестата глава тъй добре би станала четка за комини.

Той шиба с камшика си съвсем ненужно старите кобилки, които и така, и така не вървят, и пак потъва в своята безмълвна философия. А по кобилките се събрали всичките мухи от околността. Набъкали се под хълбоците им, под опашките им, налепили се зад ушите им, по коремите им. Безпокойно се дърпат бедните хайванчета и правят жалки усилия с опашка, с крака, с уши да разгонят тая гад, да почешат сърбела си, ала юздите им са здраво в ръцете на нане Митре и той им не дава много-много да шават.

— Де, де, де, нече да те изедат — кори ги той, когато много примърдат, и удря с камшика.

— Какво нече да ги изедат бре, нане Митре, виж каква гад, като с туткал са налепени.

— Па оно и кожата им е яка, не е като моята и твоята — оправдава философски природата нане Митре и пак потъва в небитието.

Мене ме мъчи жажда.

— Спри, нане Митре, да пия от реката.

— Мръсна е, мръсна. Она е пълна с гъски.

— Па нема да изпием гъските — викам аз в унисон с неговия мироглед за нещата.

— Оно гъските нема, ама некой цвъцок ще глътнеш.

Изразителността на нане Митре ме възпря. Той ме успокои, че селото е близо и там има хубава и студена вода.

И наистина, пътят ни се оправи сѐ покрай реката. Полето се стесни, навлязохме в малка зелена лъка, между ниски гористи върхове, и насреща, в дъното на тая лъка, нависоко се провидя малкото селце, почти загубено в зеленина от дървета.

Красива гледка! Мила родна картинка! Покачихме се по гърба на една могилка, скривихме, спуснахме се в друга долчинка и ето ни в селото.

Ситни като врабчета дечурлига, полуголи, мръсни, немити, непрани, невчесани, се върдаляха из прахуляка. Те се разбягаха от тропота на каручката, застанаха отстрана на пътя и почнаха да хвърлят камъни по нас.

— Такъв им е обичаят по селата — обясни нане Митре. — Еднаж ми спукаха главата.

— Па нямат ли училище, учител да ги научи. . .

— Па и на това ли он ще ги учи. Чунким някой се е сетил. Оно си е така. Нали са деца. . . — оправда и то-

ва нещо нане Митре и го нареди в обикновените природни явления.

Ето чешма. Хубава циментова чешма с два чучура. Изобилна вода тече от тях и пълни каменно корито, което прелива.

Митре спря конете. Бързо скочих от каручката и се упътих към чешмата.

— Стой! — извика някой отсреща.

Един млад селянин с извехтели дрешки, с изгоряло и гладно лице като на роб, дотича при мене.

— Тая вода се не пие, бае приятелю — рече той.

— Защо? — учудих се аз.

— Отровна е.

— Как отровна? Ами защо я не спрете? Защо сте я оставили да тече?

— Ние у село знаем и я не пием, ама ваша милост сте чужденец, може да се отровите.

— Ти какъв си? — питам.

— Пазач . . . Пазим да се не пие от водата.

— Друга чешма имате ли?

— Пет, ама и они са забранени.

— Отровни?

— Оно, речи го, отровни.

— Ами откъде пиете вода?

— Имаме си бунари. От дедите още ни са останали.

Пазачът извика на една жена, която минаваше с пълни стомни в ръка.

— Стойне, я донеси водица да пие господина.

Стойна донесе стомните и аз се напих хубаво със студена и прясна вода. Напи се и нане Митре.

— Е, каква е тая отровна вода бе, приятелю? — полюбопитствувах пак.

— Оно, как да ви кажа, не че е отровна, ама пак е

отровна. Не пием от нея и това си е. Заклели сме се и децата сме заклели да не пият. Нека течат нахалост, пущините.

— Не разбирам, брате, каква е тая работа. Защо е проклетисана хубавата вода?

— Па оно не е за криене баш. Ако искаш, че ти кажем истината. Ние сички, цялото село, с кучетата и котките сме от сегашната партия. Чешмите ги правиха бившите. Сакаха с вода да ни подкупят, та да ни обърнат. Ама ние дадохме клетва от тая вода да не пием. И не даваме никой да пие. Я съм на служба да вардим.

— А-хааа. . . сега чак разбрах. Карай да вървим, нане Митре.

Излязохме зад село, на височината. Обърнах се, та погледнах още веднаж живописното селце. То тънеше в зеленина от овошки и големи орехи. Около него разхвърлени току-що почнали да се позлатяват ниви. Гургулички прехвърчат. Врабченца чуруликат. Слънцето свети с радост и небето разстила безкраен лазурен хоризонт.

Мила родна картинка!

РАЗТЕГЛИВО ПОНЯТИЕ

Погребваха Тонков, виден богаташ, голям човек, популярна личност.

Столицата е покрита в траур. Улиците са почернели от некролози, издадени от много културни дружества, родолюбиви организации, партийни бюра, еснафски и търговски организации. По тях отдалече се четяха думите «нашия член», «видния гражданин», «високи добродетели», «честен и уважаван», «творец на материална култура», «безкористен патриот» и пр., и пр. Въобще всички жални, всички благородни думи и изрази, които можеха да се кажат за един особено заслужил човек и един гражданин, надраснал всички, бяха спонтанно изникнали от сърцата на всевъзможни настоятелства и като поток бяха облели черните некролози и ежедневната преса.

Погребалното шествие вървеше бавно. Най-напред се носеха венците. Много венци. Цяла върволица хора, бедни, прости, наети или задължени, мъкнеха грамадните венци, на които висяха тежки разноцветни ленти с надписи. След тях няколко файтона със свещеници и владиката. После погребалната кола, отрупана също с венци, а на нея, в скъп блестящ сандък, пътуваше покойният за вечността. След колесницата се редеше безкрайна върволица от официални лица, от важни и ви-

сокопоставени личности, от приятели и почитатели, организации, с облечени в креп знамена, и много още безимен и безличен народ, дошъл да отдаде последна почит на видния покойник и да го изпрати до вечното му жилище.

В шествието един до друг вървят унили и скучаещи тримата приятели: Поров, Зигзагов и Поклоников, също известни личности, важни лица и висши чиновници по финансовите учреждения. Вървят и мълчат. Макар че и на тримата им се иска да влязат в разговор, но някак не върви. Казаха каквото трябваше да се каже по адрес на покойния и свършиха.

Пък времето душно. Прижижа на дъжд. Часът минава дванадесет. И тримата приятели се чувствуват гладни. Точно по това време те редовно се събираха в аперитива «Пъдпъдък». Това дълго погребение наруши традицията им и малко като че ги озлоби към покойния.

Зигзагов, тлъст и тежък човек, се умори и изпоти. Той извади кърпичката си, избриса потта от лицето си и почна да си маха пред носа за хлад.

— Ужасно, ужасно! Ще се пукне човек от горещина. С какво удоволствие бих изпил една бира. . .

— Че да се отбием за малко някъде, така тихомълком — каза Поров, — после ще настигнем шествието.

— Не иде, не иде — каза Поклоников, — неудобно е.

— Собствено, защо е тая пищност, тая важност и тоя церемониал? — каза възмутено Зигзагов, като изтри пак потта си. — Това не е погребение, а кинематограф. И защо. . . защо, моля ви се? Кого погребват? На каква личност носят тленните останки? Право да ви кажа, недоумявам, чета некролозите и се чудя. Четохте ли? Добродетели, качества, достойнства. . . разхвалили го като кон, когато се продава на панаир. Всъщност как-

во — един изтънчен мошеник, един развратител на българския народ! Чест! Какво е това чест! Разтегливо понятие. . . Обзалагам се, ако някой от тия хипнотизирани пуяци, гдето вървят в шествието, знаят защо вървят и кому правят тая чест. . . Но ние тримата тук твърде добре знаем. И мълчим. . . и ще мълчим, защото ако не мълчим. . .

— Ш-ш-шт! Полека — сбута го Поров. — Не се горещи. Знаем, знаем — между нас да си остане.

— Не, възмущавам се, господа, да стоя гладен до един часа и да се излагам на тая горещина! И то за кого? На що дължи богатството и името си тоя вагабонтин? На що? Само на рушвети! Неговият успех се дължи само на рушвети, които широко, но не много щедро раздаваше. Колко души си продадоха душите и съвестите, за да му спечелят милиони. . . Знам го добре. Още от ученик той разбра силата на подкупа и възприе тая тактика, за да стане милионер, а някои лица (той погледна другарите си) да хване в ръцете си като мокри кокошки и да ги направи раби покорни. Още като ученик, наближи ли изпита, той отива на пазар, купува или пуйка, или кило масло и право у дома на учителя, от когото неминуемо очаква слаба бележка: «Г-н учителю, бях на село, баща ми ви прати това нещо!» Да, и тоя тъпак и простак успяваше да минава с отличие, а ние, тройкаджиите, се съсипвахме от зубрене.

Не знам, господа, какво чувство изпитвате към него. Аз дължа на него много. Благодарение на него аз имам две къщи. При все това в душата си храня омраза към него. Защото аз, па и вие, господа, антър ну казано, бяхме честни и достойни служители. Не той ли ни разврати? Не той ли ни съблазни. . . и научи да протягаме ръка под масата. Да, той ме разврати, той ме направи взяткаджия!

— Пш-т! — казаха едновременно двамата другари.

— И аз можех да мълча. . . Но пак по негово настояване бях принуден да деля всичко с вас. Уплете ни хубаво той. . . Слава богу, че умря. На страх живеех, сега ми олекна на душата.

Напоследък, да, напоследък пак даваше, но в моите ръце нищо не падна. А-ха, мислех си, той сега сигурно право на министра дава — не иска да развращава по-долните чинове. Имах право, разбира се, да предполагам. Но се оказа и друго. Приятелите, с които делях моето, не искаха да делят тяхното с мене. Благоволяваха да крият, бояха се. . .

— Не е вярно — изръмжаха злобно двамата другари.

— Ти се лъжеш, приятелю Зигзагов.

— Не ти прави чест — каза Поклоников доста високо.

— Чест! Разтегливо понятие е това нещо, чест. Не говорете за нея, ами дайте и на мене. . . дайте, защото знам положително. Имам документи. Причината е мъртва, занасяме я да я заровим, но последствията са живи, не дай боже, ако се размърдат и разкашлят. Аз, господа, искам своето! За последната доставка и на мене се пада нещо, дадено е и за мене!

Тук Зигзагов почна почти да вика и да маха с ръка. Някои от изпращачите се обърнаха и почнаха да гледат. Други се заслушаха.

Поров и Поклоников уловиха Зигзагов за ръка и се отбиха с него в една странична уличка. Той не правеше усилия да се откопча, а вървеше като победител и току викаше:

— Чест! Чест! Разтегливо понятие е то. . .

ГЕНИАЛНОТО КУЧЕ

Като си помисля, плаче ми се, господа. Удивително куче беше моя Мечо. Бог да го прости. Такива кучета рядко се раждат. Особено в днешните времена. Макар и човечеството да се е издигнало в техническо отношение, все пак днешният век може да се класира като век на посредствеността. Да вземем нашия обществен и политически живот, да речем. . .

А преди години не беше така. И хората, и животните стояха на една недостигаема висота. Интелигентен — интелигентен. Прост — прост, и туй то. Сега всичко се обърка и не можеш да различиш кой какъв е. Всеки говори, всеки разсъждава, всеки ум дава, а никакъв полезен резултат няма. Едно време и хора имаше, и кучета имаше, сега тълпа, народ, демокрация, маса, колективитет. А где е човекът? Скрита картина, намери го, ако можеш!

За младежта и да не говорим — филмова интелигенция.

Извинявайте, че се увлякох, господа, аслъ ние ловците сме увлекателни натури. Без тая наличност в характера нашият благороден спорт не би съществувал и количеството ни не би се увеличавало така баснословно, както е днес. Жалко само, че това става в ущърб

на нашата флора и фауна, която, може да се каже, поголовно унищожихме.

Та за моето покойно куче Мечо ми беше думата. Гениално животно. Феномен. Ако не бяха го отровили безразборно градските агенти, аз ви казвам, че то щеше да изиграе своята историческа роля. . . Или някое изобретение щеше да направи, или щеше да организира в съюз всички ловни кучета.

Дисциплина, ум, съобразителност, нюх, страст — това бяха негови неотемлими качества.

Веднаж, господа, ми се случи следующето. Една сутрин, още лежа на кревата си, чувам моя Мечо скимти и драще на вратата. Понеже му знаех добре характера, ставам бързо, отварям и питам:

— Какво, Мечо, какво има?

Той завъртя опашка, залая, заскимтя и пред мен, пред мен — право в кухнята, вдигна предните си крака във стената и залая срещу календара. Поглеждам — 1-и август (по онова време на тая дата се откриваше лова). Аз, залисан нещо в работа, бях съвсем изумил. А то, животното, видяло календаря и рекло да ме подсети. Макар че нямах разположение да ходя тоя ден на лов, рекох да направя удоволствие на моя Мечо, облякох се набърже, взех чифтето и хайде на гарата. Мечо тържествува. Взимам аз първия трен за Сливница (там обикновено аз откривах лова си) и подир един час пристигам на мястото. Пък се улучи и един хубав ден, само за лов. Тръгнах аз из стърнищата около гората с моя Мечо, пата-кюта, пата-кюта, направих връзката. Мечо ликува. И едни стойки прави, едни грациозни маниери, едни дипломатически фокуси — остави се. Пък лов имаше тогава! Яребици, пъдпъдъци, колкото искаш. Работихме ние с моя Мечо докъде обед. Аз се

поуморих, а той не иска да знае. Мислех малко да си почина, но по едно време, гледам, онова ми ти куче пълзи из стърнището и направи една такава поза — просто паметник. Тръгнах аз към него. . . Отведнаж дойде ми на ума, че има да уреждам полица при покойния Ганчо Богданов. Бре, ами сега! Честта преди всичко. Гледам на гарата пристига трен. Затичвам се аз, вадя билет обратно за София и едвам се покачих на стъпалото, тренът тръгна. Чак тогава ми дойде на ум, че кучето остана. Е, рекох, ще си дойде. Разчитах на неговата интелигентност. Пристигам аз, господа, в София, уреждам си работата и отивам в къщи да си почина. Както съм полегнал, така съм и заспал. Кога се събудих, часа пет. Първата ми мисъл е, разбира се, за кучето. Ставам и питам слугинята дойде ли си. Няма го. Грабвам аз пушката и пак на гарата. В шест часа заминава трен за Сливница и аз се бухам в него. И знаете ли какво, господа? Заварвам моя Мечо на същото място, още държи стойка! Но това нищо. Случи се нещо по-важно и по-интересно с моя Мечо. А това се отрази, така да се каже, и върху моята съдба.

Един ден кучето липса. Няма го никакво. Бре, какво стана? Пращам слугинята да го търси — няма го. Пък аз нямах време тоя ден. Бях много залисан. Решаваше се съдбата ми. Тая вечер щях да се годявам. Всичко уговорено. У момата ме чакат. Аз влюбен. Тя добра и благородна и при това нямаше нищо против моята ловджийска страст. И тоя ден, обречен за радост, се огорчи. Моя Мечо беше се изгубил. Както и да е, аз, макар и много наскърбен, едвам дочаках вечерта и се упътих към дома на моята бъдеща жена. И както вървя из една затънтена уличка, как да ви кажа, бях малко възрастен ерген, някак беше ме срам да вървя

из по-шумните улици, срам ме беше да не разберат намеренията ми. Както и да е. Вървя аз из една затънтена уличка и на едно място на тротоара, гледам, моя Мечо застанал на стойка и вдигнал глава нагоре, стои, не мърда. Поглеждам и аз — какво да видя. На стената закачена фирма:

Кръчмарница «Пъдпъдък».

Моля ви се, на тая фирма моя Мечо направил стойка. И то от сутринта още. Зарадвах се аз безкрайно много. Извиках Мечо и влязох в кръчмата. Там се събрали хора и го наблюдават. Влязох в разговор, седнах да пийна нещо. Запознах се с публиката. Не щеш ли, те всичките колеги-ловци. Развързахме езиците, увлякохме се и аз забравих, че съм тръгнал на годеж. Гледам, часът станал един през нощта.

И аз, значи, пропуснах случая. Че после от срам и от мъка почнах всеки ден да ходя в тая кръчмарница «Пъдпъдък», опиянчих се и си останах до ден днешен стар ерген.

Е, бог да прости моя Мечо. Благодаря му. Може би той нарочно направи това, да ме спаси от беля. Интелигентно животно беше.

КУЛТУРА И ПРОСВЕТА

За туй село Разпнипоп навярно много пъти сте чували, и то все хубави и все похвални работи. А любознателният читател е имал щастливия случай много пъти да чете из вестниците дописки от местни деятели, които свършват в заключение освежително и ободрително нгоре-долу така: «Благодарение на местната селска интелигенция село Разпнипоп бързо крачи по пътя на просветата и културата и не е оставяло неподета нито една идея, породена отдолу, и нито една инициатива, наложена отгоре. Макар жителите му и да са бедни и с непосилен труд едвам се прехранват, но душите им са широко отворени за култура и просвета и местната интелигенция, во главе учителството, не си жали труда да ги налива с тая последнята. Забутана в китните пазухи на Балкана, откъсната от съобщения и близки културни центрове, но упоена от дивната природна красота, от чистия въздух и студената балканска вода, местната интелигенция неуморно и усилено работи и може да се гордее с постижения, на които много богати селца биха завидели. И днес, след дълго обмисляне и задружни събрания, е сложено началото на много инициативи от културно и просветно значение, които очакват своето осъществяване. Хвала и чест на Разпнипопската безкористна и дейна интелигенция. . .»

Познавам добре бедното и красиво селце Разпнипоп, та и аз от своя страна ще кажа в унисон с възторжените дописки: хвала и чест на неговата дейна и безкористна интелигенция!

Вече от години наред там е положено началото на много инициативи, обаче благодарение на чистия въздух и на студената балканска вода раждат се много и различни идеи, които дохаждат, твърде естествено, в стълкновение помежду си и подетите инициативи вървят бавно, но сигурно към осъществяване. . . Беше се образувало скотовъдно дружество «Рог». Явиха се обаче някои недоразумения, някои препятствия и дружеството трябваше да се разцепи на козевъдно, овцевъдно, говедовъдно и свиневъдно. Защото, както се изтъкна в едно събрание, понятието свиня не може да се побере в понятието «Рог», както беше името на дружеството, по простата причина, че свинете нямат рогове. Оттам произлязоха собствено недоразуменията, които, нека се надяваме, ще бъдат скоро изгладени.

Образува се с жар и кооперация. Тя обаче не можа да просъществува по простата причина, че някой непросветен във важността на такова едно мероприятие през една нощ обра касата и открадна цялата събрана сума. Води се следствие и резултатът се чака с нетърпение.

Създаде се фонд за съграждане на ново училище и фонд за съграждане на църква. Поради кризата обаче пари по тия фондове, за голямо съжаление, не можаха да се съберат. Чака се помощ от държавата.

Образуваха се пчеларско и овощарско дружество, и младежко дружество за облагородяване на дивите плодни дръвчета. Обаче общият им председател и главният инициатор наскоро биде назначен старши стражар в околийския център и, значи, ще трябва да се чака не-

говото уволнение, а не се знае докога партията му ще стои на власт.

И тъй, на всяка крачка се срещат пречки непреодолими. Но животът е борба. Въоръжи се с търпение и чакай. На прав път ли си — ще успееш.

Така успя например читалищното дело на разпнипопци. То изникна в един миг като птицата феникс палас, както каза в речта си председателя, от горящите за просвета и култура сърца на селската младеж. Едно събрание, една разпалена реч и свършено — създаде се читалище и без никакви спорове се нарече «Читалище Просвета и култура». Фирмата още на другия ден бе направена от един учител, следвал два месеца по рисуване. Написа я той върху голяма ламаринена плоча с блажни бои, със сини букви върху червена основа и я закачи в общината да съхне до утвърждението на устава.

Утвърждението на устава стана скоро — след шест месеца, мисля. През това време инициаторите събраха книжки, писаха до всички писатели, както му е редът, любезни писма — да им изпратят даром произведенията си, направиха малко шкафче, наредиха книжките в него, но се оказа, че няма помещение за читалището, едно нещо, което не беше се взело пред вид.

Привременно туриха това шкафче в малката бозаджийница на Цуцунека, който също беше член на читалището. До фирмата на неговия дюкян се закачи и фирмата на читалището. Беше празник и цялото село, обладано от културна радост, се събра да гледа тая фирма.

Добре. Всичко тръгна добре. Но благодарение на местните условия явиха се неочаквани пречки. Цуцунека поради свършване на зимата и почване на пролетната работа затвори бозаджийницата. Читалището, значи, остана без завеждующ. На това отгоре бозаджийницата бе наета от селския налбантин. Пък налбантница и читалище са две работи несъвместими.

Събра се тогава загрижено читалищното настоятелство и реши да пренесе инвентара в една тясна и запустяла къща на мегдана, в долния етаж на която някога имаше кафене. Стени, врати, прозорци, мазилка, под — всичко бе изпокъртено, олющено, печално, готово да се събори от едно духване. На тая сграда бе поставена светлата фирма «Читалище Просвета и култура», а вътре се смести шкафчето, масата, два стола и, кажиречи, не остана никакво празно място. Вратата беше отсебена и въпреки усилията на председателя, остана двачетири пръста непритворена и следователно невъзможно да бъде заключена.

— Нищо — каза председателят, — нима ще се намери светотатска ръка, която да посегне на едничките наши културни ценности?

И наистина, той излезе прав. Цяла пролет вратата стоя отворена и нищо от инвентара не липса.

През лятото обаче, пак благодарение на местните условия, се случи едно нещастие. Не знам как, и никой не можа да си обясни, разбира се, вътре в читалище «Просвета и култура» влиза един бивол. Дали подгонен от жегата е потърсил сянка, дали любознателност някаква го е подтикнала или просто са го подмамили зелените като трева корици на едно списание, което още от началото бе забравено върху масата? Тая фатална постъпка на животното остана необяснима.

Той беше влезнал вътре, завъртял се, обърнал масата, която от своя страна залостила вратата, и застанал ни насам, ни натам. От една етажерка, дето бяха

наредени предимно български автори, бяха попадали книги и върху тях биволът беше изразил своето мнение по особен начин и твърде обективно.

Събра се цялото село. Никой агитатор досега не е имал в Разпнипоп такова многолюдно събрание.

Как да се изкара животното оттам? Вратата бе залостена от масата, която, обърната нагоре с краката, с другия си край опираше в срещната стена. Биволът, заел цялото помещение, не можеше да се обърне. Железните пръчки на прозореца бяха толкова гъсто, че даже и едно малко дете не би могло да влезе.

Застанаха пред светлата фирма на читалището: попът, кметът, учителството, старо и младо, чудят се и маят.

Дойде пъдарят. Той също беше член на читалището, но скоро не беше чел никаква книжка. Културните чувства, развити в него, бяха позаглъхнали и вследствие на това той беше се хубаво напил.

— Какво гледате бе? — развика се той. — Дайте едно дърво. Както е влял, така ще и да излезе.

И пияният пъдар, който здраво държеше някакъв остен в ръцете си, бръкна през прозореца и почна жестоко да муши невинното животно. Биволът, който до това време чакаше с равнодушие решението на съселяните, се размърда и разскача, почна да сумти и да фучи, наведе глава и захвана да удря една от стените с яките си рога. Сградата се разклати и запращя. Народът се разбяга назад. А пъдарят още по-жестоко мушеше с остена и попържаше.

Отведнаж тая бедна стара къща изскриптя, извика жално и с шум се струполи цялата. Изпод развалините изхвръкна подплашен биволът и хукна обезумял през мегдана. На рогата му беше се закачила хубавата фирма на читалището и нейното дрънкане още повече плашеше животното. То избяга към гората.

Ето тая незначителна случка стана причина да се преустанови за неопределено време дейността на разпнипопското читалище «Просвета и култура».

Да, но поле за друга дейност има широко и просторно.

Искрата за работа не е угаснала в сърцата.

ОТЕЧЕСТВЕН ПРАЗНИК

По улицата вървеше моят стар приятел пенсионерът Доверчинов, бързаше унесено и току махаше с ръка и си говореше нещо сам на себе си. Джобовете му бяха пълни с вестници.

Ай, бедният Доверчинов, какво ли му се е случило? Такъв добър човек, такъв чудесен българин, поклонник на нашите писатели, горд, че всички познава, и щастлив, че има възможност често-често да им изказва искрените си уважения. С непристорена радост той се покланяше пред всеки талант, четеше непрекъснато нашата изящна литература, възхищаваше се от всяка талантлива проява и в разговори цитираше знаменити мисли от наши автори.

Като ме видя, той се сепна, спря се, после бързо-бързо се упъти към мене със свойствената си блага и някак си виновна гримаса на лицето. След като извади вестниците от джобовете си и като отвори широко ръце, развика се:

— Стой, драги. . . чакай. . . чакай и ми помогни да дойда на себе си. Чете ли днешните вестници? Ето, гледай!

Той почна да ги навира пред лицето ми и да вика окаяно и истерично:

— Братя българи, благочестиви християни, заплюйте ме и ме низвергнете от обществото си, защото аз съм бил най-големият идиот в нашата страна и безпросветен слепец! Златокрила българска младеж, недостоен съм да се радвам на успеха ти! Културни, просветни и родолюбиви български организации, счупете главата ми с дръжките на вашите свещени знамена!

— Какво има бе, бай Доверчинов, какво се вълнуваш, успокой се — прекъснах аз добрия човечец с цел да го успокоя.

— Аз съм бил най-големият глупец, и невежа, и слепец, и идиот, и окаяник — продължи със същото вълнение бае Доверчинов. — Знаеш ли какво става утре, знаеш ли, или и ти като мене си проспал времето си?

— Какво става?

— Отечествен празник има. . .

— Какво? Освобождението на България? Че коя дата имаме утре?

— Какво ти освобождение на България! По-важно — нейното бъдеще ще се празнува, нейното възвеличаване. . . Утре две слънца греят над нашата многострадална родина. Цяла България празнува. Нà, чети. . . (Той пак почна да ми пъха вестниците под носа.) Ние с тебе сме закъснели с един век! Гледай що пише пресата. . . пресата, за която аз, както знаеш, нямам много добро мнение и за която мисля, че играе отрицателна и развращающа роля. . . А ето, тя ми отвори очите. Миличката преса. . . искам извинение от нея, задето така пренебрежително съм я гледал и съм подценявал нейното културно-просветно значение.

Бай Доверчинов почна да разгръща един по един вестниците и да тупа с ръка по грамадните заглавия, които господствуваха из страниците.

Така бързо и нервно ги превръщаше и премяташе

пред мен развълнуваният бай Доверчинов, че аз не можех и да ги прочета.

— Юбилей бе, юбилей се празнува утре! Цяла България го празнува. Има нареждане от всички министерства. По всички отрасли юбилярът бил заслужил. . .

— Кой?

— И аз за туй се окайвам я, защото даже не мислех, че това е невзрачният, скромният, тихият, свитият, мазният, уважаем наш приятел Циркаджиев. Кой да го знае, че той бил такъв голям писател, общественик, учител на народа, сърце, отзивчиво към страданията на бедния брат, душа, преизпълнена с велика любов, неуморно перо, защитник на нашата пропаднала кауза. . . Нà, чети — това са тия големи заглавия в пресата. Виж му портрета. Ето го в една поза, ето го в друга, сред книгите, сред децата. Ето го на петгодишна възраст. Миличкия, гледай му погледа. . . Предопределен за велик човек. Ай, нещастният аз, как да не съм знаял! Чувах, пописва, бърка се из книжнината, но не съм чул някой да го е чел, да го цитира, да го спомене. Пък и като съм го гледал така, както знаеш, антър ну казано, мръсен, нечистоплътен, жалък, вечно да се оплаква, да хленчи и да се окайва, даже тъй някак си съжаление съм изпитвал. Маниак, мислил съм си, добър човек, работи нещо там, труди се. . . А то, каква била работата! Гледай снимките. Гледай му кученцето, и него снели. Не е ли това трогателно, не ти ли се доплаква, като го гледаш? А ето тук и тъща му! Блазе ѝ. Тъща на велик човек! Колко тъщи има да ѝ завидят. . . Ето пък тука снет сред природата. Бедната природа, колко нищожна изглежда пред него! Ето пък тука като мъничък, на цукалчето. Колко снимки, боже! Откъде ли се е снабдила пресата с тях? Кажи-речи, няма го

снет само в зародишно състояние и на смъртното легло. Всички велики хора ги има снети и на смъртното легло.

— Е, че той е жив, бай Доверчинов.

— Ами че да видим как ще изглежда. После, без това нещо не се ли чувствува известна празнота в уважаемата преса? А пък това е специален лист, изящно издание: «Общественикът Циркаджиев.» Чети, брате мой! Чудеса! Проблеми разрешени. Народни рани излекувани. Надежди възродени. Поглед, обърнат с вяра към светлото наше бъдеще. . . Ти, брате мой, нищо не знаеш. И аз нищо не знаех досега. Сега прогледнах. Умиха ми се очите с жива вода. Общественик — малко е казано то, — въобщественик, въобщественик заслужава да се нарече. . .

Бай Доверчинов напъха вестниците в джоба си и тръгна все така нервен и възбуден, без да ми каже едно довиждане.

КАК СА ПРОИЗЛЕЗЛИ ВРАБЧЕТАТА

Е, Бобо, ти пак искаш приказка. Добре, да ти разправя. Само че приказките се вече свършиха. Да ти разправя за дядо и баба, знам, че няма да искаш. Това ти е омръзнало. За вълка и агнето също знаеш. Знаеш и за Иванчо и Марийка. За лошото момче? Сега вече няма лоши момчета. Сега педагогията е достигнала своя връх и не позволява вече да има лоши момчета. Хиляди училища, разсадници на доброто, пълни с отбрани педагози, тъй майсторски преобръщат лошите деца в добри, че не можеш да ги познаеш. Аз да ти кажа право, Бобо, вече ме е страх да разправям какви да е приказки на децата. Опасно е. Кой знае каква беля може да ми направи някой учен педагог. Защото те мълчат, сумтят, следят и мислят. И всяка година по нещо ново измислят. Те още не са ми казали какви приказки трябва да разправям на малките като тебе, но постоянно разправят какво не трябва да се разправя.

Стига вече — провикват се тия педагози — сте разправяли невъзможни фантазии за дядо и баба, за Иванчо и Марийка. Дайте нещо реално, подгответе детето за живота, приучете го да гледа на нещата право в лицето. Утрешният гражданин трябва да бъде подготвен, не трябва да бъде заблуден, сляп пред действителността, с глава, замътена от разни фантастически измислици,

Спрете! — Пък аз, като чуя такива дълбоки думи, Бобо, много ме е страх. И от страх забравям всичките приказки и само мълча и се усмихвам. Едни пък, педагози де, бяха се развикали: стига сте разправяли на децата за царе и царкини, тяхното обаяние в живота е изчезнало. Какви са тия раболепни пажове и верноподанни народни маси? Ние искаме свободни граждани. Всички, гдето обичахме да разправяме приказки за децата, изтръпнахме пред тия възвишени слова, Бобо.

И почнахме с трепет да чакаме новите приказки на новите педагози. Чакахме, чакахме и нищо не излезе. Какво се оказа, Бобо? То било само педагогическа екзалтация.

Виж какви страшни работи има в реалното, в действителността, мое дете. И ако взема да ти разправям, зная, че няма да ти се хареса, а може би и няма да ме слушаш.

Ето защо, Бобо, аз ще ти разправя нещо, което ще ти хареса. Ще ти разправя за врабчетата. Как са произлезли врабчетата. Тия малки сиви птиченца, гдето кацат в нашата градина, гдето не знаят да пеят, а само жално и слабо чуруликат, гдето зимно време няма какво да ядат и ти им даваш трошички от хляба си. Тия мънички птиченца едно време са били деца като тебе. . .

Едно време имало един писател. Ти знаеш ли какво нещо е писател, Бобо? Не знаеш. Това са хора, които не са способни за никаква сериозна работа и затова пишат книги. Всеки от тях мисли, че неговите книги са най-хубавите. Писателите са много особени хора. Те обичат много да говорят за себе си, а още повече обичат хората да говорят за тях, и не само да говорят, ами и да се възхищават от тях. Затова те дружат само с ласкатели. Човек, който обича да казва истината, не

може да се приближи до тях. Тежко му и горко, ако само се опита да каже нещо, защото, Бобо, те са отмъстителни и злонаметни. И когато пишат книгите си, Бобо, те мислят, че вършат най-необходимата за човечеството работа, най-възвишената, най-полезната и най-голямата.

Всеки от тях, Бобо, си има своята специалност. Много научно ще стане да ти обяснявам подробно. Най-високата специалност е «детски писател». Това са писатели, гдето мислят само за децата и пишат кое стихчета, кое приказки, на сладък, мил, мазен, лесноразбираем език, само за малките дечица, за тяхното добро, за услада и храна на техните малки душици.

Ето, такъв един писател, Бобо, станал причина, щото малките деца, които чели неговите стихчета, да се превърнат на врабчета.

Седял тоя писател по цял ден на масата и писал приказки и стихчета. Под прозореца на тоя писател цял ден стоял един издател и поемал всяко написано листче и издавал книжки.

Писателят все седял и все писал. Той не знаял почивка. Бил много трудолюбив. Само когато вече съвсем се уморявал, той преставал да пише. Преставал да пише, но не ставал от масата. През време на почивката той рисувал на една книжка проект за паметника, който трябвало да му въздигне признателното потомство.

Писал той, Бобо, стихчета и приказки, мили и сладки. И за да ги направи по-мили и по-сладки, той употребявал всички мили и сладки думи. И за да бъдат разбирани от децата, всички съществителни имена той превръщал в умалителни: цветето ставало цветенце, лъвът — лъвче, око — очице, теле — теленце, краставица — краставичка, щъркел — щъркелчец, мама — мамичка, тате — татенце, писател — писателченце. Умалявал той тия думи и те ставали сладички, миличките и звучнички.

Писал той, а децата от цялата страна четели, учили наизуст, повтаряли непрекъснато денонощно тия сладки стихотворенийца и приказчици, чели, смели се, плакали, пискали, скачали. . . И от многото четения на умалителни децата вместо да растат, почнали да намаляват. Намалявали, намалявали, докато се превърнали на мънички врабченца и почнали да чуруликат на стихове.

Така станали врабченцата, Бобо.

— Ами писателят, тато?

— Писателят, който все умалителни думи писал, също така почнал да намалява, Бобо. Намалявал, намалявал, но понеже не бил дете, не можал да стане на врабче, ами станал на сврака.

КУРОРТ

Вчера срещнах случайно на улицата наштя добър приятел от кафене Малка България, бае Вездесъщов, От отдавна не бял го виждал и право да ви кажа, искрено се зарадвах, защото тоя бае Вездесъщов е един добър и приятен човек, весел и духовит. Въобще забележил съм, че приятните хора всякога са весели и малко или много духовити и задължително умни. За такъв човек не жали сърцето си — отдай му го всецяло. С такъв човек е удоволствие и насаме да поприказваш, а и в компания да седнеш да си пийнеш, и на лов да отидеш, и табла да поиграеш, и да позлодумничиш по адрес на някой несимпатичен приятел. Пък удоволствие е и тъй нищо да не правиш, а да седиш и само да го гледаш. Защото и физиономията на такива хора те подкупва. Може да не е хубав, може би дори да е грозен, но сè пак от лицето му се излъчва нещо такова, как да го кажа, човек не може и да го знае какво е, флуид ли е, лъчеизпускание ли е някакво, радиоактивност ли е но във всеки случай нещо привлекателно, което предразполага и печели симпатии.

От тоя сорт хора е и бае Вездесъщов и затова ми е приятно да го видя. А виждах го всеки ден, защото той може да се каже, вечно се намираше в кафене Малка България, гдето играеше на табла. Но ето цялото лято, два месеца време не бях го видял и бях се затъжил за него. И компанията не беше го видяла и никой не знаеше къде е. Затова искрено се зарадвах, че го видях, пък и той се зарадва, човекът.

— Къде се изгуби, бе бае Вездесъщов, съвсем пропадна — викнах му учудено аз.

А той, весел, жизнерадостèн, усмихнат, стиска ми ръката и се черви като момиче.

— На курорт, на курорт — каза многозначително той и подмигна някак си иносказателно.

— А, значи, и тебе те привлече смесеният плаж във Варна, завиждам ти от сè сърце. Блазе ти. Аз се вмирисах в София. Е, разправи нещо за тоя смесен плаж. Изгоря ми душицата за него и не можах да ида поне за два-три дена.

— Какъв ти смесен плаж! Аз бях не на смесен, а на разбъркан плаж.

— Пък не си почернял, бе бае Вездесъщов. От Варна всички идат почернели, обгорели, пък ти даже малко бледичък ми се виждаш.

— Аз това лято пекох душата си и доста я почерних, ама не се вижда. Това е нов начин за лекуване. специално за столичаните.

— Е, как се чувствуваш?

— Слава богу. Сега съм добре. Режимът беше труден, но сега се чувствувам добре. С търпение всичко се постига.

— Значи, на режим беше?

— Да, и какъв режим! Но, слава богу, издържах докрай. Нали ти казвам, всичко мина благополучно. Два месеца изтекоха като нищо, сега съм пак при вас. . . Ела де, ела да пием по едно кафе и да ти разправя.

Бае Вездесъщов ме хвана подръка и сѐ така весел и усмихнат ме въвлече в кафенето.

Седнахме и си поръчахме кафе.

— Сега — каза той, — слушай да ти разправя за моя двумесечен курорт. Аз, брате мой, мълчах, но сега ще ти разправя. Вие ме гледате в компанията весел, безгрижен, щастлив и никой от вас не знаеше, че за дълбоко страдам. Имах някакъв недъг и той чоплеше душата ми непрестанно и не ми даваше покой. Но стисках яката и не се издавах пред хората. Знам, че на тая работа лекът е един, но де го. Нямаше човек, който да ме спаси. Ни лекари, ни врачки, ни баячки. Мълчах и чаках развръзката.

— Че от какво страдаше?

— Моята болест беше тежка, имах закъснели данъци.

— Хайде бе, бае Вездесъщов, ти шегуваш ли се! Че това болест ли е? Кой си е платил данъците, че и ти?

— Хе, не знаеш ти, приятелю. Това ми тежеше като камък в бъбреците. Но какво да правя? Криза! Няма пари! С какво да се разплатя? И ти казвам, търпях и чаках развръзката. И тя не се забави. Дойде бирникът в къщи и описа всичко. Аз чак тогава се стреснах, раздвижи ме неимоверно силата, разтичах се насам-натам, по банки, по роднини, продадохме някои бижута на жената, събрах пари, турнах ги в джоба. И точно преди два месеца, една прекрасна юнска сутрина бае ти Вездесъщов, горд и щастлив, се упъти към бирниците с натъпкани джобове. Рекох да ида по-рано, докато няма много народ. Влизам, намирам гишето с моята буква. А на него вече трима-четирима стоят на купчина и се подпират от крак на крак. Застанах и аз. Гледам през главите, чиновникът преглежда някакви книжа.

Гледа ги бавно, внимателно, после рови някакъв голям тефтер и пак гледа книжата. Мина цял час. По едно време изгубих търпение и се обадих кротичко:

— Моля, господин. . .

Не последва никакъв отговор, никакво движение. Ще чакам, рекох. Те са ме чакали толкова време, нека и аз да почакам. Почаках още час. През това време се струпа на гишето повечко народ и аз останах назад. Господинът почна да върши работа. Но ето че между нас се навря някаква весела личност и извика високо:

— Здрасти, нашия!

— О, здрасти — обади се чиновникът и се започна един приятелски разговор. — Как си? — Добре. Ти как си? — И аз добре. Какво те носи насам? — Наминах да се видим. Много си надебелял. — Подобряло ми е, нали? Е, кога ще се видим, и т. н., и т. н. Ние, събраните данъкоплатци, търпеливо слушахме тия хубави приятелски разговори и даже почнахме да сърадваме тия мили отношения. В това време часът стана дванадесет. Отидохме си за обед. Следобед застанах на гишето пръв и чаках до четири часа. Господинът не дойде. След четири часа някакъв друг господин ми каза да ида на другото гише. Отидох, пред него пълно с народ. До шест часа не се вредих. Отидох на другия ден. Историята се повтори. На третия ден заведението се препълни с народ. Едвам влязох. Ред не ми дойде. На четвъртия ден някаква опечалена вдовица ме накара да ѝ пиша заявление. Пак пропуснах реда. На петия същата вдовица ме помоли да я водя при данъчния. Там от номер на номер — изгубих цял ден. На шестия се вредих до гишето, направиха справка. Оказа се грешка. Данъкът на някакво друго лице, едноименник някой, по погрешка вписан на мене. Тръгнах по справки. Давах зая-

вления, ходих в общината, после пак в данъчното. После пак услуги на жалната вдовица и т. н., и т. н., брате мой, отидоха два месеца, та се не видоха.

Първия месец прекарах тежко. Втория вече привикнах и си рекох: ето един случай да си каля волята — и устоях. Калих я, та стана челик. И благодарение на тая воля вчера можах най-после да се разплатя. Нà, и удостоверение си взех!

СМЕЛОСТ

Тъй, в компания, на чаша вино, отвори се дума нещо за лични качества, за човешко достойнство и за разни други дребни добродетели, каквито за наша чест всеки от нас малко или много притежава, скритом, разбира се. Защото една добродетел, каквато и да е, изнесена лично от притежателя ѝ на показ, губи цената си. Да кажем, че някой ти даде пари назаем, макар че знае невъзможността ти или например нежеланието ти да ги върнеш. Това, всички ще признаете, е един вид добродетел. Но каква стойност би имала тая добродетел, ако виновното лице почне да разправя публично пред приятели и познати за нея? Рухва, събаря се всичката красота на жеста и благородното му дело се самоунищожава. Друго е, ако си мълчи. Даже в такъв случай мълчанието може да излезе неочаквано полезно, защото би паднало върху съвестта ти като контрола на честта. А това ще те принуди рано или късно да върнеш заетата сума. Жалко е, разбира се, че добродетелите имат еднакво, да го речем, химическо свойство с пороците, защото и едните, и другите трябва да се критикуват — но така е.

Та в тая наша компания от дума на дума повдигна се въпрос за смелостта. Това е един вид добродетел, която в старите времена особено много се е ценяла. Це-

ли епохи са ознаменувани под знака на тая висша добродетел. Времената на рицарството, дуелите, юначните похождения и пр., и пр. На съвременния човек дуелите например биха действували потресающе върху изострените нерви. Да се явиш лице срещу лице с един противник и с напълнени пистолети да изкупвате някаква си накърнена чест! Това не звучи ли на варварщина? Не е ли по-практично и по-целесъобразно да го причакаш някъде на тъмно и да му светиш маслото с един вистрел? Защо са нужни тук церемонии, хвърляне на ръкавици, измерване на крачки? Тези работи за нервите на съвременния цар на цивилизацията — човекът — са непоносими.

Ако не ти стига кураж да го застреляш из засада, поради това, че имаш естествено отвращение от кръвта, то можеш да го убиеш морално чрез клевета, чрез интрига, чрез пресата. Това са легални средства, с които напълно и безопасно можеш да си послужиш, без да показваш твоята висша добродетел — смелостта.

Под влиянието на виното, което възбужда откровеността, ние в разговорите си се отпуснахме доста искрено. И когато стана дума за смелостта, повечето от нас откровено признаха, че тая добродетел притежават доста в ограничено количество или изобщо никак не притежават.

Всички говорехме, спорехме, смеехме се и се шегувахме, както става между добри приятели. Само Станчо Иванов, или както си го знаем ние Народния, защото много пъти беше избиран за народен представител, мълчеше и отвлечено мислеше.

— Кажи и ти нещо, бе Народний — каза му някой. — Как мислиш ти по тоя въпрос?

Народният се усмихна, поглади си подстриганите мустаци, засмя се и каза:

— Смелостта е нещо относително. Във всяка жива твар е вложен инстинкта за самосъхранение. Той се проявява или като страх, или като смелост, зависи от обстоятелствата.

— Как така?

— Е, така нà. Аз например, няма защо да крия, по природа съм страхлив. От малък съм такъв. През време на войната бях на фронта. Там — масова психика. Но страхът си е страх. Никаква смелост не проявих в сраженията. Пазех си животеца. Но когато ми дойде идеята да се отърва от фронта и да изляза на някоя тилова служба, с такива смели и самоотвержени постъпки почнах да действувам за това, че просто сам се удивлявам. По едно време даже реших да се самонараня. Не е ли смелост да се самонараниш? И щях да го направя, но работата се уреди и без това.

Друго. Аз съм ловец. Баща ми ми даде пушка в ръце още като бях ученик в гимназията. Глиган съм убивал. Вълк съм срещал, но веднаж ми се удаде да срещна мечка. Уплаших се, господа, и забравих, че имам оръжие в ръцете си. А животното се изправи, като ме подуши, озъби се, изръмжа и ме заплю. Имаше право.

Изобщо при опасни случаи всякога ме е било страх. Само от няколко години напоследък взех да се чувствувам смел и не чувствувам никакъв страх. Ида по агитация например. Събере се тълпа. Гледаш — наежена опозиция, кървави очи, устремени зверски на тебе. На пояса му нож. В джоба му стърчи дръжката на револвер. Но гледам и моите момчета. Същото цвете. И в тоя момент ме обладава нечувана смелост. Отварям уста и говоря. Страшни работи! Обсипвам противника с клеве-

ти, трупам обвинение след обвинение. Не щадя нищо, ни човешкото му достойнство, ни положението му, ни семейната му чест. И колкото повече говоря, повече се разпалям. Тълпата се наежва, чува се «вярнооо!» . . . След това «долууу!» Вдигат се тояги, захвучат камъни, а аз гледам и командувам: «Удряйте!»

И знаете ли, господа, че в такъв момент се чувствувам просто герой. Видял съм и кръв да се пролее пред очите ми, човек да се убива, и не съм се уплашвал. Особено пък когато съм бивал на власт. Вярвайте, че никакъв страх не съм изпитвал. Напротив, сам съм вдигал бастуна да удрям.

Та това искам да ви кажа:

— Смелостта е нещо относително. . .

ВОДОВЪРТЕЖ ОТ ПРОТИВОРЕЧИЯ

— Бае Стояне, дай още половин кило!

— Стига, бре Атанасе. Ти уж беше въздържател, пък днес какво си се отпуснал.

— Омръзна ми, бае Стояне. Ти нали ме знаеш. Аз съм човек от народа, изгубен сред множеството с моето просто имейце Атанас Стоянов. Чиновник съм, работата си гледам, с партизанство се не занимавам, живея честно и просто като врабче. Любопитен съм, всичко ме интересува, обичам живота и надничам във всеки вестник като заек по градините. Не гоня слава, не търся известност, не търся голямо общество, защото не съм за него. Така, движа се между равните на себе, простите, народните хора и съм доволен. Ум голям нямам, затова и особено мнение за живота не си съставих, приех го такъв, какъвто е, с лошото му, с доброто му, с мизерията му, с мръсотията му. Никой не ме е почувствувал, когато съм дошъл на света, никой няма да почувствува, когато си отида. Никога не съм мислил да ставам прочут. Слава не гоня и нямам способност да я постигна. Мои другари станаха велики хора, поети, писатели, еснафи. А най-тъпият и най-долният министър стана. Щастието му проработи. Пък аз не им завиждам, ами даже се радвам. На поетите книжките чета, на докторите — фирмите, а на министъра — изявленията. Имам та-

ка някаква естествена нужда към разни въпроси и въпросчета. Това ми е недостатъкът и от него страдам. И понеже ме е страх собствено мнение да си съставя, да не би погрешно да излезе, аз се ползувам от мнението на другите. И пак за глупав не минавам. Пък и жените не презирам. Напротив — обичам ги, и туй, създал съм си навик, да ги гледам по улицата и грозните, и хубавите — без разлика. У всички има нещо интересно, нещо, което привлича. И от модите се възхищавам. Пък ми се харесва и туй у жените, гдето се червят, пудрят, ноктите си боядисват, изобщо гдето се докарват, дето се стремят да се харесват.

А? Нали е хубаво това? Аз го намирам за хубаво. Приятно ме дразни. Не съм лицемер да твърдя противното.

Бях решил даже да се оженя, защото се влюбих. И каква любов? Игра. Прелестна игра, без ах, без ох. Срещу моята квартира на прозореца открих една красавица, ластовица. Завъртяхме театрото. Изпълни ми се душата с радост, с песен, с пролет, с цветя.

Добре, но моят недостатък, за който ти казах, ме изяде. Боях се от собствено мнение и чаках загадките на живота да разрешават други, а аз да приемам тия разрешения безразсъдно. Отидох на една сказка. Именит писател ще говори. Аз пък имам слабост към авторитетите. Отидох. Темата беше «Любовта не е фар». Никога не бях чул от някого, че любовта е фар. И ме заинтересува това, че тя не била фар. Пропуснал съм, рекох, някое мнение. Нека ида да си отворя очите. Отидох, чух, разбрах и се уплаших. Защо ми е любов, като не е фар? Фар! Голяма дума! Страшна дума! Сви ми се сърцето, уплаших се от любовта и преместих квартирата си. Мъчно ми беше, но. . . Отидох на друга сказ-

ка: «Когато любовта е болест.» От нея разбрах, че моята любов е била тежка болест. И вярно, страдах много. Но понеже и от болести ме е страх, преместих квартирата си още по-далече от унищожаващия бацил — хубавата ластовичка на прозореца. Отдалечих се от нея.

Помирих се аз, бае Стояне, укротих се и дойдох до едно, да го речем, неутрално положение.

В такова едно състояние попаднах на друга сказка. Тя беше за вегетарианството. Уплаши ме оня брат, сказчикът, от месото. Тия свински пържоли, тия кебапчета, шишчета — всичко това било отрова. Аз съм убивал съзнателно здравето си. . . Скоро, Атанасе, спасявай се. Станах вегетарианец. Кротък като агънце. На това отгоре и въздържател от спиртните напитки. Захванах да ям аз едни вегетариански буламачи, да пия чиста водица и да убеждавам натурата си в полезността на всичко това. Оставих и тютюна, станах кротка душа, овчица, побледня ми лицето, светнаха ми очите — светец същински.

И тъкмо мислех, че съм намерил правия път, една вечер чета във вестника статийка и против вегетарианството. Кои животни, казва авторът, са най-силни, най-хубави и най-умни — лъвът, вълкът, мечката, тигърът, леопардът, т. е. месоядните. А кои, казва, са най-жалки, най-глупави, най-страхливи и покорни — овцата, заекът, кравата. Кои са, казва, роби покорни — конят, волът, слонът, т. е. тревопасните.

Разсъждавам, мисля. . . И прав е тоя лекар.

Наблюдения верни!

Така, бае Стояне. Попаднах в един водовъртеж от противоречия и туйто.

От днес съм решил да не слушам вече никого, разбра ли? Ще правя това, което душата и натурата ми

искат. Може и да е погрешно, но майната му. Светът си живее. Жените са хубави, виното е чудесно, градът мирише на пържоли, а сред него се лутам аз като идиот.

Дай ми ти сега още половин кило и ми опечи една свинска пържола. Искам да стана най-после човек — човекът е съчетание от грешки.

ЗАЕК

Нане Стоичко със съпругата си е спрял колата насред улицата и продава дренки. Янко Шутия, без яка, по чехли, с метнато на гърба кожено палто, се е хванал за ритлата и надничa в колата. Рано е, хората току що са тръгнали на работа. Па и студеничко е, та стрина Стоичковица се гуши в кожухчето си и току пъха ръце в пазухата си.

— Как е по вас, нане Стоичко? — пита Шутия.

— Все харно — от сиромашия нищо повече няма.

— Лов имате ли, имате ли?

— Па има, намира се.

— Зайци?

— И зайци има. . . От оня ден се щураха татъка ловци, ама не знам удариха ли.

— Няма, нане Стоичко, няма. И аз се щурах, и други се щураха, ама няма.

— А бе оно има, ама сака да го намери човек.

— Знаеш ли ти, че съм обиколил цялата околност, откак се е открил ловът. Заек не съм видял. По всяка трънка съм заничал, всяка нива съм претарашувал — няма, та няма!

— Оно има, ама сака да се намери. Я вчера изкарах един във валого.

— Къде, къде? — отвори широко очи Шутия.

— У валого, нали знаеш, горе над дупките.

— Хайде де, че аз там три пъти ходих. Не вярвам да има заек. Ти се шегуваш.

— Какъв интерес имам да се шегувам. Я заеко и за животно го не сметам.

— Море хубаво животно е то, сладко месо има, но ги няма, изтребиха се. За лек вече не се намира. Аз съм ловец, а тая година заек не съм ял, па и не съм виждал.

— Има, има — каза съчувствено нане Стоичко. — И децата бяха изкарвали оня ден у дренако. Оно има, нали ти думам, ама сака да се намери.

Шутия взе да става неспокоен, разсеян, па току се откачи от ритлата и бързо си отиде в къщи.

— Голям зайчар е — каза нане Стоичко на съпругата си и се усмихна.

Шутия се облече бързо и отиде на дюкяна. Той държеше малка бакалничка в съседната улица. Момчето беше отворило, почистило и се разправяше с някаква мющерийка.

Шутия надникна в дюкяна.

— Ти стой тука, аз имам работа из града — каза той на момчето и изчезна.

Шутия отиде право в кафене «Ловджийска среща». Там вече седяха на една маса стари познати. Всички се оплакваха. Тоз ходил там — нищо не ударил. Онзи ходил другаде — също.

— Няма лов, изтреби се вече. Зайците бог да ги прости. Ще им забравим вкусното месо. . . Унищожение всеобщо.

На масата беше и Дракона, с когото Шутия ходеше заедно на лов. Шутия го повика настрана и каза шепнешком:

— Драконе, готви се за утре. Ама да не си обадил някому.

— Няма де.

— Знаеш ли? Видях нане Стоичко. Вчера изкарал пет-шест заека в тяхното землище. Каза ми и мястото. Ти за утре готов ли си?

— Готов, готов — оживи се Дракона.

— Ще тръгнем рано, в четири часа сутринта. Да стигнем на мястото по роса. Отчаял бях се, казвам ти, ама сега сигур ще се яде заек. Само — тайна. Не казвай никому, моля ти се. До довечера аз пак ще ти се обадя.

Шутия изчезна възбуден, а Дракона седна неспокоен при другите. Мислите му хванаха гората. Утре ще бъде каквото ще бъде.

— Какво, бе Драконе, какво така се замисли? — попита го някой.

— Няма нищо бе, няма нищо.

— Сигур Шутия е напипал някъде зайци. Пак ще те влачи за тоя, що духа. Не се води по неговия ум, да си късаш цървулите.

Дракона стана да си ходи. Като излизаше от вратата, той се обърна към Петко Куция:

— Петко бе, я ела да ти кажа нещо по оная работа, гдето говорихме.

Петко погледна малко изненадан и стана.

— Каква работа? — попита той.

— Слушай, заеми ми утре някой и друг патрон за зайци.

— Хайде де, пак си ги надушил някъде. Ще дам, ама ще обадиш къде ще ходиш.

— Ама между нас да си остане.

— Добре де, нали ме знаеш!

— Нане Стоичко обадил на Шутия, че в тяхното землище, къде Дренако, вчера изкарал десетина-петнайсе заека.

— Десетина-петнайсе?

— Вярно ти казвам. . .

— Добре де, ще ти пратя патрони в къщи — каза Петко, като се престори съвсем равнодушен. Но всъщност ловджийската му душа се развълнува, като че в нея нахлуха сто заека.

— Ама тайна, моля ти се — каза Дракона. — Не обаждай на никого.

Драконът си отиде. Петко Куция постоя на вратата, повъртя се, па бързо се упъти надолу по улицата.

Скоро той се намери в железарската работилница на Атанас Вълка.

— Слушай, Атанасе, хайде, готви се. Утре в три часа сутринта ще те водя на зайци.

Атанас наостри уши.

— Къде, къде?

— Ела с мене, па не питай.

— Добре, съгласен съм. Имам работа, ама зарязвам всичко, че ми е изгоряла душата за заек.

— Слушай, Атанасе, ама да не си казал някому. Да мълчиш, чу ли!

— Бъди спокоен. Против интереса си няма да ида, ама кажи ми къде.

— Нане Стоичко казал на Шутия, че вчера в тяхното землище у Дренака изкарал двайсе-трийсе зайци.

— Хайде де. . .

— Вярно ти казвам. Той само на мене обади. . .

На другия ден в землището на нане Стоичковото село, в местността Дренако, точно в зори, когато още не беше се вдигнала росата, затарашуваха из храсталаците петдесет гончета и сто и двадесет ловци словом зачакаха по пътечките и полянките с насочени и запънати пушки.

В ИНТЕРЕСА НА ПРОСВЕТАТА

Сцената представлява една схлупена къщица някъде в Ючбунар. Оттам нататък няма София и не може да я има, защото наблизо е сръбската граница. Зад къщицата неопределено пространство, пред къщицата уличка, наречена «Божа пътека». На улицата локви, прах, боклуци, сред тях стои стражар, а наоколо му малки мръсни деца се гонят.

В къщицата коридорче. От двете му страни стаички. В едната живее хазаина, хазайката и хазайчетата, в другата живее баба Лала с дъщеря си Олга, селска учителка.

Миналата година тя учителствуваше в едно далечно село, където Черното море чак. Цяла месечна заплата ѝ не стигаше за път по железницата. Олга е порасnала в София, учила е в София, баща ѝ беше чиновник в София, погребан е в софийските гробища и отдавна е забравен. Баба Лалка — майка ѝ — със скромната си пенсийка отгледа и изучи Олето и, слава богу, от две години тя стъпи на краката си, намери си място за учителка и баба Лалка беше щастлива.

Едно ѝ беше мъчно на старата, че Олето отиде много далече. Пари им недостигат, та и тя да отиде при нея — двечките да си живеят. Пък и всичките им роднини тук. Истина, нямат никаква полза от тях, не ги

виждат даже, но все друго е, когато човек знае, че близко наоколо има свои.

Сега едничката мечта на старата е да може Олето да се премести близко до София.

Тук край тяхната квартира идваха селяни от далечни и близки села и често изпрягаха колите си на поляннката. Баба Лалка постоянно ги обикаляше, посрещаше, запитваше, дано някак се запознае и намери хора да ѝ помогнат, та да настани Олето според желанието си.

И ето най-после божията милост не я остави. Сама старата не може да разбере как всичко това стана, но тя се запозна с кмета на село Забутан дол. Пък той излезе един добър, един отворен и весел човек, да ти е драго да приказваш с него. Баба Лалка и в къщи го канѝ, кафенце го черпи, и в село на гости му ходѝ, да поузнае как е, що е. Селото хубаво, училището хубаво, хората добри.

И откри си баба Лалка душата и желанието пред кмета на Забутан дол.

— Ха да ми помогнеш, синко, да настаним моето Оленце за учителка във вашето село. Такова добро ще ми сториш, та никога няма да го забравя.

Кметът Стамен потегли дългите си мустаци и обеща.

— Ще я наредим, бабо Лалке, нека му дойде времето.

Сега беше му дошло времето. Учители и учителки обикаляха селата да дирят места. Олга си прекара ваканцията в София, не ходи никъде. Нейното място, речи, беше готово.

Сега се уреждаше работата. Кметът Стамен седеше на миндерчето у бабината Лалкина стая, а баба Лалка на ниско столче пред него и се уговаряха.

— На тебе ми е надеждата, Стамене. Тѐ така се

запознахме, като че се сродихме. И с булката ти се обикнахме, и с дечицата. Всички мили ми станахте Сега ти пък се погрижи за нас.

Стамен навел червендалестото си лице, мълчи, слуша и току тегли мустаците. От дъха му в стаичката мирише на ракия.

Олето стои в коридорчето, подслушва на вратата и от време на време гледа през ключалката.

— Аз, бабо Лалке, ти казах, че ще я наредя. Но, знаеш, трябва нещо на училищните да се даде. . . пък и за мене нещо. Знаеш, такива са времената. Пуста криза . . . нуждаем се всички.

— То, Стамене, и аз мисля, че без нищо не ще да мине, ама нямаме. Да имаме, лесна работа.

— Аз, бабо Лалке, ще ти кажа откровено. . .

Кметът вдигна глава и спря изпъкналите си очи срещу старата.

Тя се смути от тоя решителен поглед и се сви на ниското столче, подплашена, като че над главата ѝ ще падне нещо.

— Кажи, Стамене.

— Ще дадете ли две хиляди сега наведнаж, като държим постановлението? И по сто лева на всяка месечна заплата? На другите взимам повече, но на вас, като познати. . .

— Е-е, Стамене, ти пък каква я рече — пошегува се старата, ала нещо като че я рязна през сърцето.

— Това е, бабо Лалке. Инак не може. В интереса на просветата трябва и вие да жертвувате. Селото ни всеки ден обикалят кандидати. Дават и повече. . . Подаръци правят, биволици купуват. Не е вече както някога, мина онова глупаво време. Сега всеки трябва да жертвува за общото благо.

— То добре, кмете. Да има, че да жертвуваме, ами като няма?

— Като няма, не може. . .

Кметът рече да стане и потърси с очи каскета си.

— Не, стой, стой, не бързай — хвана се за него като за спасително въже старата майка. — Ще търсим, ще намерим, ще дадем. Само че ти ни отстъпи. . . Като на свои. С хиляда да мине и до петдесе от месечната.

— Не ще да може, бабо Лалке. Конкуренцията е голяма. В интереса на просветата, жертвувайте.

Кметът посегна и взе каскета си, който стоеше на миндера далечко от него. После попита отведнаж:

— Ами къде ви е учителката? Аз още не съм я видял, не я познавам.

—Ще дойде, Стамене, ще дойде. Срамува се детето. . .

Баба Лалка стана, изкашля се, полуотвори вратата и извика високо, уж Олето бе някъде далече.

— Оле, ела майка.

Баба Лалка пак седна.

След малко вратата се отвори и на прага застана като ангел небесен хубавото Оленце, облечено в бяла рокля, с руса пухкава коса, със светли детски очи, с зарумeняло от срам лице.

Тя се ръкува с кмета и застана сред стаята.

— А-а — каза кметът. — Че тя хубава, вашата даскалица. . .

Изпъкналите му очи се отправиха към нея с вълчи поглед и по мазното му лице преминаха розови облаци.

— Бабо Лалке — каза той твърдо, като се обърна към старата. — За ваше добро — отстъпвам. Две хиляди ще ми дадете на два пъти. За половината ще почакам. А от месечната не искам. За нея ще се погодим с даскалицата. . .

ЕВОЛЮЦИЯ НА ИДЕИТЕ

I

В малкото салонче на бирария «Народна трапеза» бяха се събрали четирима добри приятели, макар и всички от различни партии, но съвременни хора, политици от висш характер, гастрономи, общественици и, разбира се, гешефтари в добра смисъл на думата. Това последно общо качество беше златната спойка, която примиряваше техните политически различия.

Поканил беше ги на гювеч, по една неизповедима причина, един от четирмата, именно Тоню Карарски, виден член на една от властвуващите партии. Часът беше осем и половина, масата бе наредена, те чакаха вече един час, а гювечът още не идеше.

От време на време Тоню Карарски викаше момчето и енервиран питаше:

— А бе какво стана тоя проклет гювеч? Ще вечеряме ли тая вечер, или не?

— Не е готов, господин Карарски — отговаряше виновно прислужникът. — Подир малко. . .

— Как подир малко? Още сутринта съм го поръчал. . . Я нека дойде съдържателят!

Явява се съдържателят, дебел, едър, мазен, любезен, с големи засукани мустаци.

— А бе, бае Петко, какво става с тоя гювеч? Че ние не сме се събрали да се измъчваме?

— Спокойствие, спокойствие, господин Карарски, всичко се нарежда. . . ще бъде.

— Как ще бъде? Умирам от глад. . . Цял ден съм се въздържал за тоя гювеч.

— Че какво е това? — викат другите. — Скандал!

— Колко повече чакате, толкова с по-голям апетит ще ядете, господа — казва бае Петко и се кланя ниско с широка усмивка.

— Ти се смееш, но нас не ни е до смях, гладни сме, разбери!

— Донеси тогава поне ракия и нещо мезе, киселко, разбираш ли. . .

От думата «киселко» всички си преглътнаха като истински гладници. Бае Петко се завъртява като пумпал и бързо излиза.

— Ето, господа, в такъв момент като тоя, напълно разбирам канибалите и комунистите. . . Гладът е учител на много работи, гладът е изобретател на обществото, гладът ще го преобрази. . . Да, и трябва да бъде преобразено това общество! Вижте тоя тип, бае Петко, последен келнер беше, стана милионер и не иска да знае, че тук гладни хора има. . . Смее ти се отгоре. За такива — революция и болшевизъм, свали му мазната престилка, вземи му къщите и парите и го хвърли във фабриката, да върти машината! Да му спадне за един ден шкембето. Какъв е тоя социален ред, който дава възможност на такива типове да цъфтят, да виреят и да тлъстеят. . . Болшевишки строй за такова общество! Да тури всеки на мястото му!

Тоню Карарски възбудено и нервно удари масата.

II

В това време един келнер тържествено донесе ракия и две-три чинии с нарязани кисели краставички и други там възбудители на апетита. Четиримата приятели вдигнаха със стръв глави и почнаха да посягат с вилици към чиниите, които момчето още не бе сложило на масата.

Подир малко друго момче, последвано от бае Петко, тържествено донесе гювеча. Ароматният дъх на печеното изпълни стаичката. Вън в големия салон засвири оркестърът.

Всички се нахвърлиха като канибали, с ножове и вилици, към топлия още гювеч.

Минута мълчание.

Отведнаж Тоню Карарски почна да чука неистово с ножа по чинията. Втурна се един от прислугата, втурна се и друг, но Карарски продължаваше да чука с ножа.

— Марш! Вън! Да дойде скоро съдържателят.

Влезе бае Петко.

Карарски скокна свирепо на крака, почна да крещи срещу мазното лице на бае Петко и да удря по масата.

— Какво си ми донесъл ти мене? Че ти какво ни мислиш нас! Ти за свини ли ни взимаш? Тоя гювеч съм го поръчал още тая сутрин в седем часа. . .

— Какво има, бе господин Карарски?

— Какво има, краставици има. Гювечът е суров. И зарзавата му, и месото му. . .

— Не може да бъде.

— Как не може да бъде — завикаха другите. . . — Нà, хапни да видиш.

Бае Петко смирено взе една вилица от съседната маса и дълбокомислено накуси.

— А че. . . не е суров. . .

— Е, ти пък на говеда ни правиш — развикаха се всички.

— Извинете, господа, възможно е. Фурнаджията днес беше пийнал, та може и да е сгрешил, но аз не съм виновен. . .

— Как не си виновен? Че ти за какво ни взимаш?

Бае Петко виновно излезе навън да се съвещава с някого.

— Ето нà, това сме ние българите — развика се Тоню Карарски. — Камшикът, камшикът нас ще ни оправи. Диктатура, диктатура за тоя разпасан народ! Какви са тия права, каква е тая слободия. Всяка свиня да ти господствува. . . Никой не си знае задълженията! Пратиш му гювеч да ти опече, той се напие като свиня, или го остави суров, или го изгори, или пък най-хубавите мръвки ще изяде. Камшик, диктатура, господа!

— И бой, бой! Всеки да бъде поставен на мястото си — развикаха се и другите.

— Що за глупава конституция имаме! Кой ти разбира от конституция? Фашизъм за нас!

Всички почнаха да викат, да негодуват, да хулят българина, правата му и глупавите закони, които са разглезили тоя разпасан народ.

И съгласни по всички тия въпроси, те почнаха да сумтят и да бъркат с вилиците в големия гювеч. Тоз мръвка извади, тоз зарзават гребне, онзи залък топне.

— Както е вкусен и лютичък, да е по-добре опечен, ще бъде чудесен — обади се един от компанията.

— Да. . . да — хвучеха другите и лапаха и призоваваха диктатурата над разюздания българин, който един гювеч не може свястно да направи.

Полека-полека страстите поутихнаха и гювечът се попривърши.

Внезапно Тоню Карарски пак заудря по масата.

Втурнаха се момчетата.

— Вино, вино! — завика той, но малко по-спокоен. — А бе вие съвсем ни забравихте. Гювеч без вино може ли?

III

Келнерите бързо донесоха приготвеното изстудено вино и наляха чашите.

Четиримата приятели, успокоени и заситени, чукнаха чашите:

— А! Браво! Виното е чудесно.

— То ще допече гювеча.

Още по чашка . . . Лошото настроение изчезна като по магия. Добрите приятели почнаха да се шегуват, да се смеят и даже за жени да приказват. Но тяхната краста беше политиката. Политиката и виното са много добри приятели. Едното е принцип, другото — идея.

Тоню Карарски пак взе думата.

— Както щете, господа, но нашата България е благословена страна. Пийте и вижте какъв елексир се ражда, не е ли така?

Той говореше разположен, мек, благ, просветен.

— Чудо, чудо! — казаха другите и вдигаха чашите.

— За твое здраве, Карарски.

Карарски взе чашата.

— Да живее България, господа — хубава демократична България! Както щете, господа, но от демокрацията по-хубаво няма! Колкото и неравномерно да се

отклонява световното политическо махало, то пак ще се урегулира върху демокрацията. В нея лежи силата на нашия народ. Върху демокрацията ще се изгради нашето бъдеще. Да живее демокрацията!

— Да вдигнем чашите!

НЕПОСВЕТЕНА

Междучасие. Навън тичат, шумят и викат децата. Тоя жив и весел детски шум влиза през отворения прозорец на учителската стая заедно с нежната и умерена светлина на есенното слънце и я пълни с бодрост.

Младите учители и учителки седят разпръснати из стаята, всеки зает с нещо. Директорът крачи насамнататък и пуши, отдаден в някакво размишление.

Пена Стоянова, новата учителка, дошла преди десетина деня, още не знае какво да прави. Тя ту седне до масата, ту стане и отвори шкафчето, ту застане пред отворения прозорец и гледа селцето, което оттук се вижда почти цялото.

По улицата минават лениво мъже, овехтели, небръснати, с добродушни почернели лица, с ръце в джобовете, жалки като роби, и се губят някъде зад изронените огради на мръсните дворища. Комините пушат сладко и бял дим се носи на тънки струи право към небето. Из дворовете шетат жени с преждевременно застарели лица.

За Пена Стоянова всичко е интересно. Тя стои пред картината на това чуждо селце като пред нещо съвсем неизвестно и го разглежда с интерес.

«Виж на какво място почвам първите стъпки на своя самостоятелен живот» — мисли си тя и се усмихва сама на себе си. Усмихва се доволна, защото е настанена, осигурена, защото е стъпила на краката си след толкова труд, след толкова учене, след толкова прекарани несгоди.

Тя учителствува за пръв път. След като свърши учителския институт, тя енергично се зае да си намери място и, слава богу, сполучи. В село, нека и в село да е! И тук живеят хора. Прости. Макар и прости, пак хора са.

Пенка Стоянова пак се усмихна, усмихна се, но след това се намръщи. Хубавото ѝ младо лице направи хитра гримаса. Тя посегна, взе от масата малката си ръчна чанта, отвори я и почна да брои парите си. Двеста лева. Само толкова ѝ останаха. Пък кой знае кога ще получат заплата. Вчера даде на своя покровител, председателя на училищното настоятелство, двеста лева да се почерпи с другите. Поиска ѝ човека, пък и тя беше обещала. Останаха ѝ само тия двеста лева. Ще икономисва, та да видим докога ще ѝ стигнат.

Хубавото ѝ лице пак направи хитра гримаса и пак се намръщи.

В това време някой почука на вратата. Влезе едно непознато дете, запъхтяно и изпотено.

— Писмо за директора.

Директорът, който пишеше на масата, стана и пое писмото.

— Откъде е?

— От директора на Чоперково.

Директорът скъса бързо плика, отвори, прочете и скокна.

— Господа — обърна се той към учителите, — инспекторът иде.

Учителите се струпаха оживено над записката, която директорът държеше в ръцете си.

— Бил в Чоперково и е тръгнал за тук. Бъдете готови, може да ни изненада всяка минута.

— Аз подозирах — каза един от по-старите учители. — Преди три-четири деня получих последните книжки от неговото детско списание. По това познах, че ще тръгне по ревизия.

— Собствено той ходи да събира абонамента си — каза една учителка. — Боже мой, аз едвам успях да запиша две деца. Но кога ще прибера абонамента — не знам.

— Вие, госпожице Стоянова, записахте ли абонати?

— За кое? — попита Пенка Стоянова.

— За детското списание «Чурулик», редактирано и издавано от нашия инспектор.

— Не съм. . . Огде да зная — отговори спокойно Пенка.

— Трябваше да запишете. Знаеш, хората държат сметка. Инспекторът живо се интересува. Може да те вземе на око. Тогава иди се разправяй.

— Че аз вчера, речи го, съм дошла. Такова списание не ми е паднало още в ръцете.

Навън удари училищният звънец за влизане в час. Четвъртия час. Директорът излезе в коридора и почна да вика на децата да мълчат. Шумът скоро престана. Учителите влязоха в класовете си и работата почна.

Пенка Стоянова беше разсеяна. Тя мислеше нещо за инспектора и списанието му. Почна да предава нов урок по български. Но не вървеше. Тя слезе от катедрата, разходи се между чиновете, после спря пред черната дъска и взе тебешира.

В това време вратата широко се отвори и директорът въведе един нисък, набит господин, с валчесто червено лице, с малко изкривена яка и вратовръзка.

— Господин инспекторе, да ви представя госпожица Стоянова, нова, за пръв път учителка.

— Приятно ми е — каза инспекторът и вежливо подаде ръка.

Директорът излезе.

Пенка Стоянова, смутена, зачервена, уплашена, каза на децата да седнат, подаде стол на инспектора и продължи урока. Тя искаше да бъде спокойна, но не можеше да намери вътрешна сила в себе си. Чувствуваше, че изпуща нишката и че не може да надделее над преподаваемата материя, нито да увлече децата, които в присъствието на чуждия човек стояха със стегнати сърца.

От време на време учителката се обръщаше към инспектора и тогава виждаше на лицето му една насмешлива гримаса.

Той стана от стола, приближи до нея и шепнешком ѝ каза:

— Вие, госпожице, или много се смущавате, или не сте подготвена. В момента на писането . . .

Учителката се смути още повече. Тя не чу нищо. Ушите ѝ пищяха. А последните думи тя разбра съвсем криво. Стори ѝ се, че инспекторът каза нещо за абонамент на списанието. Тя машинално и бързо отговори:

— Да, да. . . записах. . .

— Какво? — каза инспекторът малко учудено.

— Записах няколко абонати — заговори шепнешком и задъхана учителката. — Събрах и абонамента. — И като взе от катедрата чантичката си, тя се обърна гърбом към децата, застана пред инспектора и му подаде двестете си последни лева.

Той като видя парите, взема ги бързо и ги тури в джоба си заедно с ръката си.

— Благодаря ви. . . Макар че аз, такова, но все пак. . . благодаря ви — рече инспекторът и лицето му засия. — Виждам ви, че сте способна учителка. . . Още нова, неопитна и непосветена, но отлично подготвена. Поздравявам ви!

Инспекторът се ръкува с учителката, излезе и отиде в друга стая.

Пенка Стоянова остави пак на катедрата съвсем празната си вече чантичка, седна на стола и каза:

— Деца, отворете си тетрадките и препишете първите пет изречения от христоматията.

Децата се размърдаха. След това зашумяха листи, заскърцаха пера.

Пенка Стоянова подпря глава на ръце и се замисли.

КИНОЗВЕЗДАТА НА РОПОНКОВО

Нямаше живот в селото. Скучно и неинтересно минаваха дните. Залисани в работа, отрупани в грижи, съсипани от кризата, омърлушени, попарени, селяните на Ропонково се мяркаха по улиците като сенки. Жените, разскубани, кирливи, боси, с нечисти крака, се завираха по къщите като кукумявки или ходеха на работа из полето, без смях, без песни, без мерак. Мръсни деца скитаха по улиците или се събираха накуп по пепелищата, скучаещи, жалки и мислеха за пакости.

В празничен ден момите и момците се събираха на хорѝ. Нямаха свирец и момите играеха, като пееха две по две. Песните им бяха тъжни, жалки и глухи.

Слънцето грееше хубаво, полето се зеленееше весело. Реката играеше живо. И пролет, и есен, и зиме, и лете тя се грижеше всичко да бъде красиво, чудно, жизнерадостно.

Но в душите владееше скука.

Много години така течеше животът. Вяло, нерадостно, неинтересно.

И отведнаж случи се нещо необикновено.

Бае Ноно Колев, позастарял вдовец, тих, сбутан човечец, който си живееше там на края сам за себе си, взе, че се ожени повторно.

Доведе си жена някъде отдалеко, от Кюстендилско.

Намерил я в София. И каква жена! Каква жена! Кинозвезда! И името ѝ беше Звезда. Сред тоя потъмнял, окирлявял свят тя падна като чиста капка роса, засия, засвети. Освети и самия бае Ноно, даде му сияние. Невзрачен човек дотогава, никому ненужен, загубен между другите, той отведнаж доби почит. И съседите му взеха да го търсят, кое за тесла, кое за гвоздей, кое за трион, кое пък само така — за приказки.

А Янко кмета взе, че напълни един бинлик с най-хубаво вино и го прати на бае Ноно, така, за приятелство и за честито.

Направи си човещината и, разбира се, забрави. Но на другия ден, ето я сама Звезда дойде в кръчмата му и му благодари с едни думи, каквито той не беше сънувал:

— Благодаря ти, кмете, от сърце. Такова хубаво вино не съм пила. И Ноно го хареса. Той, ужким, ми се хвалеше, че е въздържател, ама бая си пийна. Не зная как да ти се отплатя.

Говори Звезда, а Янко слуша и гледа. Не жена, а звезда стоеше в тъмната му кръчма. Хората вътре ѝ станаха на крака и тя смирено, с поклон ги поздрави.

Облечена в хубава носия откъм кюстендилско, чиста, бяла, като току-що поникнала гъба, тя се държеше свободно, усмихваше се и хората стояха около нея прави и смирени, като пред околийски началник.

Когато Звезда излезе от кръчмата, всички насядаха и мълчаха половин час. Янко само току слизаше в мазето, току се качваше при тезгяха, сипваше нещо, разливаше, преливаше и никого не поглеждаше.

Най-после някой си там в кюшето въздъхна и рече:

— Виждате ли хората какви жени имат, а нашите — вълци миризливи. . .

— Пустия му Ноно — обади се друг, — иди му се надявай.

В селото огрея някакво ново слънце. Мъжете се пренодиха — срещаш ги стегнати, избръснати, наперчени. Взеха да се чуват весели смехове. Жените си опраха ризите, обуха чорапи, умиха си косите. На хорото почна цяло село да излиза. Там дохождаше и Звезда. Цигуларят Дени, който от години не свиреше, нагласи цигулката, събра другарите и раздвижи момите и момците.

Янко кметът всеки ден ще се качи на коня и хайде покрай Нонови, хваща пътя през полето. Като види Ноно в двора, спира се на приказки. Излиза и Звезда Ноновица. . . А конят кърши глава, гризе нетърпеливо юздите, рови с крак земята. Сила!

Звезда веднаж беше сама на портата. Янко пак мина.

— Как си булка, какво прави Ноно?

— Остави го, свил се е в полите ми, не шава. Цял ден в къщи, не иска да се изтури като мъж по кръчмите.

Янко суче мустак, черви се, усмихва се и дума:

— Е, това е мъж!

— Мъж, мъж, ама не обичам аз мъж да ми се преплита из краката като котка. Намерете му работа, да се залисва там някъде.

— Па да го направим кмет — дума Янко. — Отстъпям му. И аз искам да съм по-свободен. . . като тебе.

— На един акъл сме, Янко — изсмя се Звезда и зъбите ѝ блеснаха и очите ѝ светнаха.

Наскоро бяха изборите. Янко си даде гласовете на Ноно. Той се дърпа, кри се, кръшка, па най-после няма къде, хвана се. Всички гласуваха за него. Глас народен, глас господен.

И добър, и съвестен кмет излезе бае Ноно. Само че тъй се стекоха пустите му общински работи, че все нощно време го викат в общината за работа. Янко праща хора, та го викат за това, за онова. Намерил е няколко души свои хора, та ги черпи, та ги пои. Пък те не знам какви хора са. Все нощно време ще им се случи бърза работа в общината. Но това е друга работа.

Важното е, че сега в Ропонково животът е друг. Весело е. Оживиха се хората и кризата по-малко се чувствува.

БЯЛКАТА НА НАНЕ ВУТЕ

Тоя сняг, гдето падна толко рано и затрупа селото, макар и на берекет, много хора загрижи, защото със снега иде и студът, а откъм дръвца тая година хората хич ги няма. Гората забранена, пък и горският се улучи лош човек, не дава пиле да прехвръкне нататък. Снегът издайник, всяка диря по него се познава, не може човек да иде тояга да си отсече, поне за избора да има, защото опозицията навирила глава, насреща ѝ се не излиза.

Само нане Вуте се радва, гледа навън през малкото стъкло на закнижения прозорец, трие ръце и нетърпеливо чака Коле кюркчията да му донесе закърпен кожуха.

Рано е. Не се е съмнало още. Трите малки още спят, а големият Вутев син Тото, деветгодишно хлапе, седи зад печката, обува си цървулите, подсмърча и поглежда паницата с топлата попара, която майка му сложи на земята пред него. Настрана лежи торбенцето с книжките.

Стрина Вутевица, с ръце, мушнати в пазухата на кожухчето, излезе навън и бързо се върна свита и премръзнала.

— Ох, синко — обърна се тя към Тото, който вече лакомо сърбаше топлата попара, — корав лебец и из-

варка, полята с вряла солена водица — как ли ще идеш на това пусто училище. То какъв студ е! Ще ми премръзнеш, майка.

— Хайде, хайде, недей го глези. Студ не студ, нека върви да се учи, говедото — обърна се сърдито Вуте.

— Ами къде е училището, бе Вуте! Я си помисли — час бие детето дотам! Пустия му наш колибарски живот!

— А, лошо му е на тоя чист въздух! Я го гледай, на прасе прилича, зачервил се като чукундур.

— Да му се не знае и чистият въздух, и сичкото — промърмори гузно стрина Вутевица и помилва Тото по рошавата глава.

Тото мълчаливо сърбаше попарата и бързаше.

— Па слушай, хей — обърна се баща му към него, — като минеш през Заини колиби, отбий се да кажеш на Коле, да ми донесе кожуха. Чу ли?

— Нека мине пряко, бе човече, защо да се отбива през Заини колиби. Къде ти са пустите му Заини колиби!

— Да се отбие. . . Какза му е работата. Ловци излизат. Ще ми намерят бялката. Аз съм се сврял в къщи като котка, без кожух — къде?

— Да ти се не види и бялката, и чудото. . . То барем да я хванеш, ами саде ходиш да мръзнеш и да плашиш животното.

— А, какво се зъбиш! Петстотин лева ѝ е кожата! Ех. . . Паднаха пустите му кожи. Хиляда бяха.

Тото се наяде, прекръсти се, стана, поизтърси се, облече скъсаното кожухче, тури капицата, обрамчи торбето с книжките и тръгна. Майка му уви ушите му с някакво скъсано черджене и го изпрати.

— Тате, ще мина край нане Коле — рече той, като излезе из вратата.

Стрина Вутевица излезе в пруста да меси, а нане Вуте, седнал със свити крака на земята, пак залепи очи на малкото стъкло.

До него се приближи котката и галено се тъкна о дрехите му.

— Кога ли ще ти откъсна опашката, крадло — изръмжа Вуте и я бутна с крака, та я отхвърли чак до вратата. Котката го погледна риновно, облиза се, отиде до печката и почна да лиже паницата на Тото.

Малките, които още спяха, се разшаваха под чергата.

Подир малко Коле донесе кожуха, изпуши една цигара и си отиде. Нане Вуте се облече, взе в една торба половин самун, уви си ушите с шала, взема брадвата и бързо излезе.

— Отивам — обади се той на жена си, като надникна в пруста.

— Що не напои овцете, що им не турна шумица? Ще изпукат — викна тя след него, ала Вуте вече бе излязъл и бързаше към гората.

Вуте бе хванал дирите на бялката още когато първият сняг запраши земята. Да видим сега у дебелия ходила ли е и в коя хралупа се крие.

Нане Вуте нагази в рядката гора. Сняг до колене, чист, бял. Високите дъбаци, натежнели, мълчат, поглеждат се и крият нещо. Вуте тръгна между тях с наведена глава и почна да душка като куче. С ръце, мушнати под кожуха, с брадва, закачена на лакът, той вървеше с мъка из дебелия замръзнал сняг, спираше се, оглеждаше, търсеше, заничаше и пак тръгваше. Пък и студено беше. По мустаците му нависна лед.

Отведнаж той спря, отстъпи няколко крачки заднеш-

ком и се наведе ниско. По помръзналата кора на снега се редяха следи от меки, прилични малко на котешки стъпки, но с разперени пръсти и с тънки дълбоки дупки от остри нокти.

— Тѐ я, женката, тя е — проговори сам на себе си нане Вуте и сърцето му заби, да изхвръкне.

Като разгледа внимателно наоколо, той предпазливо тръгна по следите. Тук-там, там-там, обиколи цялата гора, мина дол, мина два, все по следите. Най-после пред него се изпречи стара бука с хралупат дънер. Приближи се нане Вуте предпазливо, разгледа долу в дънера малка дупка, а пред нея свършват дирите на бялката. Разви полека нане Вуте шала, запуши дупката. Разгледа след това отвсякъде дънера, видя друга дупка отгоре, вдигна се полека на пръсти и запуши и нея с капата. След това извади хляба от торбата, отсече една лескова пръчица, направи обръч, отвори с него устата на торбата и я заложи хубаво пред долната дупка, като разрина хубаво снега. Краищата на торбата закова хубаво с колчета.

Като свърши тая работа, нане Вуте завъртя брадвата и почна силно да бие и да чука по хралупатия дънер. Подир малко капанът почна да шава. Нане Вуте захвърли брадвата, спусна се, легна цял въз торбата и я затисна с ръце.

Хвана се, пустата му бялка! На бърза ръка се хвана.

Одра ѝ кожата щастливият нане Вуте и засмян до уши се озова с нея чак у Змеини колиби, да се похвали.

Пийна що пийна там с приятели, а привечер дочака на пътя Тото, като се връщаше от училището, и заедно пристигнаха в къщи.

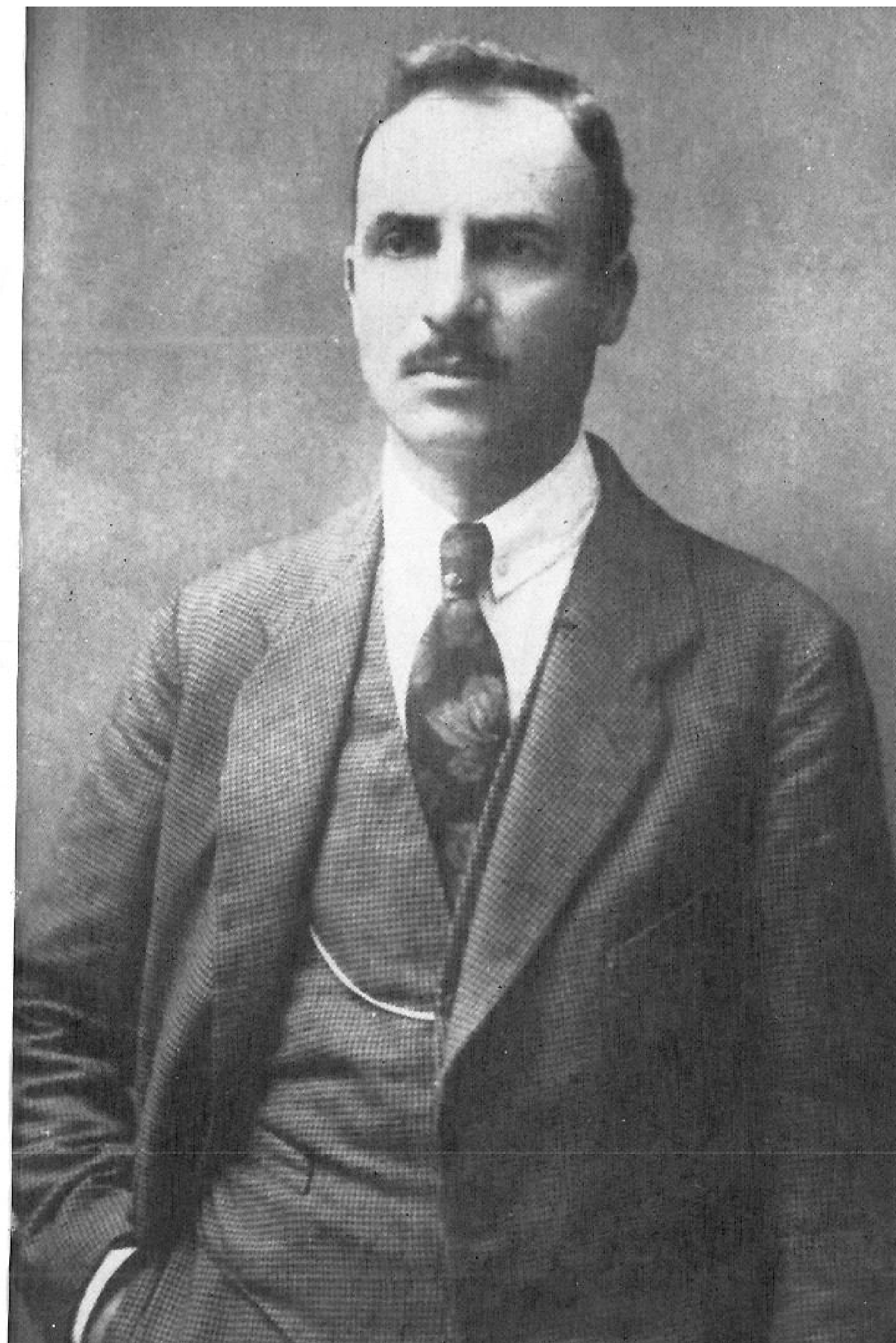

РОДНАТА КЪЩА НА ЕЛИН ПЕЛИН

ЕЛИНЪ ПЕЛИНЪ

Азъ..ти..той

ХЕМУСЪ

КОРИЦА НА „АЗ . . . ТИ . . . ТОЙ", ИЗД. 1936 Г., ХУД. ИЛИЯ БЕШКОВ

Елинъ-Пелинъ

Пепель отъ цигаритѣ ми

Второ издание

Рисунка отъ П. Морозовъ.

КОРИЦА НА „ПЕПЕЛ ОТ ЦИГАРИТЕ МИ“, ИЗД. 1940 Г., ХУД. П. МОРОЗОВ

ЕЛИН ПЕЛИН В МОРСКАТА ГРАДИНА НА ГР. ВАРНА, КРАЯ НА 20-ТЕ ГОДИНИ

КОРИЦА НА „ПИЖО И ПЕНДО“, ИЗД. ОТ 1939 Г., ХУД. АЛ. БОЖИНОВ

„НАНЕ ДЖУРОВО ГРОЗДАНКА“, РИС. НА АЛ. БОЖИНОВ КЪМ ИЗД. ОТ 1939 Г.

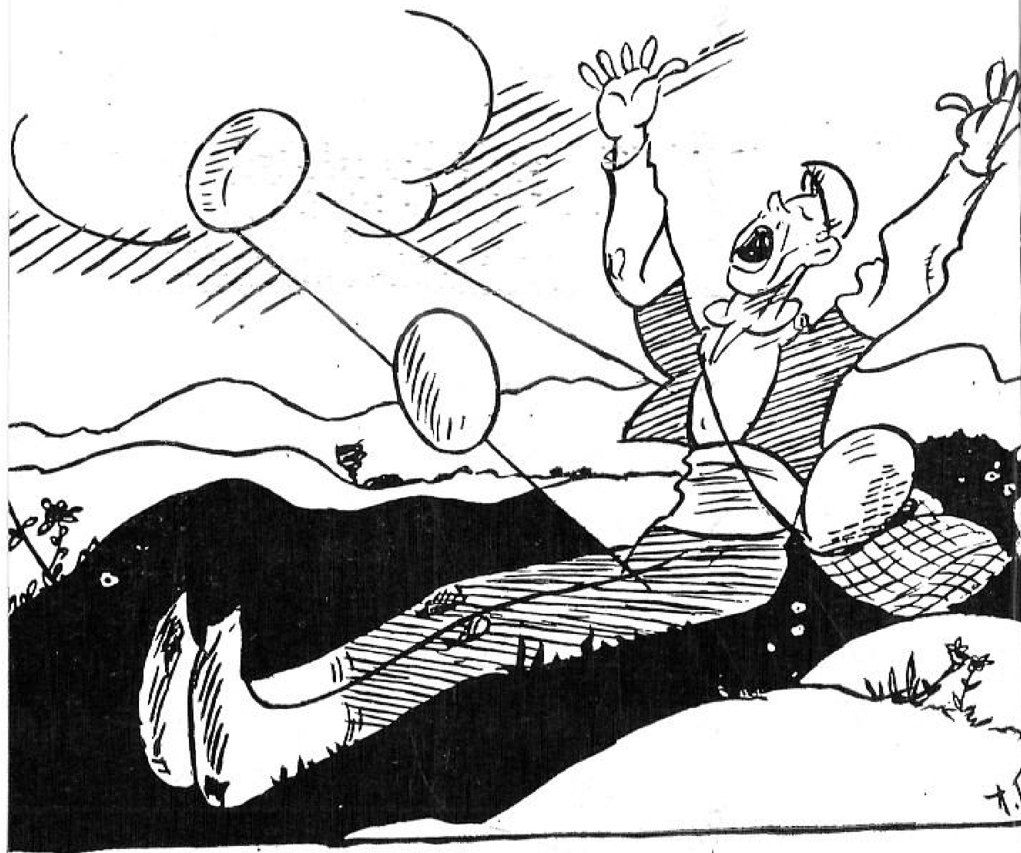

РИСУНКА НА АЛ. БОЖИНОВ КЪМ ИЗДАНИЕТО ОТ 1939 Г.

— Е, видя ли сега? — викна весело той на стрина Вутевица. — Нали ти казах!

И той извади от пазухата си едно шишенце с ракия, което бе взел от Змеини колиби, и ѝ даде да се почерпи.

След това разпъна хубаво кожата с клечки, закачи я под стряхата да се ветрее и съхне и се прибра на топло при децата си, разположен и весел.

Сутринта рано-рано нане Вуте стана и най-напред отиде да се порадва на кожата.

Но кожата я нямаше.

По снега пред къщата личеше някаква кървава завлечена следа. Тръгна по нея изплашен нане Вуте и що да види! Близо при кочината стоеше разкъсана на парчета и разскубана хубавата кожа на бялката, а край нея котката, залисана, още дърпаше нещо с нокти и зъби.

Нане Вуте, озверен, пристъпи тихо, прехапа език, посегна с космататата си ръка, хвана котката за шията и я вдигна. Задърпа се животното, замяка.

— Тото — развика се със страшен глас Вуте. — Тото, дай газеничето и кибрита!

Тото изскокна изплашен.

— Дай газеничето и кибрита. Скоро!

Тото изтича и донесе малко тенекиено съдче и кутийка кибрит.

— Защо бе, тате, защо? — завика детето, като видя как котката се мята в коравата ръка на баща му.

— Поливай, поливай. . . излей всичката газ — кресна баща му и клекна на снега.

Жестоко детско любопитство озари с дива усмивка лицето на Тото. Той грабна тенекиеното съдче и изля газта върху котката и върху ръката на баща си.

— Драсни кибрит и я запали!

Тото драсна една клечка и когато тя пламна хубаво, приближи я до увисналата опашка на мократа от газ котка. Избухна пламък и обхвана отведнаж нещастното животно.

Вуте я захвърли настрана и завря бързо ръката си в снега, защото и тя бе се малко подпалила.

Котката измечи ужасена, завъртя се безумно върху снега и пламтяща хукна през двора и се шибна в плевника.

Вуте се спусна след нея. Но от вратата на плевника се показа дим и докато нане Вуте приближи, избухна пламък.

Завика нане Вуте, изплака уплашен Тото, изскокна и стрина Вутевица, но. . . що да види — цялата плевня гореше. Огнени езици излизаха из незамазаните, плетени от пръти стени и лижеха сламения покрив, отрупан със сняг.

ВИТЛЕЕМСКОТО МАГАРЕ

Слушай, Бобо!

Във Витлеем, в пещерата на овчарите, се роди детето, предопределено да спаси човечеството. Небето се проясни, наедряха звездите. От тях се отдели най-светлата, затрептя и се спусна над бедната колиба, гдето беше се появил човекът-звезда.

Бащата Йосиф, който беше дошъл тука набързо, като не намери из дрехите си друго, разкъса ризата, направи пелени, повиха новороденото и го поставиха в яслите, гдето овчарите туряха слама на магарето.

Оттогава, Бобо, всички бащи жертвуват и последната си риза за доброто на малките си деца и понякога са принудени да ходят съвсем без ризи само и само децата им да бъдат облечени.

Овците лежеха в дъното на пещерата, а между тях лежеха овчарите, за да се топлят. Като видяха необикновената светлина, която изпълни пещерата, те станаха уплашени и отидоха да видят какво се е случило. Като съгледаха голямата звезда, която простираше светлата си опашка като ветрило по цялото небе, те паднаха на колене и почнаха да се молят.

Един от овчарите се досети и припна в близкия град Ерусалим да обади за чудото и да иска помощ от полицията и бакшиш. В участъка стражарите го набиха

хубаво, загдето ги събуди посред нощ, изритаха го навън и му казаха да си върви.

Овчарят се върна в пещерата сърдит. Той влезе намръщен и беше готов да изпъди чужденците, които бяха дошли да пренощуват, но като видя малкото дете, което тихо спеше в яслите на магарето, сърцето му се смили, той посегна с ръката си, помилва го и се отдалечи в дъното на пещерата, дето беше се сврял, треперещ от страх, другарят му.

— Да, ти стоиш тука, а мене ме биха — каза дошлият.

— Мълчи, не говори, приятелю! Не знаеш ли, че нито едно велико събитие за народите не може да мине, без да не пострада някой невинен?

— Че какво велико събитие е станало, та трябваше да страдам аз?

— Докато тебе те нямаше, дойдоха ангели с песни и възвестиха, че тая нощ тук, в нашата пещера, се е родил многоочакваният юдейски цар.

Като чу това, битият овчар почна да блъска главата си о студените камъни и да се окайва.

— Защо не знаех това по-рано! Вместо да ме бият, щяха да ме възнаградят богато. . . Защо не знаех!

И той изскокна пак от пещерата и наново отиде в града, за да извести за великото събитие и да вземе богатата награда, за която му се запали главата.

Овчарят, който остана, вдигна се полека и с тихи стъпки отиде пред яслите, гдето лежеше младенецът, за да му се поклони.

Но когато се приближи, той видя, че магарето, което беше вързано за яслите, скубеше сламата изпод младенеца и спокойно хранеше изгладнялата си душа. Понеже животното разваляше леглото на новороденото и

с дърпането си тръскаше дървените ясли, овчарят, преди да се поклони, вдигна тоягата си и почна да удря с всичка сила магарето.

— Защо го биеш? — обади се бащата Йосиф.

— За да се научи на ум.

— За да научиш някого на ум, потребно е да бъдеш по-умен от него — рече Йосиф. — То е гладно и има нужда да се нахрани. Каква е, прочее, вината му?

— Извинете — каза овчарят, — но това е последната слама, която ни е останала. . .

— Като е така — каза Йосиф, — отвържи го и му дай трънните, които си струпал пред входа за огън.

Овчарят се засмя:

— Че как ще яде тръни?

— За да успокоиш гнева си и за да ти остане сламата, ще яде — каза Йосиф.

Овчарят отвърза магарето и го заведе при трънните. Понеже животното бе гладно, то, макар че го бодяха, почна да яде лакомо.

Овчарят, като го гледаше как се мъчи, каза:

— Още един невинен пострада при великото събитие.

Оттогава, Бобо, магаретата, когато са гладни, се задоволяват, ако намерят да попасат даже тръне.

Докато ставаше това, вън се чу глъчка и шум от камшик, който плющеше по гърба на някого.

Овчарят отиде към вратата да види какво има. Запъхтян пристигаше другарят му, върху когото бе яхнал, като на магаре, човек със златошита одежда, с чалма, украсена с диамант, с вид важен и строг. Той скочи от гърба на носача, втурна се в пещерата и падна на колене пред новороденото.

— Кой е тоя?

— Това е управителят на Ерусалим, комуто занесох

новината — отговори овчарят, който донесе големеца.

— Какво те възнагради?

— Понеже накуцва с единия си крак, той, възрадван от новината и желаещ да получи изцерение за недъга си, възседна ме и ме би с камшика си, за да го донеса по-бързо.

— Казах ти, приятелю, че при всяко велико събитие не може да не пострада някой невинен.

Овчарят, който донесе велможата, като видя магарето пред вратата, което ядеше тръните, ядоса се, грабна тоягата и почна да му нанася жестоки удари.

— Проклета твар! Ти ядеш тръните, които съм приготвил за огън, а аз изпълнявах твоята служба — да мъкна на гърба си управителя.

Магарето почна да се гърчи, да скача от болки и нададе ужасен рев.

В това време пристигнаха с камили влъхви и велможи, които придружаваха царе, дошли от изток, да се поклонят на току-що родения спасител.

Стражата, която ги придружаваше, пристъпи към входа, размаха камшици и почна да удря двамата овчари и магарето, които бяха пред входа.

— Отворете път, за да се поклоним на спасителя.

Овчарите уловиха магарето за повода и с бяг се отдалечиха настрана, а велемъдрите царе от изток се смяха от сърце на тяхното паническо бягство.

Като снеха тежките товари с подаръци, дошлите навлязоха вътре и паднаха пред спасителя да му се поклонят.

А битите и изгонени, като се хващаха за болните си меса, гледаха отдалече и трепереха.

— Кой се е родил, приятелю? — попита овчарят, който донесе управителя.

— Спасителят на света.

— А какво спасение донесе на нас, когато в първия ден на неговото раждане изядохме боя! Виж, големците дойдоха с подкупи и присвоиха спасителя за себе си.

— Да, да, да. . . — потвърди с рев магарето, което стоеше настрана и се мъчеше да ближе изтръпналите си от тоягата меса.

ОНЕПРАВДАНИЯТ

Познавам един известен писател, славен и уважаван от самия себе си. Веднаж той благоволи да седне на нашата маса в кафенето. Направи ни снизхождение приятелско. И щом седна, захвана да разправя. Почна да разправя нещо за себе си. Той всякога за себе си е една интересна тема.

— Не може да се работи спокойно, господа — каза той. — Не може: от почитатели и от разни там всякакви любители на автографи, на литературни въпроси, на вестникари и на разни жени психопатки, турнали си намерение непременно да се запознаят с тебе.

И съм принуден да се заключвам.

Заключи вратата, дай заповед за тишина в къщи и отвори съкровищницата на мисълта! Защото читателите чакат, искат, търсят по-ново, по-ново и по-ново от любимия автор.

От друга страна, животът непрекъснато навява теми, мисълта работи, трябва да се твори. Изпуснеш ли момента, пропада всичко во веки веков. Литературата губи.

Добре, но нахалството на хората е неизмеримо. Заключи се, ако щеш, в желязна каса, в ценнохранителницата на банката, пак ще те намерят.

Тия дни една тема е напращяла в главата ми — здраве му кажи.

Заключих се тая сутрин здравата, пратих домашните из града и се възпретнах да пиша. В тишината вдъхновението лети на четворни крила.

Тъкмо натопих перото, звънецът на вратата: «дзън.»

— Ай, дявол да го вземе, рекох си. Но няма да ставам!

Подир малко пак — «дзън. . .» Упорита работа. Пък и мене ме заяде любопитството да видя кой е. Ставам полека и надзъртам през ключалката. Гледам: голяма, къса шуба, над нея тлъста мустаката глава и на главата висока кожена шапка, накривена геройски.

Непозната физиономия. Замълчах, не отворих.

Звъня господинът, звъня — не се обадих. Най-после чух стъпки.

— Спасен съм, рекох, отиде си.

И натапям аз още един път перото, докато не си е отишло и вдъхновението.

В това време виждам на прозореца отвън се показва въпросната шапка, след малко и тлъстото червендалесто лице с подстригани мустаци и с черни гъсти вежди, теглени над самò очите по права линия без прекъсване. Провинциален тип, всеизвестен провинциален тип, толкова много познат от най-новата българска история.

Тая историческа физиономия се усмихна дружески и нечистите пръсти на ръката му почукаха на прозореца. Изпърво се стреснах, но гледам — физиономия добряшка, простодушна.

— Видя ли как те намерих? — обади се той. — Е-е, от мене не можеш се укри.

Аз отворих прозореца.

— Моля ви се, какво има?

— Няма нищо. . . Така, искам да те видя. Разбрах,

че се криеш. От десет години само с шмекери имам работа. Познавам добре хората. Ти не отвори вратата, ама има и прозорец. Ето намерих и стълбичката.

И докато да кажа аз нещо, непознатият приятел се подпря с двете ръце на прозореца, повдигна се, провря главата си, изтъркули се като мече върху бюрото ми и разпръсна всички бележки по предстоящата ми работа.

— Знам те, чул съм те, дойдох да те видя — каза той, като скочи на пода и почна да разкопчава късата си, подплатена с овчи кожи шуба.

Нямаше какво. Ей богу, тази нахална натрапчивост ме подкупи и събуди моето писателско любопитство.

— Ето — рекох си, — една тема, която ми дойде през прозореца.

— Гори ми душата — захвана той. — Нямам спокойствие. Но преди да вляза в акция, рекох да се допитам и да изложа плана си на един голям мислител, познавач на живота и на човека. . . неутрален и авторитетен.

Аз съм депутат. Хубаво ме гледай ти мене. Аз играя важна роля в околията, на мене се дължат изборите в оня край, хора се избиха, невинни пострадаха. Турихме всякого на мястото му, унищожихме врага. Върху моите плещи се министри издигнаха. Аз пари харчих. И тия министри на мене скъпо ми струват. Колко пуйки и кокошки са ми изяли, колко баници и колко вино са изпили! Не е много евтина работа да си водач на народа. . . Но днес аз съм пренебрегнат и отхвърлен. Мене ме лъгаха, че министър ще ме турят. И народът чакаше. Но други си уплетоха кошницата върху моя гръб, върху моето разорение. Не мога повече да стоя неутрален. Решен съм на борба!

Непознатият приятел се наежи ужасно и скокна от стола.

— Кажи ми . . . ти авторитетен безпартиен познавач на хората и на човека, мислител, творец на духовни блага за целия български народ, без разлика! Кажи ми, нямам ли право и аз лично да допринеса нещо за въздигането на тая държава? Че ние какво сме, ние защо сме! Нима само като хайвани да вдигаме ръце? Че ние с тия ръце не можем ли и кормило да държим? За другите ли само трябва да работим? Аз там, който живея между народа, имам планове, разбирам нуждите му. Нима трябва да оставя други да го залъгват?

— Успокой се, приятелю, успокой се, не се енервирай — казах му меко аз, защото индивидът много се възбуди и с такова напрежение махаше ръце, като че се напъваше да излезе из кожата си.

— Няма да се успокоя. Искам да чуя какво ще ми кажеш ти.

— Не съм запознат с вашите работи. Чужд съм на всяка партийност.

— Тогава аз ще ти кажа. Стъпвам в борба. Отделям се и ще се боря. Като мене недоволници има още. . . Ще си подадем ръце. Стига тая гавра над нас! Ето ми изявленията.

Нервираният гост почна да бърка в пазухата си и извади голям портфел, пълен с банкноти.

Право да ви кажа, господа, светнаха ми очите, като ги видях. Той забележи това, усмихна се малко успокоен и рече незначително:

— Току-що получих сега заплатата.

След това извади някаква изписана хартия и ми я подаде.

— Ето това нещо. Само не зная как да го нарека —

декларация ли, позив ли, протест ли, какво там. . . Ти като писател научи ме! Писателят всякога трябва да бъде в помощ на народа.

— Манифест го наречи — рекох.

— Ха. . . видиш ли: «Манифест към всичко честно и безкористно в нашия живот». Сега, моля, направи го тъй малко по писателски. Дай му по-висок стил и тури огнени думи. Кажи нещо за Ботев и Левски! Може и за Хаджи Димитър. Аз искам народът да разбере що искаме ние, които носим върху плещите си министри и управляющи. Ние, пренебрегнатите и отхвърлените.

Нямаше какво да правя. Исках по-скоро да се отърва, взех ръкописа, прегледах го, поправих го, турнах му някоя и друга запетайка и му го върнах.

— Благодаря — рече той, — няма да забравя. Аз пак ще имам работа до тебе. Ако борбата се увенчае с успех, може и някоя биографийка да ми напишеш. . . Тя ще се харчи много, печалби ще имаш. А сега сбогом. Благодаря ти. Значи, манифест да го нарека?

— Манифест, манифест. . . Желая ти успех в борбата.

ИВАН СЕЛСКИЯТ

Има на света хора, без които колелото на живота не би вървяло правилно. Не е тук думата за големите хора — за царе, за министри, за началници, за прочие, без съществуването на които не би имало никакъв предмет по история в училищата и цветистата ежедневна преса би била нещо непознато.

Тук въпросът не е за предопределените хора, които градят световната история, а за прости, неизвестни, незаписани никъде имена. Изгубени из човешкия мравуняк, хорица по земята, на които ние не даваме никакво значение, но без които, все пак, колелото на живота не би вървяло правилно.

Те не са герои, не са мъченици, нито на идеите, нито на труда, нито на науката. Те са просто живи роботи, които чакат да натиснеш само копчето — и ето че са осъществени желани или нежелани събития, които, наредени хронологически, ние наричаме колелото на живота.

В наше село това колело на живота, въпреки дълбоката кал, в която е затънало открай време, върви съвсем правилно.

Върви съвсем правилно, повтарям, защото си имаме необходимия човек, който справедливо е наречен Иван Селският.

Иван Селският не работи, не оре, не жъне, не копае и пак щастливо си живее нахранен, напоен. Работят, орат, жънат и копаят жената и децата му, а той по цял ден мъкне високата си суха фигура от кръчма на кръчма, стои на припек в общината и се мярка някъде, гдето съвсем не му е мястото.

Често ще го видите да гони децата около селската чешма, да влиза в някой двор, да дразни кучетата, или в някоя къща, за да си запали цигарата.

Понякога, когато съвсем не знае какво да прави, той се отбива в училището, да поговори с учителите, да погледа картата, да повърти глобуса и да раздрънка скелета, доставен за научна цел.

Този скелет се вижда много смешен на Иван Селският и той винаги го гледа с философически размишления.

— Дали е на богат, или на сиромах? — пита той учителите и сам си отговаря:

— Трябва на сиромах да е. Богат човек няма да приеме да го варят и да му нанизват кокалите на тел.

И като раздрънква ръцете му, Иван се киска весело, а малките му черни очи се кривят като мишки в гнездото си под клепачите.

Често Иван се шляе безцелно из улиците, прозява се и се чуди какво да прави.

Иван нищо не прави, но всички го обичат, защото е добър, защото е весел, защото е услужлив и защото е беден. По литите му отъркани потури са налепени кръпка до кръпка, късото му кожухче е нацепено и из цепнатините изскочила вълна. Тъмното му селско лице е брадясало, коженият му каскет е спечен, но Иван на външността не обръща внимание.

Иван Селският с всички е добър, с всички е приятел. С всички партии, с всички кметове, бивши и настоящи, с попа, с чорбаджията, с пъдаря, с всички, живущи в селото, и с тия, които по една или друга причина са вън от него и се намират в затвора.

Такъв е Иван Селският. Но защо е толкова необходим, за да върви правилно колелото на живота?

Защото е всякога на поста си, защото е той, защото е Иван.

Чуе се например, в село ще дойде опозиционен агитатор. Кметът вика Иван, пошепне му нещо. Иван събере децата си и децата от махалата, разправи им нещо, раздаде им тенекии, тепсии, бакърени сахани, нареди ги зад някой плет на главната улица и чака. Щом се зададе агитаторът, Иван дава знак и сам удря най-напред три пъти най-голямото тенеке, което е негово собствено. Децата започват и се вдигне небивала дрънканица. Чукат децата непрекъснато, силно, колкото могат, а Иван от време на време извиква:

— У-у-у, ууу! Не щем ви! Не щем ви!

Одюдюкан и освиркан, агитаторът се качи на автомобила и дим да го няма.

Друг път ще дойде, да кажем, правителствен човек. Опозицията намира Иван. Иван събира пак децата. Скрият се с тенекетата, издюдюкат, изтропат, изсвиркат и пак засрамят човека. Почнат разследвания.

— Кой направи това?

— Не знам.

Викат тоя:

— Не знам.

Викат друг:

— Не знам.

Трети.

— Не знам.

Никой не изказва Иван, защото Иван на всички трябва.

Иван и за общото благо се грижи.

Селото имаше спор за мера със съседното село. Заведе се дело. Отлага се, протака се, влачи се. Най-после окръжният съд трябваше да дойде на самото място да види, да изучи, да реши.

През нощта срещу фаталния ден Иван ходи по околните села с каруца да събере лъжесвидетелите. Като се върна, тръгна от къща на къща.

— Слушайте, хей, утре пристигат съдиите. Да излезем да ги срещнем. Всички да излезем — жени, деца, котки, кучета. Всички да облечете най-дрипавото, най-скъсаното, каквото имате. . . Нека ни видят сиромашията, па нека съдят кому е потребно спорното.

На другия ден, когато пристигнаха съдиите и адвокатите, посрещна ги цялото село. Доплака се на съдиите, като видяха жалната картина. То не бяха селяни, не бяха данъкоплатци, а просяци. Всичко тънеше в дрипи, мръсни, кални, жалки.

— Изгубен народ, одрипавял, потънал в мизерия! Български граждани ли са това, или нещастници прокажени?

Като слязоха съдиите от автомобила, жените се нахвърлиха в праха пред краката им, завиха, заридаха сърцераздирателно.

Трогнаха се съдиите, адвокатите дори се трогнаха, а защитникът на Ивановото село с разплакан глас протегна ръка към съдиите и извика към селяните:

— Не се отчайвайте, нещастни братя! Жив е бог. Има правда. . .

Е, разбира се, нашите спечелиха делото. Спечелиха го благодарение на Иван Селският.

Иван не оре, не копае. Неговите работи са обществени работи.

Ето защо такива като Иван са необходими, за да върви правилно колелото на живота.

ОБВИНЯЕМИЙ, СТАНЕТЕ!

След изслушване на свидетелите, на експертите-лекари, след многобройните въпроси на прокурора и защитата председателят на съда се обърна към подсъдимия с тържествен глас:

— Обвиняемий, пристъпете по-близко и ни разправете всичко по това, което сте извършили. Именно, защо запалвахте систематически почти всички столични кинотеатри, кое ви подбуди към това и каква цел преследвахте?

Многобройната публика, която пълнеше голямата зала на Военния клуб, дето се разглеждаше тоя сензационен процес, се раздвижи. Някои се надигнаха да видят по-добре страшния подпалвач.

Пред съда застана обвиняемият, мъж на около четиридесет и пет години, среден ръст, с приятно интелигентно лице, с умни очи, прилично облечен, с непринудени обноски и заговори с глас мек, приятен, естествен, сърдечно и без театралност.

— Господа съдии — започна той, — макар че всички свидетелски показания са против мене, аз благодаря сърдечно на свидетелите за тяхното желание да блесне самата истина. Благодаря също на господа лекарите-експерти, че не ме изкараха нито луд, нито маниак, ни-

то някакъв ненормален тип, за какъвто ме взе пресата и общественото мнение.

Аз съм българин, здрав, от здрави родители, честен гражданин, добър баща, верен служител на държавата като чиновник. Не пия, не пуша. Ако стоя днес пред вас като престъпник, причината за това са именно тия ми качества. Владея напълно разума си.

Живеех мирно и спокойно в семейството си. Поддържахме се с моята скромна заплата. Откъсвах от залъка си за доброто на децата си, да ги възпитам, да ги изуча. Но дойде нещо силно като съдбата, което наруши спокойствието ми и измени нормалното течение на дните, наруши идилията и обърна всичко с главата надолу.

Кое нещо бе това, господа съдии? Измяна? Любов? Подозрение? Ревност? — Не. В моето семейство се вмъкнаха кинематографите и запалиха къщата ми. И децата, и жената ги завладя демона на филмовата страст, ако може така да се каже. И изведнаж от къщата ми изчезнаха нашите интимни и сладки грижи за градинката, за летните разходки, за къщната наредба, за сладкото, за гозбите, за малките домашни празници. Изчезнаха разговорите за семейните спомени, за децата, за хубавите книги, за дребните и любопитни събития из живота на всекиго от нас, мечтите за бъдещето на децата, сладките надежди за по-добри дни, веселите и мили обеди и вечери. . .

Вместо всичко това, което ни сдружаваше и сближаваше, което ни свързваше и ни правеше единни и щастливи, в моя дом се възцари кинематографът с неговите сензации, с неговите чудесии, с неговите велики звезди и киноартисти, с неговите сладострастни любовни приключения, страшни престъпления, с неговата ве-

лика универсалност, която ни раздедини, разпръсна, разкъса и преобрази, без да ни издигне, без да ни направи по-съвършени, по-добри, по-културни, по-човечни.

В сърцата на моите домашни се разпали едно страшно любопитство, което кипеше и ревеше всякога жадно, всякога алчно и никога неудовлетворено.

Кино, кино и кино! Това бяха думите, които се преплитаха, повтаряха и заменяха всичко, което знаехме досега. Жена ми и дъщеря ми почнаха да тичат от театър на театър, вбесени, застрастени, недояли, недоспали, оставяха ежедневните си работи несвършени и се връщаха възбудени, някак странно щастливи и унесени, но не носеха в душата си друго освен едно огромно нищо.

Нещата добиха други наименования. Котката беше наречена Ани Ондра, кучето, моето ловджийско куче Мечо, бе наречено Рамон Новаро, канарчето Хозе Мохика.

Дъщеря ми откри, че прилича на Рита Сакето, жена ми — на Хени Портен. Малкия ми син нарекоха Джеки Куган.

Въпросите, които ги събуждаха сутрин, бяха: Какво дават днес? С кой артист? Коя артистка? Ах, тя е чудесна! Да идем, непременно да идем!

И знаете ли с какви мили, нежни и трогателни думи искаха от мене пари. . . Аз, човек по природа добър, като имах, не отказвах, желаейки да им доставя удоволствие. Но когато нямах, върху мене се изсипваха цял куп обиди, които ме унижаваха и оскърбяваха.

— Ти мъж ли си? Вечно без пари. Не правиш никакви жертви за едно нищо и никакво удоволствие на жена си. Затворил си ме в къщи, нищо да не видя, нищо да не чуя. Я гледай хорските мъже. Жените им облечени, всичко оставили на слугините си, а те ходят, където си искат. Живеят модерно. Сега така се живее. А ти, тиранин, старомоден човек, си ни откъснал от света.

— Нямам пари, бе жено. . . — гузно се оправдавам аз — нямам.

— Ако си мъж, намери! Който обича жена си, той ще намери пари. . .

И намери жена ми някакви приятели, някакви познати, роднини, за които не бях и чувал, да ѝ носят билети гратиси. Имали близки в театрите. Може би тия господа ги купуваха.

Дъщеря ми, кой знае по какъв астрологически начин, изнамери някакви братовчеди (всеки човек, разбира се, е братовчед на някого) и почна да ходи с тях, щастлива, прещастлива. Майка ѝ, която по-рано държеше за нейното възпитание и поведение, сега не виждаше нищо. Малко ли такива работи се случват? Животът пред очите на жена ми вече почна да се вижда като на филм. Тя всичко оправдаваше, всичко намираше за нормално — и злото, и доброто.

И аз, господа съдии, видях, че всичко, което бях съградил, рухна, че останах в семейството си като чужденец, и в душата ми кипна възмущение срещу това дяволско изобретение, което преобразява и разваля семействата. Защото не само моето беше заразено.

Тогава рекох да се боря срещу това зло. Написах статия, горчива и смела, против кинематографите. Никой вестник не иска да я помести. Щели, казваха ми по редакциите, да изгубят скъпо плащаните обявления за филмите.

Напечатаха я в един седмичен лист. Че като ме юрнаха — остави жена ми и дъщеря ми, — срещу мене се

нахвърляха писатели, писателчета, разни известни и неизвестни авторитети. Съсипаха ме.

Тогава, за да обърна внимание върху злото, което сполетя света, за да изкажа протеста си срещу унищожителите на семейството ми, за да предизвикам света да се заинтересува, аз реших да запаля и изгоря всички кинематографи и го извърших с чиста съвест и съзнание, че правя добро на хората.

Сега, ако искате, обесете ме.

Човекът свърши. Съдът се оттегли на съвещание.

СПОЛУЧЛИВ ЛОВ

На ханчето край шосето един по един пристигнаха тримата другари ловци, уморени, съсипани. И за голяма жалост, никой нищо не носеше. Кучетата, омърлушени и разочаровани, вървяха след господарите си посрамени, с подбити крака и някакви нерадостни и подигравателни мисли се четяха в животинските им очи. От ранни зори още ловците пуснаха кучетата в рядката ниска кория, която покриваше върхове и долини докъде ти око види, и гърмяха цял ден. Клявканията на кучетата не спираха. Пръснати из гората, далече един от друг, като чуваха гърмежите и тревожния лай на гончетата, всеки мислеше, че днес ще падне богат лов.

Добре, ама ловът е до късмет. А днеска късметът беше лош. Зла среща и туйто! Никой нищо не удари, а зайци из всеки храст изскачаха.

Денят мина, свечеряваше се. Пасмурното есенно небе се избистряше, автомобилът ги чакаше пред ханчето да тръгват и те се събраха невесели и недоволни.

Насядали около масата под салкъма пред вратата на ханчето, те водеха откъслечен разговор, без всяко оживление:

— Днес не вървеше. . . Изгърмях си патроните. Раниш го проклетия му заек, повлече си краката, забута

се в храсталака и го няма никакъв. Наоколо само кръв, а заекът в земята потънал.

— Ами аз, ами аз! А бе падна насред полянката, като гръмнах, падна и не мръдна. Отивам да го взема, той — хоп — от ръцете ми избяга. Проклетия! Тая сутрин викам на жената:

— Не ме изпращай. Като тръгна на лов, не ме изпращай. — А тя мъкна чехлите си чак до пътната врата.

— Аз пък нали живея към семинарията. Щом излязох на пътя, насреща ми поп. Конференция ли, какво ли имат. Тая седмица махалата пълна с попове.

— И мене зла среща ме сполетя. Като тръгнах, на един прозорец насреща най-мързеливата комшийка, станала като никога в пет часа, пуха нещо с метлата и щом ме видя: «На добър час, на добър час!» Умрях от яд. Жена, пък отгоре с метла в ръка! Идеше ми да вдигна пушката и на място да я оставя.

В това време се зададе Жълтата брада, четвъртият от компанията.

Той едвам мъкнеше корема си, цял изпотен. Разкопчаната му риза беше се лепнала на тялото му, а ловджийската му шапка, на която стърчеше някакво перо от сокол, едвам се крепеше на тила. Той изгледа другарите си, поспря се, ухили се и като вдигна ръка, в която държеше едър заек, залюшка го насам-натам.

Другарите му, като го видяха, наскачаха с похвални възгласи, ала завистта прониза сърцата им.

— Е, измъчи ме да го нося, проклетия му заек. Та покрай него изпуснах още два-три — каза Жълтата брада, като дойде при другарите си и тръшна заека на земята.

Кучетата, които лежаха под масата, станаха лениво, подушиха го, погледнаха господарите си и пак легнаха под масата.

Жълтата брада седна при другарите си, поръча си една бира и попита тържествуващ:

— Какво направихте? Много пушки хвърлихте! Трябва да сте напълнили автомобила със зайци.

— Нищо, нищо, драги — почти едногласно се обадиха другарите му. — Нищо. . .

— Хайде де! Пък много гърмяхте?

— Гърмяхме напразно. . . Каква беше тая проклета среща — не знам.

— Пък аз, като се разделихме — почна да разправя Жълтата брада, — излязох хей там горе, има една широка полянка. Още незастанал, и кучето кляфна. Срещу мене изскочи заек. Вдигам пушката, стрелях му — не улучих, отиде си жив и здрав. Кучето се сбърка от гърмежа и му изгуби дирите. Чаках, чаках, нищо няма. Слязох тогава из едно деренце. Хубаво място е тука, рекох си, не е без заек. Таман това си помислих и хоп един изпод краката ми. Запалих пушката — дааан, а заекът сви уши и дим да го няма . . . Рекох — патроните ми са слаби. Бръкнах в раницата, извадих други. Миналата година ги пълних с италиански барут. Напълних пак пушката. Напълних я, ама ме яд, та се късам. Викам кучето, викам, и то някъде пощуряло. Най-после чух наблизо гласа му: кяф-каф, кяф-кяф. Пришумяха храстите около мене, гледам, изскочи един, още един, още един, три от едно място. Вдигам аз пушката и с едно наполеоновско спокойствие стрелям на последния — видях, падна, стрелям тогава и на другия — той повлече задница, привряска и потъна в храстите. Взех аз убития, повиках кучето да търсим ранения.

Жълтата брада прекъсна приказката си и надигна бирата.

В това време из храстите зад пътя изскокна един окъсан селяк, обрамчил стара пушка, размахващ заек в ръце. Той дойде при компанията и се обърна към Жълтата брада:

— Слушай, господине, ха земи и тоя. За него няма да ти взема като за оня, гдето ти го дадох. Ще ти го дам по-евтино — за петдесет лева. Вземи и него.

ГРЕШКА

Госпожа Дена заедно с приятелката си госпожа Савка бяха дошли да направят някоя и друга баня на тия прочути лековити извори. Сами мъжете им ги доведоха и настаниха в най-хубавия хотел, оставиха ги и отидоха в града да си гледат работата.

Двете добри и верни приятелки живееха неразделно. Стаите в хотела бяха една до друга, а и болките, които церяха, бяха едни и същи: малко киселини в стомаха и малко ревматизъм в краката.

И двете бяха по на тридесет и пет години, запазени, охранени, каквито са всички жени на богати хора, които живеят охолно в провинцията, без грижи и без нерви.

Само че госпожа Дена беше малко нещо ревнива. Тя подозираше мъжа си, следеше го и от това често произлизаха необходимите домашни скандали, които свършваха примирително и без всякакви сериозни последствия.

На баните, далече от него, червеят на ревнивостта я пак заяде и въображението ѝ почна да работи. Към края на седмицата тя вече сериозно се замъчи, не можа да се стърпи, ами телеграфира на мъжа си да дойде, като му определи днешния ден.

Сигурна, че той ще пристигне, тя отиде привечер на

гарата, която беше два километра далече от баните, да го чака.

Мъжът ѝ обаче не пристигна и тя се върна разстроена и вечеря без апетит. Прибра се рано в стаята си, разсъблече се бързо и си легна.

Все пак тя не изгуби надежда.

— Навярно той ще дойде с нощния влак.

Навън заваля дъжд, засвятка се, загърмя и едри капки почнаха да шибат през отворения прозорец.

Госпожа Дена стана, притвори прозореца, закачи на него дебелото одеяло, което употребяваше за завеса, напипа кревата в тъмното и пак легна. Дъждът навън се укроти и започна тихо и монотонно да шуми, водната тръба затананика, пригласи ѝ и тенекиената настилка на балкончето. Госпожа Дена се унесе, обърна се един-два пъти, чистата ѝ душа се успокои и тя заспа.

На вратата леко се почука. Госпожа Дена се просъни и се ослуша. Дъждът продължаваше сѐ така приспивателно да шуми, а в стаята беше непрогледна тъмнина.

Госпожа Дена се обърна и склопи очи да продължи съня си, но се почука пак.

Почука се на нейната врата.

— Кой е? — попита тя малко изплашена, малко зарадвана.

— Аз съм. . . Отвори ми!

— А, ти ли си, ти ли си. . . Почакай.

Госпожа Дена се изсули от кревата и без да пали лампата, упъти се към вратата, завъртя ключа и отвори.

— Пропуснах първия трен — заговори мъжът, — имах работа, затова взех вечерния.

Чу се шум на няколко целувки.

— С какво нетърпение те чаках — заговори госпожа Дена, като го прехвана през кръста. — Днес ходих на гарата да те срещам.

— Запали лампата — каза високо мъжът.

— Пшът! Тихо! — каза съвсем полека госпожа Дена и потърси с ръка да запуши устата му. — Приказвай полека, ще събудим хората. През тия тънки стени се чува ужасно. Не мож да кихнеш просто.

— Да запалим лампата — рече шепнешком мъжът.

— Няма нужда. От светлото ще се разсъня. Ето стола. . . — привлече пипнешком тя един стол. — Остави си дрехите на него и легни. Ти си съвсем сух.

— Дойдох от гарата с автомобил.

Госпожа Дена се шибна пак в леглото и пружината заскърца под нейното дебеличко тяло.

Мъжът засумтя, запъшка и в тъмнината се чуваше как той едно по едно сваля дрехите си и ги слага върху стола.

— Колко е часът? — попита Дена.

— Навярно към един.

— У-у!

— Имаше закъснение. . .

— Е, нали все пак дойде. Инак щях много да се сърдя.

— Няма що да се сърдиш — каза мъжът.

— Съблече ли се?

— Да.

— Ето ти нощницата, бях я турила под възглавницата.

Мъжът криво-ляво навлече нощницата и се вмъкна в леглото.

Дъждът продължаваше да шуми навън.

— Да отворя прозореца — рече мъжът.

— А, не. Влажно е, пък аз като че съм настинала. Какъв човек си, брей — забрави ме. Остави ме тук и не се обади да попиташ как съм, що съм.

— Не си кой знае къде попаднала.

— Да, да, знам те аз. Ти навярно пак с оная. . . Тя нарочно не отиде на курорт. Знаеше, че ще бъдеш сам.

— Не ти ли омръзна тая глупава история?

Двамата почнаха шепнешком да се карат.

— Да, да. . . не ми е омръзнала. Знам, че ти сигурно си се срещал с нея.

— Ни дъха ѝ съм помирисал.

— Знам, знам. . . Да не мислиш, че не знам! Ти ако беше мислил за мене. . . щеше да се обадиш. Аз всичко ще науча.

— Я стига си дрънкала глупости. По-добре кажи ми как си с ревматизма.

— Малко те интересува моя ревматизъм.

Мъжът просумтя нещо сърдито и с висок глас.

Госпожа Дена му запуши устата. И те пак шепнешком почнаха да се карат.

По едно време мъжът протегна ръка и я прекара по целия ѝ гръб върху нощницата.

— Ти май си понадебеляла — нежно рече той.

— А-а, да — цяло кило съм отслабнала.

Тя се притисна към него и в тъмнината се чу лекият шум на общепризнатите и извехтели от употребление семейни целувки.

Кавгата престана и след четвърт час двамата заспаха тихо и спокойно, унесени от кроткия дъжд, който тихо шумеше навън.

На сутринта тропот от тежка кола раздруса зданието.

Двамата се пробудиха отведнаж. В стаята беше влезнала дрезгавината на утрото.

Госпожа Дена се надигна и пресегна през мъжа си да дръпне одеялото от прозореца.

Отведнаж тя извика ужасена.

До нея лежеше, обърнат на другата страна, мъжът на нейната приятелка госпожа Савка!

— Никола — едвам произнесе тя, — какво търсиш тука?

Никола скочи също ужасен, по нощница, и почна бързо да се облича. Той няколко време не можа да каже нищо, а като побъркан разкопчаваше и закопчаваше ризата, жилетката, палтото. След като завърза обущата си, той се изправи блед като стена и проговори:

— Каква стана тя. . .

— Ах, боже, ах, боже — закърши ръце под завивката госпожа Дена, ужасена и отчаяна. — Ами сега, ами сега?

— Е, че тази стая нали беше на жена ми? Аз тук я оставих. . .

— Е, да, ама ние ги разменихме. Тя не искаше балкона. Духало ѝ от вратата. . . Ами сега?

— Мълчание, мълчание. . . мълчание — зашепна господин Никола, като движеше двете си ръце, като че дирижира оркестър.

Лицето му изглеждаше несъвместимо с околната обстановка, като тамбура, закачена в кухня.

— Грешка, грешка — повтори няколко пъти той и се измъкна тихо в коридора.

ТУБЕРКУЛОЗА

Чета по вестниците разни работи за туберкулозата и тръпна от страх. Тия дни прочетох пак една статийка по тоя въпрос, духовито озаглавена: «Нашите отношения към туберкулозата». И там сè същите страхотии. Нищо утешително. За да можем сравнително да се спасим от тоя враг на човечеството, трябва да водим непрекъснато война с най-страшните предизвикатели на тая болест: мизерията и невежеството.

Мизерията и невежеството! Тук вече у мене се поражда типичното българско съмнение в това единогласно твърдение на лекари, общественици и въобщественици. Защото, право да си кажа, всеки ден срещам разни мизерни и невежи личности, които, слава богу, се радват на цветуще здраве и нямат никакъв страх от бича на човечеството. Като размишлявам, дохождам даже до противно на науката твърдение и наблюдавайки живота, убеждавам се, че колкото по-мизерна и по-невежа се явява една личност, толкова по-здравословно се чувствува и здраво поколение ражда.

Тъй щото не е само мизерията и невежеството причина за разпространение на тоя ужасен бич на човечеството. Има и други причини, които науката е длъжна да изследва и изучи и които досега е пренебрегвала.

За пример ще ви разкажа една история, кратка и неинтересна може би, но жална и поучителна.

Всички си спомняме за хубавата, прекрасната и добрата Надя Сарачова, учителка по математика в местната девическа гимназия. Тя беше очарователна, учена душа, свършила в Германия с отличие и с голяма мъка, защото беше дъщеря на беден чиновник, с многочислено семейство. Дарбите, които от малка прояви по математическите предмети, накараха баща ѝ да не жали мило и драго за нея, за да я изучи. Надя оправда надеждите му и завърши блясково, върна се и веднага биде назначена за учителка.

Наскоро баща ѝ се помина и семейството му остана на ръцете на Надя, като най-възрастна от децата му.

Надя беше здрава, енергична, жизнерадостна. Тя не се уплаши от постигналото я нещастие и се зае здравата за работа и за възпитанието на малките си братя и сестрички.

Тя бе богинята на училището. Колегите я обичаха, уважаваха и даже изпитваха известен страх от нея, защото в нея говореше чувството на справедливост и любов към истината, качества, които възбуждат страх у по-скромните души. Ученичките също я обичаха и уважаваха. Тя не обичаше лицемерието и глезенето. Опитаха се някои тъй, както пред другите учителки, да ѝ поднасят цветенца, подаръци, но тя така сериозно ги смъмра, че навярно още помнят.

В един от класовете имаше едно особено момиченце, хубавичко, миличко, но разглезено до нетърпимост. Баща му беше богат човек и виден партизанин. Туй момиче се казваше Лалка, умалително Лаленце.

Не зная какво представляваше това галено моми-

ченце, но то беше любимка на всички учители и учителки и те спомогнаха още повече да се разглези.

И полека-лека престана Лаленцето да се покорява, да слуша, да се учи. То беше така мило и хубаво, от такава видна фамилия, че всичко му се прощаваше и тъй по симпатия учителите вместо двойки пишеха му петорки и Лаленцето минаваше от клас в клас спокойничко, лекичко, мирничко и родителите му се радваха и се отблагодаряваха на добрите учители, както можеха.

Учителката Надя, още нова, непосветена твърде във вътрешния и интимния живот на поверената гимназия, водима от чувство на справедливост, като изпита веднаж Лаленцето по дадения урок, остана учудена.

— Че вие, госпожице, как сте минавали досега? Вие нищо не знаете! Пиша ви двойка и ви съветвам да се потрудите и я поправите, иначе ще повтаряте класа.

Лаленцето захвърли сърдито тебешира, тупна нервно с крак, разплака се и седна.

— Никога не съм получавала двойка — каза тя. — Вие за пръв път ми пишете. . . Ще обадя на татко ми.

— Добре е да му обадите, госпожице. Това ще бъде във ваша полза — рече кротко учителката и излезе от клас, понеже звънецът беше ударил за междучасие.

На другия ден директорът повика Надя Сарачова. В дирекцията на директорското канапе седеше дебел господин с шапка на главата, с червено лице, суров и страшен. До него при бюрото стоеше прав директорът.

— Вие ли сте госпожица Сарачова, гдето вчера сте писали двойка на дъщеря ми и сте разстроили детето ми?

— Коя е вашата дъщеря? — запита Надя Сарачова и някакви студени тръпки я полазиха.

— Лала Дринска — почна директорът.

— Вие нейния баща ли сте, господине? Жал ми е за момичето, но какво да правя, тя абсолютно нищо не знае. . .

— Абсолютно нищо не знае? А вие абсолютно всичко знаете — каза иронично бащата.

— Аз изпълнявам дълга си.

— Още сега, веднага, ще ѝ поправите бележката!

— Ще я вдигна втори път и ако отговори. . .

— Няма втори път! Ще ѝ поправите бележката!

Учителката излезе съкрушена и обидена. Какво нахалство! Тя не намрази момичето, както обикновено става при подобен случай. Тя продължаваше да го съветва и да го изпитва, но Лаленцето не знаеше нищо и всеки път получаваше двойка.

Наскоро падна кабинетът. Дойде ново правителство. Министър на просветата стана бащата на Лаленцето. Скоро той повика Надя Сарачова в министерството.

— Познавате ли ме, госпожице? — запита я грубо той.

— Да, господин министре.

— Защо не поправите бележката на дъщеря ми?

— Защото тя нищо не знае. . .

— Идете си веднага в училището и поправете бележката на дъщеря ми. Ще ѝ пишете шест, инак ви уволнявам!

Краката на учителката се подкосиха. Тя не можеше да отиде до училището, а едвам се затътра до дома и легна болна. И не се вдигна вече.

След три месеца Надя Сарачова почина от скоротечна туберкулоза.

Искам да кажа, че не само мизерията и невежеството са причина на туберкулозата.

СЛЕД ДВАДЕСЕТ ГОДИНИ

За голямата ловджийска вечеринка, която щеше да стане на 4 декември 1952 година, се правеха усилени приготовления. Тя обещаваше да бъде единствена по своята особеност. На нея щеше да се разиграва лотария на последните останали екземпляри от полезния дивеч в отечеството, за избиването на които бяха поканени всички сдружени ловци.

Мястото на останалите последни живи екземпляри от едрия дивеч — един елен и един сръндак — се знаеше и избиването им стана лесно. Търсеше се само заек. Но след три месеца търсене от специална комисия и от всички дружества из царството най-после последният екземпляр се намери някъде в Родопите.

За желающи ловци да го преследват министерството на железниците отпусна тренове и безплатен превоз. За съжаление ловците не се отзоваха с голяма готовност.

От шестдесет хиляди членове, които броеше съюзът, взеха участие само двадесет и пет хиляди души. Значи, по-малко от половината. Тия двадесет и пет хиляди души се явиха всички с по сто патрона в раницата точно на уречения ден и час. След тридневно търсене, през което проявиха примерна дисциплина и като изстреляха двесте и петдесет хиляди патрона, сполучиха да убият последния потомък на заешката раса у нас.

За всичко това се състави специален протокол, в края на който се изказа пожелание, щото българското правителство и специално министерството на народното стопанство да подеме развъждането на полезния дивеч, унищожен от съзнателните български ловци. Подобна резолюция се взе и в следния ловен конгрес. Министерството на народното стопанство се вслуша в гласа на хилядната организация и назначи десеточленен комитет от видни представители на ловното съсловие, деятели, писатели, общественици и въобщественици, който да проучи условията, местностите и начините, по които може да се осъществи това народно дело. На тоя комитет се отпуснаха безотчетно десет милиона лева за изучаване, командировки, заседания, пътни, дневни и прочие.

И животът като че ли се подобри, защото народът почувствува, че пулсът на родолюбивите сърца в нашата малка, но хубава родина, не е престанал да бие.

И ето че рано през пролетта на 1954 година вестниците съобщиха, че комитетът за развъждане полезен дивеч в България е доставил от Сибир за разплод един чифт зайци, като подарък от съветското правителство. Комитетът наскоро щял да съобщи мястото, дето тази щастлива двойка ще бъде пусната за размножаване. Ловците от разни области предявиха спор, но правителството със закон-наредба уреди въпроса, като реши зайците да се пуснат в народния парк Витоша.

Тогава се създаде подробна и обширна програма за тържеството, в уреждането на която освен комитетът взе участие и управата на ловния съюз.

На уречения ден на означеното място, което беше близо до село Симеоново, се нареди официалният свят, между който личеха чуждестранните представители, де-

легат от страна на царя, министрите с госпожите си, областните управители, председателите на всички ловни дружества, кметовете от всички градове и пр., и пр.

Освен официалните лица тука беше се стекъл и маса свят. Ловци с тържествуващи лица и умилени очи, професори по естествознание бяха довели студентите. Учителите от всички столични училища бяха довели учениците — младите поколения да видят с очите си жив заек, за който бяха чували от дедите си и бащите си. Касапското и готварското съсловие бяха дошли със знамената си. Журналисти, фотографи, гастрономи, агрономи, маса учен свят се тикаше да заеме по-добро място.

Публиката се тълпеше, чакаше, движеше и шумеше. Интересът и любопитството растяха от минута на минута. Около старите ловци се трупаха любознателни младежи и със зяпнали уста слушаха разни истории за заека и за лова.

Чрез няколко високоговорители се съобщаваше на публиката да пази тишина, защото, ако животните при пускането им се уплашат, могат да избягат обратно в Сибир.

Нетърпението на публиката порасна, защото определеният час на пускането отдавна беше минал, а комитетът го нямаше. Чуваха се негодуващи протести. Между публиката стояха постови стражари с камшици. Високоговорителят на няколко пъти апелира за спокойствие.

Най-после десеточленният комитет пристигна с луксозен автомобил. Членовете му бяха с цилиндри, с гърди, увенчани с ордени, с доволни лица.

Навалицата отстъпи и им даде път с нескончаемо ура.

Комитетът се качи на специално приготвена трибуна и председателят даде с ръка знак, че ще говори.

Настана тишина.

— Господа министри, господа чуждестранни представители, господа официални представители от цяла България, драги ловци и уважаеми госпожи и господа, пущането на зайците не ще може да стане днес по няколко причини. Първо — комитетът бе забравил да опита вкуса на месото им и едвам вчера, като се сети, че това е едно от важните пропущания за нашата цел, реши да ги изяде, което и направи. Въпросните зайци, които бяха сготвени по два начина, задушено и попска яхния, действително излязоха вкусни. Само че имат един недостатък, мъчно увират. Това се дължи на обстоятелството, че в Сибир те са живели при много ниска температура.

За всичко това комитетът състави протокол.

Второ — комитетът реши да поиска от почитаемото правителство нов кредит от 10 милиона лева, за да направи проучвания на друга раса от заешката порода, която да има същия вкус, но да увира по-лесно.

Трето. . .

— Стига! Стига! — чуха се гласове.

— Вярно! Вярно! — чуха се аплодиращи възгласи.

Публиката почна да се разотива с нови надежди.

НАЙ-ЧЕСТНИТЕ

Дойде новият кмет в село, посрещнаха го селяните с нови надежди и с радост, защото селото им става голяма община.

Настана оживление и сладко възбуждение обзе душите. А между двамата кръчмари, които кръвно се ненавиждаха поради това, че всеки от тях бе водач на едно крилце от разцепената партия, сега се появи благородно съревнование. Въпросът беше кой да привлече новия кмет. За целта, тайно един от други, те доставиха по една бъчва хубаво винце, по една дамаджанка кюстендилска сливовица, почистиха кръчмите, свалиха от стените партийните календари и почнаха да пущат привлекателни интриги.

Добре, но новият кмет излезе въздържател. Освен това забрани на въздържателите в общината да влизат в кръчмите, за да не действуват по тоя начин развращающе на духовете.

Отчаяни, кръчмарите насипаха вода във виното и всичко тръгна тъй, както си беше досега.

Кметът обаче не забрави да направи посещение на добрите кръчмари.

Най-напред кметът отиде при бае Иван, който в няколко деня тъй беше се преобразил, че дори и фирмата на кръчмата беше променил. Звучното име «Света цепеница» беше заличено и върху него с бяла боя бе написано «Братско съгласие».

— Бае Иване — рече кметът, — дойдох да си поговорим. Ти, каже, толко и толко години си кръчмар, толко и толко години си кметувал, вярвам, че добре познаваш хората в село. Посочи ми двама-трима найчестни, най-почтени, които ми са необходими за съвет и съдействие.

Бае Иван се позамисли:

— Как да ти кажа, господин кмете! Труден въпрос. . .

— Защо, бе бай Иване?

— А че, защо де. . .

— Нека си говорим откровено.

— А бе откровено, откровено, ама. . . Тука у това село всички сме честни. И аз съм честен, ако е до честност. Само че ме обвиниха като общественик.

— Какъв общественик?

— Злоупотребил съм уж в битността си на кмет обществени суми. И в затвора лежах. . . Честно си излежах три години. Партизански работи! И падежът на гражданските ми права изтече и сега съм пак правоспособен. А пък за други нека два-три дни помисля. . .

Кметът стана и отиде у другия кръчмар, бае Стоян. Фирмата на неговата кръчма по-рано беше «Смърт на противника», сега беше я подновил цялата. С големи букви, на голяма тенекия пишеше: «Кръчмарница «Кротост и смирение».

— Бае Стояне — рече кметът, — ида да се поразговорим. Толко и толко години си кръчмарувал, толко и толко години си кметувал, значи, познаваш добре хората от селото. Посочи ми двама-трима най-честни, найпочтени, които ми са необходими за съвет и съдействие.

Бае Стоян се почеса по врата.

— Честни и почтени ли! От мен по-честен и по-почтен в това село няма. Е, грешил съм, кой човек е безгрешен, но съм си изкупил греховете триждевет пъти. . . Две години в затвора съм лежал, но със смекчаващи вината обстоятелства. . . Затова и една година помилване от царя получих. В пиянство го направих — фалшифицирах документи. С желание добро да направя на свой човек — партизанин близък. Нищо. Сега съм си честен. Никой нищо не може да каже за мене. Ако пък искате да ви посоча други, нека помисля два-три деня и ще ви кажа.

Доволен от отговора, кметът стана и си отиде.

След два-три дена той повика в общината всички селяни. Дойдоха и бае Иван, и бае Стоян.

— Събрах ви — рече кметът — да ми посочите между вас четири души най-честни и най-почтени, които ми са нужни за съвет и съдействие. Изкажете се добросъвестно и посочете ми тия необходими за моята работа лица.

Поразшаваха се селяните, попрокашля се някой оттук-оттам, поспогледаха се и замълчаха с наведени лави.

— Моля ви се, господа, изкажете се — настоя кметът.

Мълчание.

— Не се стеснявайте, господа.

Пак мълчание.

— Кой иска думата?

От страна при вратата се обади един младеж:

— Да кажа аз, господин кмете.

— Кажи.

— Какво да кажа, господин кмете? Кой кого може

да признае за честен? Питайте ни да посочим най-големите вагабонти — да го направим отведнаж, а за най-честни — мъчна работа. Досега за най-честни в селото минаваха бае Иван и бае Стоян — те ни водеха, те ни караха, за тях се биехме, за тях се трепехме. Аз предлагам пак тях да изберем.

— Вярно, вярно — завикаха събраните и душите им се поотпуснаха.

Бае Иван и бае Стоян бяха избрани единодушно.

ДВЕ МНЕНИЯ ПО ВЪПРОСА

Шуми Искъра буен и мътен, пенят се водите му по камъните, бият се в скалите, спокойно утихват под пясъците и пак се спущат по бързеите из кривия живописен пролом. Майското слънце свети празнично на чистото лазурно небе и към него се повдигат ту свежи и зелени, ту голи и скалисти разхвърлените върхове на Стара планина.

Сред тая поезия, до брега на реката, в едно хубаво кътче под китна горичка, пълна със славеи, гургулици и кукувици, бае Ради и Трендафилчо Жълтия, дошли от София с увеселителния влак, седят с въдици в ръце и ловят риба. Пред тях насреща на една издигната равнина, затулена от гористи баири, е държавата на нане Пасун — къщата му, нивите му, ливадите му, кошарата му, жена му и децата му. Белее му се къщичката на слънцето, люлеят се нивите, цъфтят ливадите, но никаква душа сега се не мярка там.

Бай Ради и Трендафилчо хвърлят въдиците мълчаливи, съсредоточени в тапите, гледат насреща усамотеното царство на Пасуна, потънало в тишина, и повеждат разговор.

— Няма го днеска Пасун — казва някак загрижено бае Ради и сваля каскета от побелялата си глава, за да изтрие потта си. Трендафилчо Жълтия обръща към него младото си пълно загоряло лице и малките му сиви очички лукаво светват.

— Какво се хилиш? — казва бае Ради и изважда въдицата, за да промени червея.

— Нищо — отговаря бързо Трендафил и дърпа бързо въдицата.

— Какво? — повдига се бае Ради с любопитство.

— Нищо, изяде ми червея. И днес ще се върнем без риба. . .

— Ех — въздиша бае Ради, — обезриби се реката. . . Какво беше едно време — пръчката ще ти изядат, като я хвърлиш, а сега. . .

— Сега си купуваме от бае Пасун, но днес няма да ни огрее.

— Ех, де го Пасун! На събор е отишъл. Днес има събор, не знам на кой си манастир. Виж, жива душа не шава из държавата му.

— Спи по сенките. . . Пийнал е, па си е полегнал. . .

— И серкмето му не виждам. Кога е тук, серкмето му съхне, там е. . . пред кошарата. Няма го, няма го Пасун. Без риба ще се върнем.

В това време из нивите на бае Пасун изникна, като мак, някакво момиче с червено чадърче, с бяла блузичка, огледа се наоколо и седна. Само червеното чадърче стърчеше над класовете и се клатеше.

Бай Ради и Трендафил загледаха внимателно нататък.

— Навярно Пасун гости има, познат е на цяла София — рече бае Ради и почна да туря нов червей на въдицата.

Трендафил гледаше втренчено към червеното чадърче в нивите и малките му сиви очи като че бяха пораснали.

Отведнаж край чадърчето се изправи фигурата на младеж по риза, с разкопчани гърди и почна да се озърта на всички страни. После се наведе и каза нещо на червеното чадърче. То скочи бързо и се изправи.

— Ха — рече заядливо бае Ради, — ти мислиш, че е сама, а?

— Хич и на ума ми не дойде.

— Знам те, знам те. . .

Навярно младите не забелязаха рибарите, защото младежът завря глава под червеното чадърче и залепи продължително уста върху устата на другарката си.

— Браво, браво, ах. . . И аз съм тръгнал по риба пуста. Това е работа за мене. Еееех, ех!

— Възмутително — обади се бае Ради, свали каскета си и го остави на земята. — Да правят такива работи из светите хорски ниви. Сигурно това е някоя госпожица от семейство, възпитавана, глезена и е излъгала, че отива с компания на екскурзия. Ти как мислиш? Защо младежта, крилатата, златната младеж, тъй много се е пристрастила към туризма? Видял ли си туристи самички, без женска компания? Най-напред почнаха с групови излети, с водачи, с команди. И аз така съм ходил едно време. Пазеше се приличие. А жени идеха рядко. С баща си, с брата си, със свои. Тия групи после се разсипаха в групички без водачи. Намешаха се братовчеди. Мина се някоя година и друга, тия малки групички се разсипаха на още по-малки, а днес, приятелю, няма групи. Днес по двамка, по двамка. Мъжко и женско, момче и момиче. . . Туристи, любители на природата. Ти мислиш, че виждат нещо от природата, че се възхищават от нея, че идат за чист въздух, за почивка, за здраве?

— Хич не мисля тия работи, бай Ради. Аз знам защо търсят самота. . . знам и ме е яд, че не последвам примера им. Ама ти ме подмами с тая въдица. Пристрастих се към тоя глупав спорт. То да хващам нещо, добре, ами нищо. Колко пъти съм се клел да зарежа тоя тапа-серсемлък, не мога. Наближи събота и нещо ме заглозде. Пък и ти като кажеш: «Хайде, стягай се за утре», съвсем полудявам.

В това време младежът насреща пак завря главата си под червеното чадърче.

— Не мога да гледам — извика възмутено бае Ради. — Какви са тия бащи, които оставят децата си без контрол. Аз моята дъщеря вън от града не пущам. Да, когато излезем семейно — друго е. Таз сутрин рано-рано отиде у леля си, след мен е отишла и майка ѝ. Лелини ѝ имат вила в Павлово. И те държат строго дъщеря си. Шеткане-меткане не позволяват. И майка ѝ е строга. Настоява да я женим още млада. И момичето си знаем. . .

Главата на младежа още веднаж се завря под червеното чадърче и се задържа под него.

Бае Ради гледаше с възмущение. Въдицата му трепкаше. Нещо я дърпаше, но той беше се сякаш унесъл.

— Тегли, тегли — каза възбудено и шепнешком Трендафил.

Бае Ради трепна като насъне и дръпна въдицата. Едра голяма риба се залюля на конеца и го плесна по лицето.

Трендафил скокна развълнуван.

Младежите видяха рибарите.

Тоя успех възбуди радостно бае Ради, но той не престана да ругае развратената младеж, която е изгубила всяко чувство на срам, и да хвали своята строгост към дъщеря си.

— Ти, Трендафиле, не я познаваш. Така. Аз ще те запозная. Ела на именния ми ден у дома — прекъсна възмущенията си бае Ради и пак почна дълга реч по морал и за възпитание.

Привечер двамата приятели се упътиха към малката станция да вземат влака за връщане. Когато излизаха на пътеката, която се възкачва от реката и тръгва по линията, на отсрещната пътека в същото време се възкачваше и момичето с червеното чадърче, а след него младият ѝ другар.

Като ги видя, бае Ради се подхлъзна, падна назад и се търколи чак на поляната. Трендафил се затича към него.

— Какво, бе бае Ради?

— Спънах се. . . Остави друго, ами щях да си счупя пръчката.

— Стани де, стани. Да не си се убил?

— Нищо, нищо. . . Почакай, че ми стана зле.

Трендафил слезна при другаря си.

— Нà, пада ти се, дето така жестоко осъждаш младите.

— А бе, остави ги тия млади! — някак си кисело и като че ли свенливо отговори бае Ради и в гласа му вече не звучеше ни възмущение, ни протест.

Той помълча малко, помълча, изкашля се и рече:

— А бе, слушай, Трендафиле, аз те поканих у дома на именния си ден, ама сега си спомних, че тоя ден ще ходим на вилата в Павлово у баджанака. . . Ще дойдеш друг път.

Така се извини бае Ради, защото момичето с червеното чадърче беше неговата дъщеря.

ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА ЕДИН АНГЕЛ В СЕЛО ЦЕПИЛОВО

Няма вече мир в село Цепилово, няма спокойствие. От четири махали село, на пет партии се разцепило. Всяка партия на пет партийки. Всяка партийка по пет водачи. Настръхнали хората като бодлите на таралеж. Не минава ден без караници, без побоища. Човек с човек не се среща. Всяка партия кръчма си отвори, да не би да иде някой в противната. Вземаха си говедар от чуждо село, неутрален човек, стоката да им пасе. При свой всеки я не праща. В черква никой не стъпя, да се не срещат противници, защото не могат да се гледат.

Добре, но ето че дойдоха светли празници, Рождество Христово. Мисли попът, мисли какво да прави. Не му се и пее в празна черкова, пък и хората нечеркувани ще останат.

Какво направи човекът? Обади по цяло село, че на Коледа пет пъти служба ще служи, за всяка партия отделно. Нареди часовете и почна да чука камбаната, тоя час за тия, другия за ония.

Хубави дни, хубава зима. Селото под снега като картинка. Спокойно запушили комините, вдигат се нависоко бели тънки пушеци, смесват се и не искат да знаят кой от коя партийна къща излиза.

Видя и господ от небето, че не са добри работите в

село Цепилово, па избра един от най-добрите си ангели и му рече:

— Иди, синко, долу в Цепилово. Лесно ще го намериш. Спусни се над България и дето кацнеш, там е. Иди ги вразуми.

Като чу ангелът камбаните за Рождество, спусна се от небето и право в Цепилово. То цялото е будно през великата нощ на Рождество. Чист хубав сняг го покрил, грейнали светлинки по прозорците. Детски гласове на групи, на групи пеят коледни песни.

— Ах — рече ангелът, — тук всичко на добро е тръгнало, по-добре да се не бъркам, да не излезе пак някоя кавга.

Възседна ангелът весел камбаната да се полюлее. Люлее се той и гледа — веднаж черква пусна, пак нова служба захвана, три служби изкара попът.

«Каква ще да е тая работа?» — помисли си ангелът, слезе от камбанарията долу и тръгна по една улица.

Усетиха го кучетата, залаяха като по вълк. Наизскачаха селяни с тояги и колове.

— Хей, кой си? Стой!

— Човек като вас, пътник закъснял — рече ангелът.

— Не, ти не си от нашите— закрещяха селяните,—ти си от друга партия, нашите кучета наши хора не лаят, подушили са ти вярата проклета.

И пата-кюта с тоягите, едвам жив се отскубна ангелът и през плетища, през мегдани, та в другата махала. Още не се окопитил от боя, пак лавнаха кучетата.

Наизскочиха пак селяни с тояги, с колове и завикаха:

— Хей, ти кой си? Стой!

— Човек като вас, братя, пътник закъснял.

— Не, ти не си от нашите — закрещяха селяните. — Наше куче наш човек не лае, ти си от другите.

И пата-кюта, пата-кюта с тоягите, едвам жив се отскубна ангелът и избяга в другата махала. Но и там същото се случи, и там изяде боя.

Бяга ангелът от махала в махала и навсякъде го биха селяните. А камбаната бие за четвърти път служба.

Стана му мъчно на ангела.

— В такова село ли намери да ме прати дядо Господ на тоя хубав ден. Хората се веселят и радват, пък аз бой да ям.

Той се спря на широкия мегдан сред селото, дето нямаше наблизо ни къщи, ни кучета, погледна небето и почна да се моли.

Но ето там из една уличка се зададе по белия сняг черна фигура. Взря се ангелът и видя човек, след него недалечко друг.

«Пак ще ям бой» — помисли си той и поиска да разпери криле да се вдигне, но не можа. Те бяха изпочупени.

Двете човешки фигури се настигнаха и спряха пред него.

— Кой си ти?

— Човек, ваш брат. Закъснял пътник.

— Дай си личната карта!

— Нямаш? Добре. Слушай, поляк, заведи тогова в общинския яхър и го вържи на яслите като магаре. Удари му и един даяк. Виждам, че не е от нашите. Утре ще го разберем.

— Слушам, господин кмете — рече полякът, хвана ангела, закара го в общинския яхър и го върза за яслите до магарето.

На сутринта селяните дълго търсиха кмета да го поздравят с Рождество Христово и късно-късно го намериха в общинския яхър, вързан за яслите до магарето.

— Каква е тая работа, кмете? — питат го зачудени селяните.

— Не знам, брате — сам не знам. Някой от противниците ми скрои тоя номер. Вземете тоягите и бийте! Да започнем Коледа!

Черни рози

КОШМАР

Адско слънце пече над широкото поле. Там морни работници, пръснати из златните ниви, усилено жънат. Кървав пот капе от челата им и прави червени дири по бодливото стърнище. Нейде екват дружни момински гласове и над полето, като тих ек от медни звънци, се залюлява тъжна песен, тъй тъжна, че ти се струва да е надгробен припев.

Из пътя между нивите бавно отива към гробищата малко, бедно погребално шествие. Пред него върви шишкав поп и пее провлечено, монотонно и безучастно с дрезгавия си глас. След него четирма боси и гологлави селяци, със сърпове, закачени на пояс, носят ковчега с мъртвеца. Две крачки след тях върви самичка млада, изпита, но красива мома, с големи насълзени очи, съсипана от скръб, цяла облечена в черни дрехи.

И никой друг.

Шествието върви бавно. Попът все тъй безучастно и монотонно пее тъжна погребална песен. Босите крака на носачите ровят дребния пясък из пътя и вдигат облак от златен прах.

Песните в полето замлъкват.

Жътварите около пътя прекъсват работата си, изправят се, кръстят се и дълго и тъжно гледат печалното шествие.

— Кой е починал, братя? — питам аз.

— Ти, ти, учителю!

Студени тръпки побиват тялото ми.

— А коя е тая нажалена мома, която ме придружава с плач?

— Твоята несрета, учителю. . .

Единичка тя — моята несрета — ме придружаваше до гроба.

КУКУМЯВКА

На народните учители

Благо пролетно слънце пече над село. Всичко живо се е размърдало. В разградения училищен двор, обраснал с бурен и коприва, играят моите немирни ученици. Училището е накривило комин, като ергенин шапката си, и самодоволно се е припекло на слънцето. По тревясалите керемиди на покрива му една селска коза богобоязливо си пасе.

Да ти е мило и драго да гледаш. . .

Но ето че от незнайно място върху кривия училищен комин кацна и се обади зловеща кукумявка.

— Проклятие!

— Кукумяу! Ку-ку-мя-у!

— Кажи, зловеща птицо нощна, мракът ли те изпрати всред бял ден, злини да ми прокобиш? — извиках възмутен.

— Кукумяу!

— Запустение на бедното училище ли, или моето нещастие вещаеш?

— Кукумяу!

— Мрачна птицо, със зелени, цъклени очи! Що искаш да кажеш? На народната просвета ли се подсмиваш, или на мене, що си заложих младините да гния тук?

— Кукумяу!

— Проклета да си ти, кажи, защо си пратена тук? Печална новина ли да ми обадиш, че бъднина ме не чака никаква и че тук, в праха училищен, ще мра полека-лека, забравен, изоставен?

— Кукумяу!

— Иди си, проклета птицо на мрака!

Тя шумно отлетя и ме изгледа презрително със зелените си очи.

— Къде отиваш ти, любителко на тъмнината? — викнах след нея. — Нима ще обиколиш моите братя по борба, по идея и по страдания, все таз зловеща песен да им пееш?

— Кукумяу! — отговори тя.

АНЕМИЧНАТА КНИГА

Когато и да мина покрай книжарницата, не мога да не забележа как тъжно ме гледа от прозорците една книжка с тънки жълти корици, които от ден на ден все повече и повече побледняват, сякаш някой червей гризе сърцето ѝ.

Спирам се понякога и дълго гледам нейното анемично лице, по което не личат вече ни букви, ни име, и скръб пълни душата ми.

Бедната книжка!

Често се питам, умряла ли е, или умира. Какво се крие под тия бледи, безжизнени, безименни корици? Дали тъгата и радостта на млад незнаен поет? Дали печалната история на някой отдавна преживян живот? Дали тънка философска усмивка лукаво и примамливо се е скрила между тия увехнали страници, или някоя велика идея скромничи там?

Около тая печална книжка надменно лежат дебели томове, спокойни и бездушни като някакви дебели жени. Чета: «Буквата Ъ като най-силен аргумент на нашите патриотически искания» от професор еди-кой си. Спокоен дебел том. А пък този «Ъ» в заглавието тъй надменно, гордо и наежено гледа, сякаш иска да се търколи въз тебе и да рече «бау» — да те подплаши.

По-нататък тежко лежи друг по-дебел том с науч-

ното заглавие: «Как се прави петмез от тикви» — реферат, четен два пъти в икономическото и в природоизпитателното дружество, от някакъв си доктор по медицината. Книга солидна, здрава и с благороден характер.

До нея спокойно и непробудено спят изданията на Книжовното дружество и сънуват нови хонорари. Отстрани висят като откъснати уши юбилейните сборници, издадени в чест на толкова заслужили хора, и си пъчат гърдите за ордени.

Гледам всички тия самосъзнателни книги и книжлета и сърцето ми се свива от жал за тая бедна анемична книга, останала почти без име, забравена и отритната.

— Защо си толкоз тъжна и толкоз бледна, малка книжке? — запитах я веднаж с участие.

Тя заклати печално безкръвните си листа и сякаш заплака. После горестно ми заразправя своите болки.

— Ах, господине, добри, съчувствени господине! Как мъчително се мре и как тежко се живее, когато в жилите не тече топла и възродителна кръв! Нека не ти е обидно, ако си писател, но тия хора, вярвайте бога, са безпощадни убийци. Те с най-голямо старание влагат на нашите страници ония ужасни микроби от насилени идеи, от глупости, от хвърчащи и неразбираеми мисли, които убиват нас и приспиват всякой, който се наеме да ни чете.

Разтвори ме, та виж какви ужаси лежат в моята душа. Един поет, за да ме опетни, не е спал цели нощи.

Когато стъпих в печатницата, аз бях чиста бяла хартия, невинна и мечтателна. То беше радост неизказана, защото идех с надежда да поема в себе си живот от една трептяща душа, осветена от слънцето на ума, стоплена от огъня на чувствата, дъхаща сила и живот, да заговоря с очарователни думи на света за тая сила и тоя живот. Ах, мечтаех аз по тоя начин да повикам на живот поне за минутка отрудените хорски души, за минутка поне да ги стопля и ободря! О, да знаеш как трепетех от желание да бъда хубава и любима, та хорските сърца да ме държат до себе си. . . Защото, видиш ли тия томове и брошурки около мен, те са страшно студени и страшно коравосърдечни.

Когато ме натиснаха на пресата, за да попия това, което е в мене, аз паднах в несвяст и когато излязох, бях вече отчаяна, останах без сила и се поболях. Ето виж, цяла книга съм, но хората не ме обичат, не се възхищават от мене, не плачат и не се смеят над моите страници.

Тия чудовищни книги, които са натрупани около мене, изглежда да са по-доволни и по-честити. И как надменно се държат.

Понякога, когато ги хване безсъница, те се обръщат към мене и ме дразнят ужасно. Всичките, даже и най-глупавите от тях, знаят да критикуват и да видиш как нахално се държат!

Тяхната постъпка още повече трови моя живот. Аз не мога да се боря с тях, защото съм слаба. Само мълча, въздишам и бера душа. Как? Нима мога да се хваля и гордея със стиховете, които лежат в мене? Те са толкова надути, толкова измислени и безчувствени! Всеки от тях се мъчи да каже колкото може по-голяма и по-странна мисъл, пък то такава сухост и еднообразие излиза, че аз умирам от срам!

Ето сега, когато ви се оплаквам, дебелите глупави томове наоколо ме подиграват и си шепнат като всякога:

— Вижте, вижте нашата поезия, пак иска да се похвали.

Нашата поезия?

Драги господине, познавате ли ме? Наистина ли аз съм това?

И тая анемична, жалка и бедна книжка затрепера нервно със своите бледни листа и заплака.

СЪДБА

Какъв е точният смисъл на тая дума? Защо хората я произнасят тъй силно, тъй кресливо всякога, когато им падне на уста? Защо всички тъй многозначително я подчертават?

Коя е тя?

Не знам. Никой не знае.

А колко капризна е тя! Как мами, как подиграва!

Изпълни сърцето ти с вяра и надежда, пусне пред очите ти очарователния призрак на щастието и като върже предателски краката ти с вървите на деветдесет и девет невъзможности, казва ти насърчително:

— Дръж!

Ти с безумна жажда се спущаш и протягаш ръце към съблазнителния призрак, но когато да го уловиш, препъваш се и. . . хоп — с главата надолу.

Почват се главоломни падания, ставания и тичания подир изкусителния призрак.

А съдбата стои отстрана, гледа и се смее.

ЧУЧУЛИГА

В полето, по пътищата и по нивята имаше много хора и всички говореха за своето нещастие, и всички бяха недоволни един от друг.

Дочу ги една малка чучулига и стана ѝ мъчно.

Такъв необятен простор, такива гори, поля и морета е видяла чучулигата — и навсякъде хора, и все те нещастни.

Една сутрин чучулижката се вдигна и с песен се понесе към небето.

Щастлива чучулига.

Тя искаше да отиде при бога, да му попее и да му поиска щастие за хората. Тя бе готова да даде цялата своя волност. Нека бог даде една частица от своето спокойствие и за хората. За тях това ще бъде даже много.

Тая малка чучулига, забравена в своята велика мисъл да донесе щастие на човека, не усещаше умора, а все летеше и пееше.

Пееше от всичкото си сърце, изливаше всичката си топла душа.

И колкото по-високо се издигаше тя, толкоз по-високо ставаше небето.

Но чучулигата се не отчая.

По-високо се издигаше тя и по-забравено пееше.

И пукна се песнопойното сърчице на добрата чучулига. Отпуснаха се пъргавите ѝ крилца. Струйка кръв обагри човчицата ѝ.

Тя падна мъртва сред полето.

И никой не чу песента ѝ. Ни щастливият бог на небето, ни измъчените хора на земята.

ОРЛОВОТО ПЕРО

Бях дете. Като тичах веднаж по ливадите, намерих едно орлово перо. Голямо, хубаво орлово перо. Кой беше по-честит от мене? Аз го вдигнах високо в ръце и тичах с всичка сила. Струваше ми се, че летя с лекостта на орела.

Станах юноша. Тогава накичих шапката си с това орлово перо и залюбих най-хубавото момиче на света. Кой тогава беше по-честит от мене?

Беден бях, нямах нищо друго освен това орлово перо. И моето любимо момиче ме остави. Бяха ѝ казали, че на света не може да се живее хубаво само с едно орлово перо. Нейната добра женска душа разбра лесно това.

Никой не беше по-злочест от мене.

Аз скрих орловото перо и сърце ми не даваше да го нося вече. В душата ми се засели тъга и с нищо не можах да я разпъдя. Оттогава почнах да виждам, че всички хора страдат като мене и повече от мене.

Защо животът е толкова невесел?

Извадих отново аз орловото перо, но не бях вече нито дете да си играя с него, нито юноша да се накича. Тогава го подострих тънко и си направих от него писалка.

И поисках да напиша нещо весело, но то излезе тъжно.

ЛЕКИТЕ МОРСКИ ВЪЛНИ

Стоя край морския бряг и гледам вълните. Като млади, игриви момичета те летят по безкрайното море и пеят диви и свободни песни.

— Мили, хубави вълни, починете си. Какви са тия вечни игри?

Вълните плискат по брега, смеят се и думат:

— Какво трябва на вас — поетите, — та вечно ни питате къде летим, защо се бием в бреговете, защо шумим, защо играем като безумни? Ние сме свободни, весели вълни, нам никакви закони не тежат, бездната е наша майка и любовта е наша цел. Прегръщаме скалите, целуваме бреговете и умираме щастливи.

Нам никакви закони не тежат.

Да живее свободата!

Летят леките вълни, летят по безкрайното море като млади, игриви момичета и пеят диви и свободни песни.

ОРИСНИЦИ

Тъмна е нощта, унило вятърът пищи и бие с жълти листа по прозореца. В полето куче вие зловещо. Глас някой стене в нощта. Старата върба плачевно скърца в двора.

Вратата на стаята ми полека се отвори. Влязоха една по една две беззъби, грозни баби, а след тях — младо хубаво момиче с венец от увехнали полски цветя. И трите бяха облечени в дълги бели ризи. Влязоха и седнаха зад вратата една до друга.

— Ние сме орисниците — каза едната.

— Какво търсите тук? — рекох им аз. — Нима, когато съм роден, вие не сте прокобили над люлката съдбата ми? Вие, зли жени!

Бабите злорадо се засмяха. Момичето огорчено наведе очите си.

— Синко, не сърди се — започна другата. — Всичката ти злочестина е прокобена от това младо момиче, което върви с нас. То се смили над тебе и съзна, че е постъпило жестоко. . .

— Значи, тя иде да иска извинение?

— Не, тя ти носи утешение.

Младото момиче стана смутено и развълнувано.

— Ние дойдохме при теб — рече то, — за да ти кажа тия думи: страданието възвишава духа.

Трите орисници излязоха тихо, както бяха влезли.

— Утешавайте другиго с тия приказки — извиках възмутен след тях. — Аз познавам добре страданието. То вдига високо духа, като го тегли с въже за шията!

Глас някой отново простена в нощта.

ЕДНА КРАВА

Една крава, идейки от Слатина или Горубляне, минаваше край царския дворец.

Тя видя пред голямата желязна порта струпан много народ. Това я уплаши. Тя поиска да побегне, но остана. Може би тя не знаеше улиците, може би не можеше да ходи по паважа, защото беше съвършено боса.

А може би в нейния тайнствен мозък се породи онова същото любопитство, което беше спряло и струпало хората там.

Какво ставаше в нейната мълчалива душа?

Тя се спря, проточи мършавата си шия, повдигна незлобивата си глава над цилиндри, дамски шапки и погледна.

Тогава в нейните големи бадемовидни очи, красиви и пълни с желания и скръб като на млада вдовица, аз видях не тъпото, плоското и безлично човешко любопитство, което се подаваше из очите на струпалите се там хора. Не, в очите на това животно светеше едно умиление и едно желание, едно възхищение и един привет, едно добро сърце самичко и скромно.

Тя се обърна и ме погледна, усетила може би моето внимание и съчувствие, после по-високо повдигна главата си и почна да гледа със същия добър възторг през голямата желязна порта.

Кого гледаше това таинствено животно, попаднало така случайно между хората? На що се радваше? От що се възхищаваше?

Царят ли видя и взе някое случайно негово кимване за поздрав към нея?

Аз я погладих дружески по челото. Кравата ме погледна, като че ми каза нещо, и пак устреми красивите си очи там нейде зад желязната порта.

Тогава аз разбрах, че това нещастно некултурно животно не се възхищаваше с възхищението на публиката. . .

Не!

Тая милоока крава се радваше на разкошната зелена тревица в двора.

ЗАБРАВЕНА ПЕСЕН

Аз знаех една песен.

Трябва да е било много отдавна, още в детинството ми, защото не помня вече нито мелодията, нито думите. Сърцето ми се топи от спомена и копнее да долови и да се изпълни отново с тая сладка пролетна мелодия и тия пълни с тайнственост думи на моята песен, но не може.

И всеки път, когато изляза на полето, видя неговия пролетен празник, срещна взора на срамежливите теменуги, чуя над главата си песента на чучулигата, усетя младата милувка на вятъра, който закача зелените листа и танцува по поляните като момиче: всеки път, когато видя пръснати по черните угари, наведени над ралото бедните деца на майката земя и погледна тоя безкраен пейзаж от селца, пътища и речища, огрян от небесната усмивка — тогава в душата ми се наливат вълни от сладкото томление, от тържеството и надеждата, с които ме изпълваше някогаш моята малка песен. Моята забравена песен!

Есени, когато тежки мъгли легнат на небосклона, когато огнени и златни рани нашарят гората, когато птичките бягат, когато цветята мрат и тревата более, колко мъчно ми е тогава за моята забравена песен!

Каква беше тя? За моето детинство ли разправяше,

моето малко селце ли рисуваше? Или то беше песента на бързата рекичка, при която си играех? Или това не е било песен, а само тъй ми се струва? Може би това е мъничката другарка на детските ми игри, която сега тихо почива в своето малко гробче! Може би това е нежната майчина милувка, топлата майчина сълза!

Съществуваше ли ти, пял ли съм те, моя малка, мелодична, тайнствена песен, или това са били блажените сънища на едно мечтателно и болно дете?

Плаче ми се за тебе, моя забравена песен!

Дали ще си припомня някога думите ти, дали ще чуя пак твоята нежна полска мелодия?

Тогава, когато, уморен от живота, легна да си почина в гроба, освободен от хилядите предразсъдъци, които правят живота мъчен, от хилядите условности, които го правят суетен, когато над мене се зазеленее тревица и цъфне саморасла шипка, когато забравя всичко и моят ум престане да търси истината и да се тревожи от лъжата за добро и зло — тогава, в тая гробна тишина, аз вярвам, ще чуя тебе, моя сладка забравена песен, и под твоята тиха мелодия, и под твоите тайнствени и мили думи ще спя, ще спя тихо като на майчини си скути.

ПРИКАЗКА

В самотна земя, в самотна гора, на самотно дърво, в самотни клони, самотна птица самотно мълчи.

В таз мрачна гора под мрачно небе таз мрачна птица мрачно поглежда и мрачно мисли.

И черно мълчи таз черна птица с черни крила и черни очи.

Самотен вятър в самотна гора самотно пее в самотни клони самотна песен.

Странно се вслушва таз странна птица в странното ехо и странно писне, и странно млъкне.

Самотна земя! Самотна гора! Самотно дърво! Самотна птица! Самотен вятър! Самотна песен! Самотна тъга!

Коя е тази, каква е тази, отде е тази тъжовна птица с черни крила и черни очи?

Таз черна птица била е бяла и е живяла на волна воля в щастлива земя, в щастлива гора.

Любовна радост — тя се зовяла.

Любовна тъга — сега е тя.

СИРОМАШИЯТА

Тъмна и страхотна нощ. По небето с бяс и бързина се гонят големи парцаливи облаци и през черните им дрипи от време на време студено поглежда луната.

Аз се прибирам по една тъмна уличка в края на града. Влажен вятър час по час се спуща като псе върху мен, граби в шепите си жълти листа из малките градинки и ме бие с ожесточение. Стенат глухо под гнева му оголелите тополи отстрани. Той шиба, брули, пищи зловещо, заканително и се продънва в бездната на мрака.

Зад мен се блъсна от неведома сила стар, гнил вратник и прискърца от болки.

Обърнах се и погледнах през скелета му: запустял двор, в дъното слупен стар дом, натежал към земята, потънал в буренак, бодил и тъмнина. Малка, бяла пътечка пълзеше от вратничката до него.

Чух плач. Сподавен, глух и безнадежден плач.

Кой ли плаче в нощта?

Вятърът бе спрял. Но гнилата вратничка пак се блъсна силно, сякаш се разби. Една невидима и сърдита ръка я отвори. . .

Оттам излезе сиромашията, дошла по здрач да пренощува.

Тя бягаше уплашена и погнусена от това гнездо на нещастията, рожба на нейното сърце.

Тя бе видяла в голата стая, през изкъртените стени на която пееше вятърът, хубаво като ангел дете, умряло в ръцете на майка си.

Тя бягаше уплашена и негодуваща.

Вятърът с вик се спусна нагоре и подгони сърдито сиромашията, чиито боси стъпки дълго чувах по мократа земя.

СКОРЦИТЕ

Най-после настъпиха по-топли февруарски дни. Слънцето изгрява вече по-рано. Спокойните утрини, напоени с лъчи, са пълни с обещания.

Един приятел, който ми пише от странство, между другото пита: «Дойдоха ли скорците?»

— Да, дойдоха, драги. Аз ще ти пиша малко повече за тях и зная, че това писмо ще ти направи по-хубав един ден.

Тая сутрин излязох рано. Слънцето току-що изгряваше. Небето над Борисовата градина блестеше. Върховете на тополите по булевард «Фердинанд» бяха розови. На някои от тях бяха кацнали по няколко от първите наши гости и свиреха. Макар че бе доста хладно, те трепкаха с крила, къпеха се в първите лъчи и свиреха не много свободно, не много силно, но живо.

Там по пътя минаваше един бедняк, стар, увит в дрипи. Той се подпираше с тояжка и водеше за връв едно мършаво бяло кученце.

Той чу скорците, спря се и вдигна глава към тях. В погледа му светна нещо топло, добро, празнично. Какво казаха на неговото загрижено сърце, откъснато от всички човешки празници, тия предвестници на пролетта, тия приятели на младостта, тия вдъхновители на първи любовни срещи в околностите на града?

Навярно те събуждаха нещо в неговите спомени. Родното място, полето! Някое изворче, съществувало някога, с висока топола край него. Или той видя частици от своето детинство, станало му вече чуждо, не негово. Или душата на тоя съборен от живота човек трепна за миг, измамена от ония светли, чисти надежди, които така безпричинно ни вълнуват.

Тоя бедняк стоя дълго, гледа скорците и от време на време казваше нещо на малкото си кученце, което се дърпаше да си върви.

Да, скорците дойдоха. Няма лъжа, пролетта настъпва. Полето в околностите на града блести чисто, хубаво и свежо. По него ясно се чертаят малки пътечки и по тях често се виждат да вървят бавно прилепените силуети на млади двойки.

Скорците дойдоха. Така беше лани, по-лани, така е било всякога.

Но техните къси подсвирквания са толкова млади и живи! Розовите върхове на тополите са толкова нови и хубави, леките мъгливи изпарения пред начинаещия ден са тъй чисти, щото ми се струва, че тая предпролетна картина виждам за пръв път.

СТАРИЯТ ГРАД

Къде е мечтаният край на щастието, земята на поезията, дето искаме да избягаме, да се очистим от прозата на празните часове, от делничността на всеки ден, от гнета на времето, тъй безплодно прекарвано? Къде е страната на белите рози, дето искаш да отлетиш с твоята мила? Страната на тия чудни бели рози, които погледа и усмивката на твоята близка могат да багрят в синьо, червено, алено — във всички цветове на възвишените чувства?

Вечно мислим за тоя край и често го търсим. Той никога не е тук, той никога не е близко. . . Далече, далече е той. Може би не е и на земята. . . Може би той се намира на някоя далечна планета, чийто блясък всяка нощ гори в небесните пространства над нас.

А може би той е там, в тоя малък странен град, чието литографно изображение в стара, бронзово боядисана рамка от години виси на стената в стаята ми.

Лутайки се да търся щастливата страна, аз често пътувам из тоя старинен град, на който името не знам. Там наблизо плиска старо море, със зеленясали скалисти брегове, на които аз почивам, любувайки се на единствената самотна чайка, която тъжно се люлее на вълните. . .

Зеленясалите води на широк канал стоят неподвиж-

ни. В техните помътени води не се отражава нищо освен сивото намръщено небе, далечните хоризонти на което гледат с някакво вкаменено учудване.

Пред къщите на канала стоят завързани стари, боядисани в кирпична боя лодки. Те са неподвижни и никого не чакат. Защото в тоя странен град изглежда, че няма хора. Отчаяни от чакане, отегчените лодкари са избягали кой знае де. Само голяма широкопола шапка се сивее забравена в една мъничка гондола.

Странно гледат старите изкривени къщи, над които се вдигат две сиви кули без стража и без блясък на оръжие в техните мъртви бойници.

По тесните улици и по широките стълби се не мярка никакъв човек. От прозорците не наднича нито едно женско лице. Пред желязна заключена врата стои подхвърлен букет от свежи цветя. Кога ще излезе прекрасната девойка да го вземе?

Приятно е да се разхождаш из тоя мълчалив, безлюден град. Солената вода на морето е помътила и угасила в една пухкава сивота всички надписи, всички бои. По стените личат мъдри писмена за назидание на гражданите и за изобличение на пороците. Старите храмове са отворени и под сводовете им сякаш още се носи незатихналото ехо от молитвени напеви. Мраморните стълби пред вратите са изтрити от стъпките на богомолци.

По тротоарите под малките балкони се виждат изтъркани от стъпки плочи и във вдлъбнатините им лъщят локвички дъждовна вода.

По тия плочи са стояли в тъмни нощи влюбените младежи и с китара подръка са пели старите, чистите и вдъхновени любовни серенади.

На един прозорец виждам останал копринен конец,

който е спускал долу нежна парфюмирана записка, пълна със страст и опасност.

Там, на малката тераса край морето, пред мистериозната врата на някаква страноприемница стои широк, нисък, от тежко дърво стол, с грамадна облегалка. На тоя стол може би е почивал небрежно облегнат великият търсач на елегантни приключения — Дон Жуан — и се е наслаждавал от победите си. . . На малката масичка до стола стои голям куршумен съд с извита дръжка. В тоя съд е пръскало искри червеното вино, което е подкрепяло в напреднала възраст осъдения на щастие мъж.

Там, на широкия мегдан, постлан с обли камъни, блещи подкова. Тя е паднала от коня на някой рицар, минал тук, покрит до земята в тежка желязна ризница, носейки до сърцето си алената роза на любовта и в ръката си широк, с кръстовидна дръжка меч на правдата.

От оня прозорец там му се е усмихвала добродетелната жена на стар някой граф.

За тая невинна усмивка ревнивият мъж е построил черна и страшна кула, дето младата жена с нечути мъки е изкупвала несторения си грях.

На ъгъла на оная тясна уличка е живял мрачен поет, чиито любовни сонети са карали русата като херувим внучка на рицаря — защитник на невинността — да се забравя от гордост пред хората и от смях сама пред себе си.

В тъмна наметка той всяка вечер е минавал край дома на своята обожателка, спирал е в близката кръчма, безумно се е напивал и с острието на шпагата си е писал името ѝ върху тъмните окадени стени.

Името на тоя поет е забравено и той няма да има

никога паметник, защото беше посветил своето божествено вдъхновение не на тълпата, а на възвишения идеал на женската красота.

В оная там тъмна неприветлива каменна къща, с малки прозорци, натегнала върху земята, като че потъва, се е борил с тъмните сили, с духовете и с тайните на неизвестността велик учен и алхимик, чиито изнамирвания са дали тласък на умовете и чието име е останало неизвестно.

Търсейки химическата формула на любовта, тоя мрачен човек събираше сълзите на възлюбената си, анализираше ги подробно и намираше в щастливите — горчивина, и в горките — сладина.

Той търсеше лекарство, което да може да освободи човека от предразсъдъците и от понятията за добро и зло, но в това си усърдие откри същността на завистта, която намери за неизцерима.

Всичкото негово желание беше да направи добрина на човечеството, което за него се състоеше от жителите на града. И за да изкорени злото и пороците, които загрозяваха живота, той изобрети силна отрова, пусна я в големия градски водопровод и в една нощ изтрови всички.

Това е сивият, безлюдният, тихият град, чието литографно изображение от години виси в стара рамка на стената в стаята ми.

ЛЮБОВ

Защо замлъкнаха живите игриви звуци на хармониката, които всяка вечер пълнеха нашата малка отдалечена уличка?

Къде е младият железар, който цял ден поправяше примуси, чешми, колички, пушки и всякакви пружини? Трябва да е заминал някъде.

И колко глуха е сега улицата без неговата хармоника. Пролетните вечери са сè тъй хубави, липите миришат, звездите са толкова чисти. Но пред малките пътни вратички няма хора. Хубавата словослагателка не се разхожда по тротоара подръка с малкото си сестриче. Младоженците от крайната къща не се навеждат на прозореца, притиснати един до друг, като гълъби пред гнездото си. Даже вечният стражар, който обичаше слугинята на съседите, изчезна.

А как беше хубаво по-напред! Падне вечер, градът стихне и откъм малката ковачница в ъгъла на тая бедна улица се понесат веселите звуци на хармониката. И ето че тъмнината омеква и става ласкава. Пространствата между малките къщи изчезват и една задушевност ги приближава. По тротоарите минават момичета, сякаш обкръжени от сияние, чува се смях, въздишки, затанцуват желания. . .

Защо замлъкнаха сега живите звуци на хармони-

ката и тъй глуха, тъй мъртва стана нашата малка улица?

Отидох в ковачницата да видя там ли е младият свирец. Тя бе затворена. Прозорецът не светеше. Вътре лежаха заспали разхвърляните сечива.

Отбих се в кръчмата. Железарят седеше самичък на една маса. Беше пийнал — пушеше и мислеше. Не беше весел.

— Майсторе, къде ти е хармониката? Защо вече не свириш?

Той ме погледна, мълча дълго, после махна с ръка, измести краката си и каза глухо и отдалечено:

— Любов!

Разбрах го и не исках да го разпитвам повече.

ШИПКА

Вън от града, до една висока дъсчена ограда на някакъв чифлик, имаше стара голяма шипка с преплетени стволи, отрупани от цвят. В коренището ѝ всякога се припичаше голям зелен гущер, стар колкото нея. Дъсчената ограда зад шипката бе нашарена от драскотини и писмена.

Някой беше писал с червен молив:

«О шипко, познавам една жена, която, ако те помилва само веднаж, всичките бодли ще ти опадат!»

Друг отдолу беше прибавил:

«Навярно тая жена никога не те е милвала, приятелю.»

Друг беше написал:

«Аз пък зная една жена, която, ако те помилва, о, шипко, ще се покриеш с още толкова бодли.»

Под това някой бе написал:

«Щастлив си, защото си я познал.»

Оттук веднаж минаха двама влюбени. Момата се спря пред шипката и извика:

— Колко е нацъфтяла!

Тя се спусна да къса малките розови цветенца и извикваше при всяко допиране до тях. Зеленият гущер я гледаше учудено от скривалището си при корена, а момъкът, като прочете написаното на оградата, добави:

— Любовта е шипка, чиито бодли падат и растат всяка минута.

РОЗИ

Има рози благоуханни. Тяхната нежна краска прилича на оная фантастична краска, с която усмивката на слънцето багри малките пушести облачета, които вечери го изпращат отдалече.

*

Има рози червени. Те напомнят цвета на жива рана и всяко тяхно цветолистче прилича на кърваво петно.

Това са огнените рози на страстта.

*

Има рози жълти, жълти като пламъка на восъчна свещ, като лицето на есента. Това са тъжните рози на раздялата, розите на примирението със съдбата.

Поздравете мълком тия благородни рози, когато ги видите да красят гърдите на някого.

*

Има рози бели, бели като луната, когато сутрин слънцето я заварва още на небето и погледите им се срещат.

Това е розата на мълчаливата и безнадеждна любов, на копнежа и на тъжните самотни мечти.

*

Има рози черни, те са рози вечни, защото никога не прецъфтяват. Шиповете им са остри и цветолистчетата големи и къдрави.

Тия странни рози растат в човешките души.

Това са черните рози на тъгата.

НЕИЗВЕСТНОТО

Възседнал на кон, пътуваш самичък нощно време през гората. Мрак пълни всичко наоколо. Гората спи широко разклонена, богато разлистена. Над пътя ти се сплитат сънливи букови вейки, от които лъха свежа хладина. От време на време ти зърваш през тоя свод късче от ясното нежно небе, обсипано със звезди.

Колкото по-навътре отиваш, толкова повече тоя свод става по-тъмен и твоят поглед почва да се губи в една пропаст от непрогледна тъмнина.

Конят върви предпазливо по неравния коларски път. Ушите му стоят нащрек. Отведнаж той се спира и пърха с ноздри. Ти го удряш с крака по корема, но той не иска да върви. Тогава му казваш нещо приятелско, добро, помилваш го по гривата и той тръгва.

В мрака се мержелеят белите стволи на някои брези или прогнили пънове, или оголелите скелети на паднали буки. Там някъде светят две фосфорни очи, които не мигат.

Отведнаж някакъв рязък, странен, болезнен вик пронизва тишината. Душата ти настръхва и се свива. Из главата ти изчезват всички мисли. Тайнственият живот на нощта те изпълва и завладява. Ти не си вече човек от реалния свят. Някаква странна хипноза покорява твоето съзнание.

Насред пътя там пред тебе се изправя печална дрипава бабичка с дете на гърдите. Тя протяга ръка за милостиня. Нейното мълчание и нейната неподвижност ужасяват. Конят се спира, пръхти и тръгва. . . Навътре в гората един разярен сфинкс е стъпил върху главата на една малка сребърна змия с фосфорни очи. По-нататък на една грамадна суха бука виси обесен човек. Пред него танцува жена, облечена в бяло. На една полянка един момък се бие в гърдите и плаче.

Душата тръпне плаха, свита, препълнена със страх, както нощта е препълнена с тишина. Искаш да пееш. Гласът ти прозвучава неуверен, чужд. Ехото не отговаря. Подсвирваш за кураж, но тия чудовищни сенки в мрака тръгват към тебе и ти замлъкваш. Затваряш очи. Страхът в душата ти пада в тъмница и почва да се надува.

Разумът не слуша. Връзките със света, с миналото и сегашното се скъсват.

Ти си буден, не спиш, не си взел нищо упоително, но кажи ми, какво става с тебе, с клетките ти, които правят твоето тяло, твоя мозък, с цялата твоя сложна машина от кръв и месо? Кои тайнствени сили се явяват и как действуват, за да нарушат нормалния живот на твоето физическо и душевно същество?

ИМАНЯРИ

По нашите краища, в една местност мистериозна по минало, търсеха имане десетина страшни хора. Как бяха се събрали те от различни краища на България? Всичките бяха хора възрастни, живели, създали домашно огнище.

Ето вече трета година как те се събират всяко лято и работят тук по няколко месеца непрекъснато.

Веднаж отидох да ги видя. Беше вечерно време. Валеше ситен дъжд. Те седяха около огъня в една малка пещера, уморени и мълчаливи. Едни лежеха до огъня, други, подпрени до каменните стени, унесено мислеха.

Най-старият, дядо Коста, седеше с кръстосани крака до самия огън и пушеше къса луличка. В сивите му очи подскачаха отражения от пламъка, сухото му мечтателно лице бе озарено от блажени мисли.

Той разправяше с охота за баснословното богатство, скрито в земята. Той не се съмняваше, че ще го намери. Много признаци говорят, че той е близо до него. Части от стена, парчета от съдове, от непознати животни, кости и следи от вкаменени човешки стъпки — всичко това показва, че богатството е тука.

Само трябва да се мълчи и да се работи. Ударите от копалото кънтят — това значи, че е близо празнината, дето лежи богатството, дето е краят на бедността, дето почва щастието.

Попитах го откъде научи за това богатство.

Той устреми очите си в огъня, помисли и отговори като магесник:

— Знам!

И по лицата на другарите му, които при моя въпрос бяха се втренчили в стареца да чуят за стотни път отговора му, мина една усмивка, светеща от надежди, от вяра в неизвестното щастие.

— Ами утре ако намерите това богатство, тия седемдесет биволски кожи, пълни със злато, какво ще правите, какво ще стане с вас?

Никой не отговори право на тоя въпрос. Те се впуснаха един през друг да разправят чудните и примамливи легенди за скритото богатство и това ги увличаше, и те не знаеха граница между истината и измамата, между разума и фантазията.

Късно през нощта ги оставих щастливи, възбудени от желания, и ми се стори, че над главата на всекиго от тях гореше синият пламък на духа божи. . .

Ще бъдат ли щастливи така тия хора, когато утре намерят богатството и изгубят прекрасната и опоителна измама?

ЛЯТО

Свърши се празникът на цветята, на очакванията и надеждите. Коса мина по ливадите, миризливата детелина лежи мъртва и адско слънце немилостиво я суши. Плешивите петна по Балкана посивяха, горите глъхнат омърлушени. Кукувицата мълчаливо се вайка из тях и нерадостните ѝ мисли пълнят усоите. Злорадо кряска сойката, подсмива се и вика:

— Ха, видяхте ли!

Над полето трепери мараня като в пещ. Тежка задуха и ленива тишина цари навред. По нивите се виждат работници, накацали като странни едри птици. Те работят мълчаливо и отдалече изглеждат неподвижни, сковани на мястото си от горещина.

През сред полето се простира широко, бяло, нажежено шосе. То е безлюдно. Старите върби, които се редят от двете му страни, са посивели от прах, зажаднели за влага, омърлушени и унили като войници, връщайки се от тежък поход. Там се издига отведнаж тънка, висока вихрушка, прилична на жена с дете на ръце, сви се бързо и бавно-бавно изчезна из нивите.

Задухата натежа. Някъде из нивите избухна като пламък висок, дружен momински смях и млъкна.

Къде си весела, цъфтяща, усмихната пролет? Твоите изобилни надежди растяха в душите заедно с първата

трева и небето ги поливаше с вяра! Къде е жаждата за обновление, с която първото дихание на пролетта бе изпълнило света! Сбъднаха ли се малките и големи въжделения на хиляди влюбени сърца, които чакаха нощите и славеите на май? Що стана с искрите, които пролетта запали, що стана с подарените цветя, с венците, с аромата на розите? Къде са малките птиченца, които се измътиха в скритите гнезда. Родителите им не дружат вече, хвъркат самички и не се търсят.

Задуха. Никой нищо не чака за душата си. Пресита. Зреят, презряват плодовете, окапват и угниват.

Утре ще духне есента — студена, въздържана, разумна, посрещана без възторзи. Защото лятото ги изгори всичките.

КУЧЕ

Ловецът остана съвсем сам в малкото подземно чакало до блатото. От няколко дена кучето му бе в града. Днес като изпрати двамата си другари, той им поръча да го вземат и на връщане, след два дена, да го доведат.

Зимната нощ беше страшна и душата на ловеца беше тревожна. Той лежеше по гръб в малкия тъмен гроб, пушеше цигара след цигара и не можеше да заспи. Сред пустото замряло поле, дето сега нямаше никой, той стоеше като къртица под тая малка могила, откъснат от света с дебел пласт земя.

Той мислеше за смъртта и мислите му бяха тъмни, затворени като гробницата, в която лежеше. Те не намираха хоризонт да летят, а пълзяха тежко, бавно, пълнеха малката къртичина и гъмжаха като червеите, които разяждат разложения в гроба труп.

Изведнаж долетя някакъв далечен шум като че ли от дъното на земята. Нещо изпищя отвън. Едно от малките, запушени със слама прозорчета се отвори и от там сякаш надникна бледо ужасено лице. Шумът замлъкна веднага и бързо пак се повтори. По покрива на подземието връхлетяха тъмни сили. Бясна конница от зли духове притупурка и отмина надалеч.

Ловецът се вцепени. Мислите за смъртта намериха

простор и изскочиха от тъмния затвор. Страх изпълни душата му.

Той се повдигна и погледна през отпушеното прозорче. Нищо се не виждаше. Небето и земята се сливаха в хаос от тъмнина и в тоя хаос невидими сили водеха ужасен бой. По леда на блатото и по замръзналия сняг, който покриваше полето, се плъзгаха с бързина и тънко пищяха ледени куршуми, пращани от халите, които настъпваха от всички страни. Нейде се чуваше сухият плач на дървета, които падаха и се чупеха. Бясната стихия ги хващаше за вършите и ги тътреше гневно по ширинето. Стихийни сили като невидими коне препускаха, подплашени, на всички посоки и студени пламъци изскачаха из ноздрите им.

Ловецът затули добре малките прозорчета, през които с грозно съскане се промъкваха студени въздушни змии, загърна главата си с кожуха, за да не чува разрушението на земята, и се свря неподвижен в малкия ъгъл на гроба.

Но земята тръпнеше и се огъваше. Върху нея падаха огромни късове от разрушените небеса и за душата на човека не оставаше никъде опора. Той ужасѐн почна да се кръсти и да шепне несвързани думи към отдавна, отдавна забравения бог. Душата му, поломена от ужаса на свръхестественото, ту се изправяше в таинствената светост на молитвата, ту падаше като вейка под тежестта на страха, който превъзмогваше всичките му сили.

Отведнаж на малката маскирана и добре залостена вратичка се чу сподавено скимтене, глух безсилен лай. Остри нокти драснаха силно няколко пъти и някакво тежко еластично тяло се струполи с тежка въздишка.

— Пан, Пан! — извика ловецът, скокна бързо и от-

вори вратата. Душата му се освободи и освети, сякаш някой запали кандило в нея.

В тъмнината на подземието се прегърнаха куче и човек. Кучето бе уморено. Тялото му гореше. То дишаше тежко и се притискаше до господаря си. То бе сложило главата си на рамото му и цялата му тъмна душа радостно трепереше.

Господарят забрави ужаса на бурята. Близостта, взаимността, за която копнеем в самотата, изпълни изстиналото му от ужаса сърце с топлина. Той милваше изпоту бедното уморено животно, говореше му галено и го разбираше.

Животното, което бе видяло в града другарите на господаря си, беше разбрало, че в тази страшна буря той стои тука сам, и надделяло стихията, то бе минало петнадесет километра път да дойде при него. Търкаляно от бурята, замеряно от ледните куршуми, самичко в тъмната пропаст на нощта, то бе дошло при близкия си, който трепереше самичък в тая ужасна самота.

Таинственият смисъл на целия негов живот бе разрешен в тая минута на срещата и то лежеше щастливо и нямаше сила дори да близне ръката, която го държеше дружески.

ЛЯТНА БУРЯ

Преди малко над града премина буря. Черни облаци, малки, големи, развълнувани и разпокъсани, с грозна замисъл прииждаха от всички страни на застрашителен съвет. Плачевно шумяха и се огъваха дърветата под разюзданата стихия. Хората бягаха по улиците и се криеха. Две врани от съседния покрив, смутени и уплашени, търсеха подслон под комините. Сгъстиха се облаците. Стъмни се. Засвятка. Затрещяха небесата.

С фучение и гняв халата замина надалече.

Преди малко.

Сега небето е чисто, спокойно и дълбоко, осветено от широката усмивка на залязващото слънце. В ясния му лазур се къпе свободно един бял гълъб. В дълбочините му кърши смелата си черта Витоша, свежа, девствена и хубава, потънала в мечти. Всичко е спокойно. Като че ли нищо не се е случило.

Но все пак стихията е оставила малко от своята игра и сила във всяка душа. Дърветата се изправят ободрени и листата им са пресни и лъщят. Навсякъде се отварят прозорци, хората наизлязоха по улиците оживени. Те стъпват по-твърдо и вдигат поглед към небето, което отдавна не са поглеждали.

БЕЗПОЛЕЗНА ЧЕШМА

Като скитах по лов из тъмните дълбочини на една букова гора, дето нямаше никакви пътеки, дето човешки крак едва ли е стъпвал някога, в средата на найскритото място намерих чешма.

Тя бе направена от хубав дялан камък. Водата изтичаше из медна тръба на голяма струя, пълнеше кръгло каменно корито и живо шумеше. На малко пезулче стоеше дървено тасче.

Кой е правил тая чешма с такава грижа и за кого я е правил тук, дето човек няма да мине никога?

Навярно някой любител на природата, някой приятел на самодивите, на самотата. Някой съзерцател, някоя влюбена чиста душа, някой поет.

Да, някой поет трябва да е направил тая хубава чешма сред непроходимата букова гора.

Поет само може да направи хубаво и безполезно нещо.

ХРИЗАНТЕМИ

Улиците на града са пълни с утринна есенна мъгла — лека като дим. Контурите на зданията, хората, колите и автомобилите, които бързо се явяват и изчезват, са съвсем заличени. Надалече като в изпотено огледало виждам да се движи някаква мътна купчина от бои. Тя полека-полека приближава. Стар, немощен, дрипав носач, облечен в сиво леко палтенце, носи грамаден вързоп от хризантеми — бели, жълти, алени, кървавочервени, тъмни. Той ги е прегърнал с усилие и тия меки, нежни, хубави, весели и живи цветя покриват цялата посивяла глава на стареца. Зад тях едвам надничa замислено бледо лице, нафуняло от студ.

След тоя старик върви дама, потънала в траур. Черният воал я покрива цялата и не може да се види стара ли е, млада ли е, грозна ли е, хубава ли е.

Тук улицата е безлюдна и те вървят по средата. Носачът напред и дамата няколко крачки след него. Мъглата силно убива материалните форми на носача, но черната фигура на жената рязко изпъква.

Пъстрите бухнали цветове на хризантемите весело се люлеят от тромото движение на стареца и играят над главата му. Едни се навеждат силно, други се изправят, трепкат, подскачат, обръщат се вкупом към жената в траур и пак поглеждат по пътя напред.

О, нежни, хубави хризантеми, прекрасни рожби на зрялата есен, вас ви занасят на гробищата. Вие ще изгниете върху пресната пръст на някой гроб. Вие, толкова хубави за любовен подарък: не цъфтите пролети, когато цъфти любовта.

Вашата майка, есента, ви ражда, когато на земята има толкова скръб.

БЕЗРАДОСТНИ

Денят беше хубав, слънцето като че нарочно искаше да стопли късния есеннен ден, да позарадва хората. Но то зайде рано и студът, който го дебнеше от планините, се спусна внезапно над града. Леката вечерна дрезгавина се смръзна от острото дихание на тънък вятър, който изскочи като хайдутин от околните планини.

От върха на едно строяще се грамадно здание сред града слезе работник, който тури завършека на последния комин. Той се спусна бавно-бавно по стълбите на грамадното скеле, в лабиринт от дъски и греди, и се намери долу. Там го причака жена му, още млада остаряла, в сива груба дреха. Тя също се връщаше някъде от работа. Те не си казаха нищо. Той наметна старото си палтенце, отиде за малко в дъсчената кантора на предприемача, дето влизаха и излизаха и други работници, върна се скоро и двамата заедно си тръгнаха бавно.

Стана доста студено. Те вървяха мълчаливо, с мушнати в пазухи ръце, нагазиха в един от крайните квартали и закривиха нататък из мръсните улички.

Работникът вървеше и му се струваше, че сè още се спущаше надолу по страшната стълба на скелето.

Там някъде е тяхната бедна, потъмняла, схлупена къщичка. На прага стоят три-четири бледи деца и нетърпеливо поглеждат към завоя на уличката. Те не ча-

кат ни ласки, ни подаръци. Но те чувствуват нужда да видят добрите очи на своята сбабичасана майка, смръщеното лице на татко си — покровител.

Там няма да светне жив огън в печката и неговата весела светлина няма да заиграе по стените. Рано е още за печка. Вечерята ще бъде сух хлебец, сирене, пиперки, лук. Всички ядат сладко, бавно, с уважение към залъка.

И бащата, и майката работят. Те изкарват доста. Но не смеят да харчат. Те треперят. Те са наплашени от живота. Той всякога е бил страшен за тях.

И пред неизвестното, което утре ще дойде и което никога не им се вижда да е добро, техните подплашени души са изгубили всяка радост.

ПОГЛЕДИ

Ако да бях поет, аз бих написал много стихове. И няма да възпявам нито небето, нито полето, нито пролетта, нито есента, не бих рисувал никакви картини на утрото и вечерта, на горите и планините. Аз бих написал малки хубави весели песни, безгрижни, наивни, глупави даже — бих написал песни на младостта, най-хубавото нещо, което човек не знае кога притежава, но знае кога губи.

Тия стихове бих издал в малка хубава книжка, подвързана в бяла кожа, и бих я нарекъл «Погледи», в чест на очите, които никога не лъжат и в лазура на които ние се виждаме един друг; в чест на ония погледи, разменявани често — случайно или нарочно — с някое младо момиче.

МЪРТВОТО ПОЛЕ

Обичам полето, тая широка, просторна равнина, заградена от кръглата линия на хоризонта. Много пъти съм го описвал и много пъти съм го наблюдавал и кръстосвал, и всякога съм намирал в него нещо хубаво, нещо особено ласкаво.

Вчера за пръв път то не ми хареса. По извехтялата трева, през която се чернееше земята, лежаха тук-таме ледени струпеи. Влажна мъгла падаше над него, като злокачествено изпарение. Някъде се виждаше развалена колиба. Черна голяма птица хвърчеше ниско, бавно и самотно. Тя не приличаше на живо същество, а на някаква малка желязна машинка, която изстудяваше още повече въздуха. При една воденица двама селяни сечаха голяма върба и това напомняше клиника, дето режат човешки тела.

Навсякъде беше грозно, невесело и студено. Полето беше мъртво.

САМОТНИ ДЪРВЕТА

Прищевките на необуздания вятър донесоха от далечни гори две малки семенца и ги хвърлиха безсмислено далече едно от друго сред широкото поле. Дъждът ги намокри, земята ги зарови и затопли и от тях сред полето поникнаха две дървета. Две дървета, далече едно от друго.

Отначало те бяха малки, но безсмисленото време ги изтегли високо над земята и те можаха да погледнат по-надалеко.

И те се видяха.

Полето беше широко и до края на неговата зелена равнина не се виждаше никакво друго дърво. Само тия двете, отдалечени едно от друго, стояха сред него усамотено, кръстно разклонени като странни знакове, оставени за мярка на пустотата.

Те се гледаха отдалече и тъгуваха едно за друго и копнееха едно за друго. А пролет, когато ги стопляше жизнената сила, заедно със соковете, които плъзваха по телата им, в тях оживяваше и тъгата по вечните родни гори, от които бяха откъснати завинаги.

Те клатеха клоните си едно срещу друго и си даваха мълчаливи знакове. И радостно тръпнеха, когато една и съща птица, като една и съща мисъл, кацваше от едното на другото.

Когато излизаше буря, те се мятаха разтревожено, чупеха клоните си, фучеха, сякаш искаха да се изтръгнат от земята, да полетят едно към друго и в прегръдките си да намерят спасение.

Когато ги разделяше нощния мрак, те, изгубени едно от друго, заболяваха от скръб, гледаха молитвено към небето и чакаха да им прати по-скоро светлината на деня, за да могат отново да се видят.

Когато ловец или работник сядаше да си почине под сянката на едно от тях, то зашумяваше печално и тъжно почваше да разправя колко е мъчно да се живее самотно. Колко са бавни, тежки и безплодно изгубени часовете без близост! Как умират без съчувствие копнежите, как гаснат без надежда желанията! Колко е страшна любовта, ненамерила любов, колко е непоносим живота без взаимност. . .

ВЪПРОСИ

Обичам животните и зная, че техният и моя живот са частица от една и съща неизвестна сляпа сила. Обичам да ги наблюдавам и изучавам. Интересно е да вникнеш в техния живот и да разбереш техните особености, техните навици, техните инстинкти. Колкото повече ги изучаваш, толкова повече разбираш, че няма разлика — освен външна — между тях и човека.

Любовната песен на птиците, полета на орела, грацията на сърната, живота на мъничките насекоми, изгубени из тревата, окраските, с които тъй щедро и тъй разумно е боядисала природата всички, удивляват нашата мисъл и карат душата да изтръпва пред неизвестната сила на живота, толко хармонична, толко целесъобразна, толко вдъхновена.

Лишени от предразсъдъците, които оковават човешката мисъл и човешката воля, тия твари, над които човек се поставя така високо, заслужават уважение и обич.

Тяхната любов е чиста и свободна, това е тяхната велика религия. Техният бог е всякога в тях, с тях и при тях. Те не го менят, не го свалят и не го качват.

При все това аз съм ловец. Ходя с пушка и куче по полето и гората, стрелям и убивам.

Често са ме питали не ми ли е жал за бедните, беззащитни животни.

Справедливо ли е? Морално ли е? Човечно ли е?

Странно наистина. Аз съм убивал глухар в момента на неговия любовен екстаз. Разстрастен, той тичаше към женската с протегната шия, с полуотворена човка. Досега още виждам неговото влюбено лице, очите му. Струва ми се даже, че той бе озарен от някаква странна, хубава усмивка. При все това аз го убих.

Аз стрелям на дивите патици, на яребиците, на малките пъдпъдъци. Те падат мъртви, покосени от сачмите, като малки парцалчета, или ги хващам ранени. Тогава виждам в очите им предсмъртния ужас или тихото безпомощно примирение пред съдбата.

И за миг мене ми става жално. За миг.

Справедливо ли е? Морално ли е? Човечно ли е? Защо чувството на жалост не спре ръката ми?

Всички тия въпроси стоят неразрешени, мъчни. Колкото и да ги отбягвам, те се налагат.

Само аз ли, който убивам тия животни, съм виновен, или и вие, които, ядейки с удоволствие опечения дивеч, ми говорите за моята жестокост така укорно и с такова тънко чувство на състрадание?

И вас, и мене ни оправдава само това, че там, в тайните на нашата душа, между необяснимите морални закони, които ни движат, лежи у всички ни и зверското.

МАЛКА ПОВЕСТ

Вървя по улиците на един малък градец под Стара планина. Горещ летен ден. Пустота и леност. Улиците са почти безлюдни. Реката шуми, пени се и се блъска по едрите обли камъни, които пълнят коритото й. Деца играят по пепелищата. Зад белите пердета на малките прозорчета се мяркат глави на млади любопитни момичета.

Отведнаж кучето ми се спря и се отдръпна предпазливо в краката ми. Пред разкъртените каменни стъпала, до една разбита пътна врата, пропълзя змия и се скри в бурена.

Погледнах в двора, пред чиято порта се въдеха змии. Печална гледка. Тревясала пътека водеше към малка едноетажна къща, в дъното на тоя двор. На слепите прозорци висяха, като пречупени криле, стари разбити капаци. Стени с опадали лепежи, почупени керемиди, слупен покрив. Отстрани умряла навеки каменна чешма. До нея остатъци от пейка, паднали на земята като ребра от умряло добиче. Навсякъде бурениш, тръне и бурени. До къщата голямо ябълчево дърво, изядено от гъсеници, останало съвсем без листа. Шипки, широко разклонени, преплетени от къпини. Печална гледка.

Тук някога е цъфтял живот. Надежди и мечти са вложени в основите на тая къща. От прозорците й е

гледала хубава жена и малки деца са тичали по пътеката.

Кой ще разправи повестта на тая къща? Къде е душата на това огнище, струята на тая чешма? Какво е станало с хората, които са мечтали тук, със сърцата, които са се любили?

Една стара жена се приближи до мене, погледна ме и каза:

— Синко, жена е запустила тая къща. Любовна работа.

И тя кривна в уличката.

Пижо и Пендо

ГЕРЧО

Герчо ще одумам.

Тѐ, Грозданка му е либе, па и она се бои, като го види у делник. Нескопосен, като попско чедо, проклет да е. Меча капа му над вежди, а под них две вълчи очи, с орлов поглед, що фърлят искри като от кютук бъдник. На пояса му кожен силях с четири преградки, у всяка нож, а у средията пищов кремъклия, що гърми като топ и рита като магаре, да простите. На бедро обесил тутуница, пуна с кескин тутун и с лютаци кремъци, а до него виси огнило, тежко до пол ока и люто като арнаутин. Воз колене превързал ногавици от язовци. Обул небричени царвули от див шопар, също като че стъпил на таралежи. Па кривака му да видиш — сърце че те свие: цяла суровица, накрайо с малюга, ете, да прощава ваша милост, колко главата ти. На бой — деветнадесет наснован, дълъг като велики пости и прав като лесков остен. Па опретнал ръце до лактите, а по них се опънали жили като въжета. Хеле като пойде на некъде — бегай да бегаме! Като се заклати на рамо с кривака, па като закрачи. . . Махни! Пцета лаят, та дор керемиди падат! Всичко живо из село се на крак дигне! Халетина! Хала, че речеш, го е родила, а то майка му е стрина Нена — женица, у шепа да я земеш.

Грозда му е първо либе и го обича толко, че би го

втикнала на коса си, над само челото, да е Герчо цвете. А пък да се яде или да се пие, она би премижала, па би го изпила със сè капа и ногавици. А он нали е момче, брате, ни се пие, ни се яде, току сака да се либи. . .

Такъв е у делник Герчо. Е що чеш му — работник! Ама у празник да го видиш, ухо че си режеш, ама че кажеш: «Това не е он, синецо, таму нему.» Над вежди налупил, като тъмен облак, църна капа равница от ягне бозайниче. Облекъл конопена кошуля с червени шевици-криволици, с огърляк, висок чоперек и три пръста, шарен-везан, по краищата с клекавец, а на клекавецо тютюрмета треперят.

Воз кошулята му църно менте с бели конци нашарено от тегели на тегели, а на ръкавете дор до четири: един горе, един доле, един такъв, един по-такъв. Беневреци му от снег по-бели, па се лепнали на него, като излени. До колене навуе насукал, а отгоре им църни върви козиняви на гривици, на гривици. Па претегнал тънка половина с ален пояс, що очи пръска, па му спуснал отляво ресите на кичор, а они гъсти, ситни, море да речеш, с ръка неловени.

А лицето му, ете, светнало, като това ясно слънце, па младо, па пълно, па оно! Душа да огрешиш, па да му завидиш! Майке!

Па като се хване на хорото на челото, па подскокне да му дзвекнат три реда верижници на бедра, оно го избие роса като сребрен кръсток на водици.

Па като навири глава, като скокне, па извика: «Иии-и-й. . . тука ти е пато!» Па като приситни! Море, мъртъв да си, па не мож утрая: че заскачаш като самодива! Бога ми ти казвам: дека Герчо хоро играе, трева нече да пиникне и до. . . не знам кога.

Село се размири, свят се разонодя, бе брате. Моми

луди полудяха за него. А Герчо сè тая си знае: да лудува, па глава у ярем, санким у женило, да не туря. Хитър синец, проклето му сърце! Поразии прави, сякаш луд-лудее по момите, а кога му некоя спомене за такова, сети се де. . . да се уземат, он на жеглаударя и странѝ като вол от налбантница.

Ама и он че влезе у клопката! Хем знаете ли кой че му я курдише? — Гроздана, нане Джурова Грозданка, що е от грозде по-сладка.

НАНЕ ДЖУРОВА ГРОЗДАНКА

Наше село — харно село. Два пъти се жътва жъне, по година гладни седим и пак кураж държим. Наше село — харно село: от две страни слънце грее, от четири месечина, най-ясната — мома Грозда. Грозда нане Джурова, що е от грозде по-сладка.

Гроздaнка е наша селска слава — кахър чуждоселски. И кой я не знае, он не ни завижда. На бой она е средна, ала е набитàк, та се тресе, като ходи и задава черни ядове на момците и кара Герчо да подигне мечи калпак и да поотрие с ръка ясно чело. Черна като катран коса украсява Гроздиното бело лице и лежи над челото, като две тънки гарванови крилца, по средата с пътека, а отгоре забодено алено лале.

Лицето ѝ. . . ете може ли лице да се опише! Фотограф не може баш добре да го докара, та я е с мастило от шикалки ли че ви го изпишем? Не е просто нещо човешкото лице. Оно си има завъркулки, та и дяволът не може да ги разбере. Наша Грозда у лицето е такава, че като я погледнеш, снежна грудка да имаш на сърце, че се стопи като от пролетно слънце. Бело лице, украсено с две вежди, две тънки пиявици, що сърце изпиват и памет завиват. Пусти тънки вежди, сякаш ги е изписал даскал Гаврил с пачето перо! Под веждите две трепки — две мънички ластовични крилца, а изпод них

светят две черни оченца, като две ясни звездици, откраднати от сините божи небеса. Погледът на тия очи озарява с чудна благост, ете, това лице, това хубаво носленце, тия мънички, алени уста, тая мъничка брадичка, под която се крие бела гушка гургувичина.

Хеле, тия пусти две трапчинки, що треперят на Гроздините пълни бузи зад самите краища на устата! Две трапчинки, по-пъргави от листето на трепетлика. Пуста Грозда, па като се засмее или заговори!. . . Мили божичко, ще кажеш, сал крилца ѝ липсват, та на ангелче да се превърне.

А пък как се гизди, как се носи тая проклетия! Цвете у градина по-добро не може да бъде. Тесно черно сукманче, обточено с алени гайтани, стега тънка половина, тънка, равна, сякаш на струг изкарана. Ръкавници ѝ до лактите, пъстри, копринени: най-много личи аленото, по него зеленото, па синьото, па черното, а до него бели нишки. Изпод них широки и тънки кенарени ръкави с деветдесет и девет гънки, а на края с тантела, широка една педя и тънка като паяжина. Леко се повдигат кенарени нагръдки, отрупани с тантели и с тютюрмета. . . Шумят и съскат като змии бели поли, изпъстрени с най-ситни мъниста.

Славно ти име, Грозданке!

Па кога се на хоро хване, свет се струпа сал сеир да чини. С момците се Грозда надиграва, облог бие и често надвива. Само пред Герчо ѝ петело не пее. Напразно би пищяла писана гайда Тодорчова, ако Грозда първа хоро не подхване. А пък как играе, боже! Гледаш, че приситни, притрепери, та се чак на место покòли, па не мож да разбереш на земя ли стъпя, или лети по въздуха като пиле. Па ако се хване и Герчо до нея, иди, та ги гони! Не мож разбра хоро ли е, вихър ли е. . .

Цяло село обича Грозда, цяло село с нея се гордее. От през девет села избрани ергени пукат се от мъка. Нека се пукат — село да се слави. Герчо кураж да продава, че сал него Грозданка обича. А она хем го обича, хем му се сърди: зер Герчо е нехайник, па она не знае дали се преструва, дали си е таков. Ще я срещне он на кладенецо, ще й вземе китката, ще я втъкне на гуглата, па отлети като вран кон из върболяка и пригърми с пищоло, та доловете ехтят:

— И-и-и ху-ууу!

На Грозданка, божем, драго, па се пак ядосва.

— Герчо, каков си бутниколиба! — кори го често тя.

— Трупай лой, Гроздо, не ядосвай се — отговаря шегобиецо проклети, па му се сака да я сруска като шекерче.

Ала Грозданка е дявол и она от политика разбира. Цела седмица го не поглежда и се преструва, че го не зачита за слива, сал да види какво че да прави. Он я гледа, она го не гледа, он се улови до нея, она се откине, он се присламчува оттук-оттам окол нея, она се преструва, че и хабер нема, он се мръщи, она се подсмива. Он се ядоса, стигне я, па й рече на подигравка:

— Мечка!

Она му отвърне:

— Вук! — па избега.

На Герчо му мъчно. Дали она го вече не сака? Защо он така направи? Нима че намери по-добра от нея? А?. . . Бре!

Па захване Герчо другояче: издебне я на седенка, сложи се до нея, па въздъхне със сè сила:

— Ох!

— Охтика! — прокълне без зла умисъл она. А на Герчо въз мъката мъка му се трупне.

Крушкà он, крушкà — па удари на молба. Герчо, от кого се боят сите селски пцета, Герчо, що трепе вуци с тоягата, Герчо, що се с мечки бори — тоя Герчо падна на молба пред едно момиче! Срамотно!

Майке, срамотно! Да си на негово место и ти че се молиш, побратиме, че се молиш и курбан че колиш.

Кой проси, он носи!

Герчо молй и измоли от Грозда прошка, сълзи *(па ти не мой да обадиш)* и една цалувка. Сал че големата меча капа му попречи да доближи устни до пламналите страни на Грозда. Па и она не чекà, ами избега.

— Е-е — мисли сега Герчо, — ако ми паднеш още веднаж, я и друго знаем — пешин капата че снемем!

КУМОВИ ГОСТИ

Kъс пролетен ден свърши се,
както всички божи дни,
нищо ново не случи се —
сѐ беди, тегла едни.

Слънцето полек заседна
зад далечни планини,
мрак над село тихо легна,
мир полята осени.

И клепалото черковно
кротко с трепкав ек свети,
над селото ни греховно
утре празник възвести.

Занемяха из полето
песни, шум и суети
и спокойно от небето
тиха вечер се спусти.

Грижи, шум, неволи, мъки
денят с него си отнесе
и селото за почивка
в сън спокоен се унесе.

Само мòите съседи
всички още са на крак,
сам колата в двора рѐди
весел свекърът дъртак.

Шета старата свекърва
и разправя нещо с'смях,
младата им снаха Яна
стои почетно до тях

с венец, китен от лалета,
с бяла кърпа до петите,
сукман, ръбен с тютюрмета,
с нетърпение в очите.

Стойчо — мъж ѝ — млади юнци
за юларите държи.
Пременен, обръснат, стегнат
за далечен път, кажи.

Стар ги кум на гости кани
с младата невеста Яна —
нощес двама кат пътуват,
рано тамо са зарана.

През три села надалече
утре кум ще ги дочака. . .
— Хайде, Яно — Стойчо рече, —
че се времето протака!

И със старите смирено
двама млади се простиха,
въз постилката от сено
на колата се качиха.

В божи небеса чудесни
звезда до звезда трепти,
месечинка пълнолика
ширни поля позлати.

А по равний друм из здрача
кола лекичко скриптят,
вътре пътниците наши
тихо нещо си шептят.

Стойчо либето си първо
със десница е обвил,
Яна кротко е навела
черни очи с поглед мил.

Сал двамина в тъмнината
в тоя път усамотен!
Те за тая нощ благата
бяха мислили цял ден.

Ех, блазе на двама млади,
що се любят в самота.
В нощ под ясните звездици
и далеко от света,

де ревниво не подслушва
зла свекърва — то пък веке,
дето свекър стар не кашля
и не стряска ги шум всеки.

— Хайде-ха, юнчета млади! —
маха Стойчо дълг остен
и до Янка се притиска,
като никога блажен.

— Кум Милен е човек весел,
ще ме срещне като цар!
— А на мене, боже мили,
що ли е приготвил дар!

— Па какъв е гостолюбен,
що ще вино да пролей!
— Ба, това ти само мислиш! —
Яна укорно се смей.

— Ти на мен такива думи
май недей ми ги подмята —
рече Стойчо, — че за наказ
ще те цуна по устата!

— Ба, я глей го! Хей, човече,
махни таз игра безочна! —
И вдигна се смях в колата
и боричкане започна. . .

И шумя в нощта за дълго
кикот весел, песен, смях
и най-после се спотаи,
нищо се не чу от тях.

Двама млади си заспаха
във минутата благатка.
И над ритлите изчезна
Янкина бяла пребрадка.

И утихна всичко окол —
няма смях, ни шум, ни дума, —
юнци млади се запряха
и застанаха на друма.

Дълг остен се не размаха,
не заудря безпокойно —
и в ярема те легнаха,
запреживяха спокойно.

И лукаво се усмихна
в небе месец бледолик,
нещо на звезди подмигна
там на негов си език.

И вгледаха се надоле
весели, немирни те,
дор небеса побеляха
и нощта си отиде. . .

Изток сяйно позлати се
от предвестници лъчи.
А колата насред друма
неподвижно си стърчи.

Юнци млади във ярема
си лежат спокойно ощ
и преживят си доволни
от почивката таз нощ.

Над могили слънце златно
ей отскочи три копрали
и прати лъчи игриви
там на двамата заспали.

Стойчо сепнато се вдигна:
— Янке, слънце й на пладнина! —
В ширно поле се понесе
смехът весел на двамина.

НОЩ

Темно, брате, темно, ете,
като в катраница,
нито месечинка свети,
ни ясна звездица!

Куче лае у полето,
та си глава кине —
ергени ли мома крадат,
или някой гине?

Та нема ли кой да палне
плевнико на кмето,
да разпръсне това пусто
темнило проклето!

ОТЕЧЕСТВО ЛЮБЕЗНО

Отечество любезно, как хубаво си ти!

Иван Вазов

Отечество любезно, уроки да не са ти,
ама си много мило и убаво си много!
Земята ти — земя, небото ти — нѐбо!
Ете бая със зор изкаруваме лебо
и малко на законо дъската му клопа,
ама инат чиним на цела Европа,
със тебе се хвалим дек бива и не бива. . .
Твойта убосия сърца ни опива
и със нея вечно ще се костоперим,
ще да ѝ се чудим, ще да ѝ се дзверим.
Твоят въздух чисти със леб да се руча —
благ е като млеко. . .
А студна ти вода може да се смуче,
отечество мило, и на гладно сърце.
Отечество любезно! Да е да пада лебо,
готов от небото,
че турим у торбата, че седнем край селото,
цел ден че да се дзверим на твойте красоти,
че окам, колко можем:
отечество любезно, е, убаво си ти!
Отечество драго, земя моя мила,
оно много пъти гърбо ми е била
ръката стражарска, ама ти прощавам —
обичам те много, не сакам да шавам.

Народо, да кажем, оно е немотен,
отечество мило, ама е работен —
иди къде сакаш:
по връх планините или у мехните,
иди у джендемо, ако ти е воля —
сваде че намериш свидетели много,
сваде че намериш от царвул парчета,
пѐтал от магаре, кости мъченишки от некоя крава,
в ралото умрела от труд и от мъка —
сваде че намериш босонога диря
или на орача, или на пастиря!
Гявол да те вземе, отечество мило!
Нека да си дума кой каквото сака,
нека да ни лаят пцета по сокака,
ама и Русия на деда Ивана
да дойде да каже: триста гроша давам!
Отечество мило, я те па не давам!

ГЕЛЕВАТА МУКА И НЕВОЛЯ

Я че кажем, що че кажем, ама сакам тук да си остане!
Да не ойде некой я при свато Джуро, я при чичо Тане
да им каже — зерем после от смех си умирам!
Че му сръбне свато: — Род не род — че каже, — не разбирам.

Да си си мълчал, човече! — Па че дигне гюрултия!
Та не че се свъртим ни у село, нито у София.

Един ми е, брате, ясен месец на небето —
една бе ми свато-Джуровата черка у селото,
една бе ми у целио округ — у свето една бе.
Над убостта убост — ако има — то она бе!
Стройна, тънка-тънина у кръсто, като даскалица.
Па се вие, ете, па се сова, като гяволица.
Над чело ѝ черна коса, като облак темен,
море, да не бе ми сваха, я чех да я земем!
Лице — пресно сирене, ти кажем. Бре, не думай!
Току свали капа, па се кръсти и цалувай!
Грех че сториш — сто че да измолиш!
(Бог я даде да я гледаш и от душа да я волиш).
Па да видиш черни очи под тънките вежди,
че воздихнеш, па че кажеш: «Боже, дай премежди
какви сакаш на глава ми, ама я що сакам —
речи, боже, и оно да стане!»

Проклети ѝ черни очи, черни, валчести. . . таквие!
Па като те стрелне, като с вино те опие,
та не знаеш, носиш ли се като сенка по небото,
или жив човек се щураш из селото!
Името ѝ, да ви кажем, беше Ганка —
да я сдробиш с пресно млеко у гаванка!

Право е, що рекъл некой: убост не е само за гледанье,
сака обич, сака тегло, сака залитанье. . .
И залитнаха по Ганка сума ергенаци,
кое кьосе, кое с два лакти мустаци.
Цела есен мира си немаха пцета по сокаци!
Е, що чеш му, пущинята! — човек си късмето не знае,
он сал душа клета има, а она страдае,
она пати, она тегли, она боледува,
па човек че тражи билки, па че я лекува.
Хеле Геле — мътните го зеле, —
он загази най-много от сите
и по Ганка си изгуби дните и нощите.
Лудо-полудя по нея, па си рече:
«Или она, или нема да ме биде вече!»
Па захвана да я следи, да се кашле зад гърбо ѝ, да се хвали,

че щел, божем, да я краде или да ги пали. . .
Е, оно така е!
Кога сърце сака, човек немое да нече.
Зарад либе се опинките не жалят, нощe се не спие.
Гелето го змия хапе, вук му на сърцето вие —
зер момче е харно и сърцато, ама сиромашко,
па сега какви са времена проклети —
дом и къща се не хранят със сърце юнашко,
ами сака пуни да ти са ръцете!
Сака Геле Ганка! Он я сака, а она го нече.

Като рече — бог да я убие! — като че отсече:
Богатска съм — богат че да зема!
Нек ме иска — на когото етиска!

Геле нема дом, ни къща, ниви, ни ливади,
Ни занаят знае, пари да извади.
Всичко има он една гъдулка,
троеструнна, яворова, с капак седефлия,
На шийката с огърлици като млада булка.
Майстор е Геле у свирнята и е мераклия!
Като седне, проклетѐцо, като я зачеше —
че оставиш благи приказки в мехната,
да послушаш, да усетиш сладост у душата.
Трите струни, като три девойки гласовити,
от сърце воздишки ти изкарват, сълзи от очите!

Всека вечер, кога нощта мета черна черга над земята
и звездички, ангелски очички, си замигат в небесата,
месечинка се усмихне над хората като майка
над деца си мили,
Геле взима гусла гласовита,
па излиза на бунаро пред Ганкини
и ударя песен жаловита.
Пцета млъкнат, месец спре се на небото
и заплакват звездички, ангелски очички,
и воздишките човешки се залутат из селото.
Троеструнна гусла на три гласа кара:

Я те сакам, ка що сака
поле дъжд у суша,
ти си криеш като сврака
у трънлива круша.
Та една ли я по тебе
похарчих воздишка,

от кахъри заприличах
на църковна мишка!

Свири Геле, свири, та се чак унася,
жална песен като плач се у нощта разнася.
Слушат селяни, девойки и невести млади,
слуша Ганка, па си душа слади,
че за нея тая жал е, тия песни, муки и неволи,
че за нея друга душа плаче и се моли.
Дълго слуша тя. Звездички мигат. Месец свети.
Тя потръпне, протегне се и усети,
че нещо я сладко-сладко нависоко дига
и в забрава скърши ръце и изока:
«Стига, стига!
Геле, Геле, мътните те зеле!»

ПО ПЪТЯ

(ДРАМА)

Петък срещу събота. Мрачен есенен ден. По калното шосе към Горубленските ханчета се кандилкат пияни Пижо и Пендо. От двете страни дълбоки ровове, край които се редят стари печални върби с голи клони. Над полето от време на време прелита самотна врана и унило грачи. Нейде остро скърцат кола. Далече се чува задавено рев на автомобил.

Пендо

Маке, маке, Пижо, глей че одоцнахме!

Пижо

Глей си кефо, Пендо, нали му кръцнахме.

Пендо

Бе оно така е, ама мойта Пена
па че ми завира в очите вретена.

Пижо

Мене обичайо знае мойта Злата,
земе ли да дудне, че спи при свинята.

Пендо

Мани, мани, Пижо, зла е мойта Пена,
ама я какво съм! — Бре да е родена
светица у църква, па нече да трае —

мъж ли съм, каков съм, не сака да знае,
уврем ли се, ете, много у мехните,
виж я че си пули очи на вратите,
па като заока — кълне, та се кине,
мисли, като пием — свето че загине!

Пижо

Па я кога пием и жената ока,
отваря ми жажда още за пол'ока.

Пендо

Вино без окане — ти ми го не фали,
ама мойта Пена много го прекали.

Пижо

Па нали им знаеш лекò на жените:
удри по главата, дърпай за косите.
Че се сърди три дни, па че ѝ умине —
женско сърце, брате, от лобут не стине.

Пендо

Стари хора казват: дека не помага,
ете, блага дума — тамо пък тояга.
Ама ти лобуто мен не препоръчвай,
ако ти понася, сами си го ручай.
А бе хей, човече, тебе не млати ли
бирнико зимаска, ама нà . . . плати ли?

Пижо

Хем ме би човеко, хем си зе парите.
Пендо, не се блъскай тамо с хората,
недей да човъркаш мойте стари рани.
Било какво било, ти него го мани,
кое е минало, оно се не връща.

Пендо

Историята, брате, сè една и суща,
остава си само за гърбò човешки.

Пижо

Тук са прави, Пендо, твойте забележки.
Такива са, брате, хорските судбини - -
бог даде тояги, па тогай гърбини.

Пендо

А бре Пижо, òди по-право по пато,
да не се халосаш у някое блато!

Пижо

Бе я одим право, ами друмо криви.
Някой да ни види, че ни стори диви.

Пендо

Така ли отиде днеска у София?

Пижо

Море мен ока ме мировий судия.
Та съм ходил право по конец ти кажем,
сè мислих какво че у судо да лажем.

Пендо

По какво ли дело, да се не видело?

Пижо

За пари суди ме менджията Ташко,
жив да го попарят. . . Па излязох мажко!
Господин судийо, като окнах тамо,

платил съм си борчо я на милостта му,
суди какво судиш, ама тè така е —
това, що казувам, цело село знае.
Платил съм ти, брате, и отгор надплатил,
ова душа знае що съм си изпатил,
бил съм си жената таман десет пати,
зер продавах ниви, додек да се плати.
Па она не дава, реве, та се дере,
и отвори уста, па ка ме забере:
мъж ли си, какво си — с катран да те мажат!
За борчове пусти всеки ден те тражат!
Я си траем, траем, па ми кипне кело,
пред очи ми, брате, темно-потемнело.
Па станем, па удрям, додек жива шава,
после ми е жално, ама да прощава!

Пендо

Е, какво отсуди тамо судията?

Пижо

Мани, мани, брате, навех си белята!
Кълнеш ли се, дума, че нема да даваш?
Кълнеш ли се, каже, или само шаваш?

Пендо

Бре, макя му стара!
Е, какво осърба ти тая попара?

Пижо

Че се кълнем, кажем, дал съм си парите.
Вангелето свето, цело със корите
изидам. . . и кръсто, и попо, нали е за право!

Пендо

Бива си те, Пижо, държал си се здраво.
Май за судията това е кораво.

Пижо

Он дърна звънецо — глоби ме синецо.

В това време ги настига един автомобил. Пижо и Пендо бягат кой където види. После се явява из нивите Пендо.

Пендо

Бре, каква е, брате, тая гяволия?

Пижо *(кръсти се)*.

Това е колата на свети Илия.

Пендо

Що че това време светец на земята?
Па ако е слезъл, тражи си белята!

Пижо

Дошел е човеко малко да ни сплаши.

Пендо

Колко за плашенье, имаме си наши:
и конни, и пеши, и младши, и старши!

Пижо

В грехове сме, брате, улезли до гуша
и никой не мисли за своята душа —
сѐ така не може оно да се кара!

Пендо

Душа сега требе само на гайдара.

Пижо
(спира се учудено).

От дума на дума, тѐ ни при ханчето!
Че привържем малко и тука кончето.
Сваля си торбата

Пендо

Е, па. . . да улезнем, какво че да чиним!
Да пием по чашка и да си починем.

Пижо

Тѐ оно така е: човешката душа,
ако я не поиш, она те не слуша.

Влизат в ханчето. Вратата след тях се затваря с остро скърцане.

Завесата пада.

ТРИ СИЛУЕТА НА ГОРУБЛЕНСКИЯ ПЪТ

Пижо и Пендо купиха орташки едно малко буренце с хубава препечена ракийка и решиха тайно да я продават на комшиите си в село и така да спечелят някой и друг грош.

С тия благи надежди те се измъкнаха из града и тримата. Тримата, тоест Пижо, Пендо и мършавата кобила Куца Гана, върху чийто самар клапучкаше малкото буренце със скъпоценната течност.

Тримата другари усърдно закрачиха по равния царски друм мълчаливи и замислени. Гана, макар и да накуцваше, вървеше бодро, теглена от милите ѝ спомени за село, което не бе виждала вече два дена. О, как беше обидено нейното свето благонравие в тоя голям град! Цели два дена тя стоя тук вързана в един широк яхър, между толкова коне и айгъри, които подмятаха неприлични цвиления по неин адрес, смееха се безсрамно и пресягаха да я целуват въпреки нейните отчаяни протести.

Сега хладният ветрец, който идеше от Витоша, освежи душата ѝ и отвея мъката от обиденото ѝ сърце. Чисти и спокойни селски мечти нахлуха в главата ѝ.

Пижо и Пендо дълго вървяха мълчаливо подир нея, всеки загазил в своите дълбоки размишления и грижи. Най-после го удариха на политика.

— Кажи некоя, бре Пижо!

— Е, що че ти кажем, Пендо!

— Е, па кажи, какви новини научи у градо? Я, ете, от пусто пиенье, ти кажем, не могох носо да си подадем от кръчмата навънка. Ходих да цаньевам, ете, момето у едни хора код Вайс-Воденица. Арни човецето и арни пари даваха, ама, да простиш, коконата малко шавръклива ми се виде, та се уплаших.

— Их, бре Пижо! Каков си па ти. . . По що я позна, че е шавръклива?

— Море шавръклива жена, пиян поп и мъжко магаре, да простиш, они отдалеко се познават.

— Мани друго, Пижо, ами жаден съм, пуста вода, па нема.

— Е, че търпиш, човече.

— Море какво че търпим, да си мачим душата! Току. . . Я дай от ракийката да смръкнем едни уста.

— Бре, Пендо, мисли — ортачко е — огин е.

— Ортачко-мортачко — жаден съм. Да пукнем ли сакаш! Я точни малко де!

— Че ти точнем, ама че дадеш галаганче. Барем парите да ѝ не губим, оно се е видяло.

— Сичко един галаган имам — нà ти го, па точи, че от жажда ококорих очи.

— П-тру!. . . Стой, Ганке, стой!

Пижо спира Куца Ганка, наточва на Пендо за двадесет пари ракия в една тенекиена чашка и му я подава.

— Ха наздраве, Пижо!

— От здраве да се не куртулишеш, Пендо.

Пендо гаврътна чашката, Пижо му прибра галагана, па подкара Куца Гана и тръгнаха след нея.

Вървят и мълчат, мълчат и вървят.

— Бре, Пендо, и я ожъднех — обади се по едно време Пижо.

— Е, че търпиш, човече, вода близо нема.

— Море, нечем ти я вода — другояче ме пàри, друго ми се пие, ама не знам що. . .

— Да не е ракия, бре Пижо?

Пижо се чеше по тила.

— Па може и да е. . .

— Мисли хубаво, Пижо — ортачко е — огин е.

— Я точни от тоя огин, да угасим оня, бре Пендо. Точни ми за галаганче. Да не мрем сред пато от жажда.

Сега пък Пендо спира Ганка, наточва ракийка на Пижо и му я подава. Той я поема с треперяща ръка.

— Наздраве, Пендо.

— От здраве да се не куртулишеш, Пижо.

Гаврътна Пижо ракийката, обърса с длан увисналите си мустаци, даде на Пендо галагана, който бе взел от него, и двамата пак тръгнаха подир Куца Гана.

— Ако не повече, барем три лева че спечелим.

— Сал си мълчи да не усети цинцарино, зарем нечени опра Искаро дори.

— Коя, цинцарката ли?

— Гле! Дек го чукаш, дек се пука.

— Море така думаш, ама да изпречим тук цинцарката, тук бурето с ракията, па да кажем: ха сега избирай! Кое че земеш, а?

— Че помислим малко, Пендо.

— Бе и я че помислим дали теб да ги дадем, дали за своя душа да ги задържим.

Пендо се спря веднага:

— Бре Пижо, пак ожаднях, да се не види макар! Дай ми пак за галаган.

Пижо мълчи, мисли и върви, мисли, мълчи и се чеше по врата. После вика на Куца Гана:

— П-труу! Стой, мари пущино.

Тя послушно застава сред друма. Пижо наточва ракийка на Пендо, взима стария галаган, търка го по брадата и казва:

— Колко косми по брадата, толко пари у абата!

Пендо изпива ракийката, обърсва се и дълго мляще с уста. И тръгват пак мълчаливо.

Вървят, вървят, вятърът свири из клоните на голите върби край пътя, тупа по кожусите, развява гнидявата опашка на Куца Гана и се спуща по дяволите из полето.

— Сега, Пендо, пък я ожъднях — казва Пижо.

— Дай галаганчето, па пий, нали е за душата.

Пак става размяна на единствения галаган.

Подир малко той пак минава в джеба на Пижо и така нататък, и така нататък.

Когато пристигнаха в село, двамата приятели не могоха да намерят къщите си отведнаж и Куца Гана дълго време стоя вързана за една селска върба.

Кой беше спечелил галагана, не знам.

ВЕТАРО

Наше село е на баир. От връо се види долò, от долò връо се не види. У долò е реката, у реката дядо поп лови риба. У благ ден си я руча сам, а у пости я пържат в механата с даскало.

Едно време дядо поп и даскало се карàа, карàа — щеа очи да си изповадят, а сега от них по-големи приятели и у околията нема.

Карàа се они по две причини, да кажем: даскало мразеше попо, че не пие, попо мразеше даскало, че блажи. Па като зафана попо да пие, и они се сдобриа, та зеа заедно да блажат.

Нали рекъл некой: «Сговорна дружина и у петок блажно руча» — те и они така.

У селото има три кметове, двамата са у затворо — третио че иде, като дойдат они да го заместят.

На баиро на връо живеят Дудини, а у долò на крайо — Вутови.

Дуда е най-убава мома у село. Нема кръст, нема половина — от врато до доле равна като бадем за ракия. Само един кусур има, че като говори, подсмърча и си бърка с язико у носо, ама кой това ти гледа. Човек без кусур не може!

Зашнал се е акъло на Вуте по Дуда. Он у долò живее, а мислите му сѐ по връо одат, като овци по камeняк. Она на връо живее, ама чак у долò грее. Като месечинка над вир — и отгоре свети и отдоле свети.

Вуте е пък дълго, тънко и високо — магаре му под четалò минува.

Я сал чакам да се земат с Дуда, да видим каков Крали Марко че се пръкне от них!

То убаво, ама на Дуда баща ѝ каков е. . . Лелее!

Еднаж улезнал Вуте на Дудини в градината, па се скрил в търняко. Съгледа го баща ѝ, па му окне:

— Чекай, сине, да те питам, що тражиш у овесо!

— Ветаро ми духна капата, та влезох да я зема — отговори Вуте.

— Я тоя ветър, така и така, декато може да ти земе капата от долò, та да я фърли на връо!

— У, тате, оти да не може — обади се Дуда. — Мене оня ден ми грабна шамията, та чак у Вутови на колата на климията!

— Е, па? — запита люто Дудин баща.

— Па слезем язе да я земем, а ветаро духне пак, та ме събори на Вутови зад плевнико, па ми дигне дрехите чак до главата.

— Мълчи мари! — окна баща ѝ. — Тоя ветър едно време ме ожени за макя ти!

СТАРАТА ПАРА

Тю да се не види! Току-що намисли Герчо да се жени, оно война се отвори.

— Чекайте, бре хора, барем да я изберем, та като се върна, да знам коя че ме посреща — вика Герчо.

— Да си му мислил навреме, Герчо! Моми много, с кола да ги товариш, като любеници. . .

— Много, брате, ама законо ми една дава, требе да си я изберем.

— Е, избирай де, що гледаш!

Оно лесно е да се рече «избирай», ама седни да избираш, да видиш лесно ли е. . .

Да ти дадем пълно село с моми, коя от коя по-хубава, па да ти кажем: «Ха де, сега избирай!» — лесно ли че ти е, а?

Те и Герчовата работа е такава. Па и цена нема момчето — сиромах е.

Нема Герчо дом, ни къща, ниви, ни ливади,
ни занаят знае пари да извади. . .
Всичко има он една гъдулка,
троеструнна, яворова, с капак седефлия.
На шийката с огърлица, като млада булка.

Всичкия му живот е у тая пуста гъдулка! Като я пипне в ръка, като заиграят ония пръсти, като трепне

лъка, като рекне некоя. . . Не свири пустата му гъдулка, ами говори.

Трите струни, като три девойки гласовити,
от сърце въздишки ти изкарват, сълзи от очите. . .

Оно и друга дарба му е отделил господ: дал му коса руса, копринена, очи сини като мъниста и златна уста, от гъдулката му по-благодумна. Две думи ти рече, две годин ти слади.

Всичко добро, но нали е сиромашко момчето! Пък любовта пуста, не знам каква е станала, като види сиромах човек, бега като опърлена.

Млад е Герчо, жени му се, па седи и мисли какво да прави. Коя он да избере? Поискал би Ганка Гръгоричина. Она има очи големи, черни, като го погледне, чини му се, автомобил го прегази. . . Добре, ама баща ѝ такива зетьове като Герчо не иска и да види. Там не може.

Е, тогава — Пенка. . . Пенка, ама она върти двадесет души ергени. Да ги сбереш, от мустаците им цяла черга да изтъчеш. Не, Герчо там го нема. Он е човек скромен. За него — Стоянка. Она като чуе гъдулкàта му, разтреперва се и бие крак у земи, като неяздена кобила. Пуста Стоянка! Тя пък има един глас, като говори — орехи брули. Веднаж да му каже: «Герчо, обичам те!» — и ще му се пукнат тъпанчетата. Оставѝ и нея. . .

Ха, Дончето! Ех, що ситно ходи това Донче! И очите му са сини като Герчовите. Само че нослето ѝ е остро, требва да е зла като змия. Прескочѝ и нея, Герчо! Дръж Тонка! Ама пшът! И там не ти е работа, Герчо! Тонка те продава за две оки плява — пази се. . .

Пък що ти трябва да ходиш толкова далече! Я виж попсвото, по-малкото. Оно се много бели и черви, ама песько в реката защо е — не го изтриеш! Добре, ама поп и гуслар сватове не стават. Земи Кина! — Е, Кина е много дебела. Тогава Дука? — Дука е много тънка. Лала? — Много ниска. Цона? — Висока.

Тю, да се не види макар! Върна се момчето от служба и не може мома да си избере!

Току да избере, оно се война отвори. Всички тръгнаха и Герчо тръгна.

— Сбогом, Герчо!

— Сбогом, момичета! Хубави сте, сладки сте, мили сте, ама мои не сте!

И засвири Герчо с гъдулката, а она хем запе, хем заплака.

— Сбогом, Герчо!

— Сбогом, момичета!

— На̀ ти здравец, да си здрав!

— На̀ ти невен, да не венеш!

— На̀ ти помниче, да ме помниш!

— На̀ ти оченце, та пак да се видим!

— Дайте, момичета, дайте, баювите, живи да сте! — дума Герчо и се кичи по шапката, по менгето, по пояса, по ризата, по гуслата! — Всички ме обичате, всички ви обичам.

И върви Герчо, свири с гъдулката и се прощава.

Трепкат възбудено сърцата на запасните. Чуват се провиквания. Бъклици с вино се разнасят от уста на уста. Плачат мекосърдечните жени. Старците благославят. Всички са се събрали да изпратят момчетата.

Накрай село пред Герчо се изпречи Кунка куцичката. Тя приде смутена, бледа. Очите ѝ бяха пълни със сълзи, като два бистри кладенци.

— Герчо, на̀ ти от мен стръкче здравец, да знаеш. . .

Кунка недоизрече. Сълзи се сипнаха от очите ѝ и задавиха думите ѝ.

Герчо се спря изненадан, пое Кункината китка, грижливо увита с червен конец и на него прикачена стара сребърна пара.

— Тая пара ми е дадена от дедо — комитата, — когато съм кръщавана. Тя е благословена. Носи я, Герчо — добро да ти носи. И господ да те пази, Герчо.

Герчо престана да свири и погледна учудено Кунка. Он не бе мислил никога за нея. Она често бе спирала на него дълги, скрити погледи, но он нехайно бе ги отминал. Кунка Димовата, смирена и бедна девойка, малко кривичка с ногата — никой не се лакомеше за нея, а Герчо от другите по-долу не падаше. Погледите ѝ какво бяха — ветър, що духа.

Сега Герчо се вгледа в срамежливото Кункино лице.

— Я, тя била хубава — хвръкна нещо като врабче през Герчовата мисъл. — Сполай ти, Куне, ти. . . само ти ме изпращаш като свой човек.

Кунка се усмихна през сълзи. Светна обичливото ѝ лице, мръднаха тихо малките ѝ устни. Нещо стопли душата на Герчо. Посети я нещо чакано, нещо търсено и никога ненамерено. Сърцето му се развълнува, стана му мило.

Герчо мушна бързо в пазухата, до сърцето си, китката с пара̀та и погледна още веднаж Кунка. . . И още веднаж видя, че она била хубава. Сляп ли е бил, досега да не види!

Не. Кунка не бе като другите — да блѐщи. Она имаше друга хубост — скрита хубост, дето не се вижда отдалече, дето я не виждат простите човешки очи. Хубост, дека се в душата вижда.

Герчо замина.

До казармата цветята повехнаха. До границата изгуби ги до едно. Само при сърцето му остана запазена китката на Кунка, със старата пара̀.

Тая китка Герчо грижливо пазеше навсякъде. В окопа ли лежеше, под дъжд от шрапнели и куршуми, на нож ли летеше към врага, он пипаше местото на сърцето си, дето стоеше Кункината китка. И щом турнеше ръка на нея, пред очите му изпъкваше образа на Кунка, със скритата хубост, с малките устни и с разплаканите очи. И Герчовото сърце трепваше. . . Той се спускаше напред, ревеше ура и увличаше всички.

При една атака Герчовата рота попадна в страшен огън. Вражи куршум перна Герчо право в сърцето.

«Убит съм» — помисли си он и разкопча мундира.

Щом разтвори пазухата си, оттам изпадна куршума, сплескан като слюнка. Кункината сребърна пара̀ бе изкорубена. Куршумът бе ударил право в нея.

Она спаси сърцето на Герчо.

И он като се върна, даде го на Кунка, даде ѝ го цяло-целеничко, тъй както бе украсено с орден за храброст.

ПИСМОТО НА ПИЖО

Слушай, мари Пено,
любезна ми жено!

Кога от селото за полко тръгнахме,
с приятели малко за «сбогом» пийнахме,
та не могох сичко по ред да ти кажем
и затова рекох с писмо да те тражим.
Я съм живо-здраво, тука дойдох старец,
сега да ме видиш — като новобранец,
от горе до доле у нова премена,
като че е максус за мене кроена.
Шапката си носим мъничко на криво,
като петел герест ходим горделиво.
И мустаци сучем — да му мисли оня,
дека че ми падне «на нож» да го гоня!
Па да видиш, Пено, куртката ми пуста,
нова и дебела, стегната у кръста,
чизмите ми жълти, шинелата сива —
със нея съм сущо кокона красива.
Па да мож да литнеш като пиле леко
или да ме видиш така отдалеко
с каков ищах ручам чорбата войнишка,
че да се прекръстиш и кажеш с въздишка —
боже милостиви, луда съм станала,
това не е мъж ми, ами пуста хала!

Още едно нещо, ще да се похваля —
какво-що играе, нали знаеш, жено,
в твойте ръце бързи тънкото вретено,
тѐ така играе пушката у мойте
(тука спри и речи: «Деца, не се бойте!») —
та да знаеш, Пено, здрав съм и добре съм,
и таков, каков съм, че да ти харесам.
Ами ти какво си? Що правят децата?
Изора ли Тото нивата в «Реката»,
очука ли Дуда опраните гръсти,
прасетата как са, станаха ли тлъсти?
Оттка ли платното, що беше на стана?
Дали се обади мъжо на Юрдана?
Отвори ли вече даскала школото?
Случи ли се нещо ново у селото?
Напълни ли вече кацата със зеле?
Добре ли ушиха ментето на Геле?
Па недей забравя да кажеш на Петко,
нивата на «Края» да насее редко,
оти тя е торна, да се не заглуши
или да не легне, като се задуши.
Да живейте дружно с Пендовата Тота,
ния със мъжо ѝ у една сме рота.
Сега много здраве, па да ме не жалиш,
с менека ти можеш само да се хвалиш.
Засега не можем да ти пишем много,
къде сме, кои сме — тайна пазим строго.
Па ти нали знаеш, че си жена пуста,
не мож да си траеш, че отвориш уста —
на Куна, на Тота, на кумеца Гето —
от село на село, чак у десето. . .
Ти като ми пишеш, пиши ми у полко,
они че ме найдат. Свършувам и толко!

ОТ ПЕНА ДО ПИЖО

Любезни стопане,

Разсилният днеска ме срещна на друмо
и ми даде твойто писмо благодумо,
оно ми се виде малко закъснело,
писано с мастило, ама изветрело,
но пак, мили Пижо, редовете кратки
ги облях със сълзи радостни и сладки.
Колкото ги четох, дваж по толко пъти
сърце ми дълбоки въздишки изкърти.
Четоха го всички, па го скрих у пазва,
а оно и тамо като че приказва.
Вечер че го турям под меко възглаве,
та да ми шушука твойто «много здраве».
За нас да не мислиш. . . Твойта жена Пена
у такова време за мъж е родена.
Заран стана рано, умия се, ръшна,
работата свърша и полска, и къщна,
изкарам телците, опера, умия,
сипа на свинете блажната помия
и пита замеса, и млекото свара,
и дам на децата гореща попара.
С Пендовата Тота впрегаме колата,
докараме малко дърва от гората —

със нея сме сущо две сестри рождени,
ту я съм у нея, ту она у мене.
Изорах, посеях, сега съм спокойна.
Помогнахме още на сирашка Стойна.
Оранта се свърши вече у селото,
децата са здрави, ходят на школото.
Голямата каца напълних до шия
със чушки и зеле — за чудо туршия.
Дребните пиперки на една тояга
низ до низ наредих и турих над прага,
под самата стреха, да не бие шуто,
да сещат за тебе — ти обичаш люто!
Ние тук добре сме, а ти що си тамо,
гледай да не туриш на селото срамо!
И враго да гониш, дор до дупка миша
(прочети два пъти това, тук що пиша).
Сега много здраве
от мен, от децата и от двете крави.
Прочети писмото пред всички войници,
зер може би некой немат си женици,
па дръжте се здраво, зере твойта Пена
инак че те срещне у ръце с остена!
И пак много здраве от мен и от Тота
на тебе, на Пендо, на целата рота.

ДОБРА СРЕЩА

Пижо отива в града. Пендо се връща оттам. Срещат се в Борисовата градина. Пендо се преструва, че не вижда съселянина си. Пижо се обръща, изглежда го, кимва учудено с глава и се обажда с добро сърце.

Пижо

Добра среща, Пендо,
и добър ти час. . .
Оно кавга малко
има между нас,
ама ти прощавай
и много не шавай —
поздрави сърдечно
какво е човечно.

Пендо

Спира се.

Ти ли си, бре Пижо,
я те зех за Геле,
има доста време
не сме се виделе.
Да кориш не бързай
и кусур не врързвай —
малко съм залисан,
та не забележих. . .

Пижо

Па я се наежих,
да се карам пак —
мойто докачение
дотам дойде чак.

Пендо

Подава му пакет с тютюн.

Направи цигара,
па нека забравим
тая сръдня стара,
таков е живото —
сè заедно ходят
доброто и злото.

Пижо

Да живееш, Пендо,
ния с теб били сме
па добри другари —
я нали ти думам:
човек е магаре —
на сърце добър е,
па сè лошо прави.
Ама да е здраве. . .
Ти какво си, що си,
не те срещам вече?

Пендо

Добре съм — го речи. . .
времето такова,
пръснахме се сите,
не може се срещнем
дори по мехните.

Пижо

Свето умеша се
у бойове пусти,
тя, каквато стана —
седни, па се кръсти.

Пендо

Каша, брате, каша,
ама сега вече
работата наша,
хелбете, хелбете,
ще излезе цвете.

Пижо

У градо ли беше?
Там малко валеше,
па те гледам сух си.

Пендо

То отвънка сух съм,
ама не отнетре,
зер се поотбихме
в кръчмата на Петре.

Пижо

Ти си мераклия. . .
По дъха те сещам,
че си пил ракия
със мезе туршия.

Пендо

Нещо бе станала
плюнката ми суха,

па бе ми и тежко,
та пих за разтуха. . .
Ами ти къде се
нататък понесе?

П и ж о

Срам е да обаждам
накъде отваждам.

П е н д о

Нещо. . . гяволия?

П и ж о

Холан, остави я —
на стари години
пак роди жената.
Бегам да не ставам
за смех по махлата.

П е н д о

То шопското племе
си е плодовито.
Ха да е честито!
Ти пак се повърна
от «деде» на «чиче»,
Момче ли доби се,
или е момиче?

П и ж о

То се знае — мажко,
у война роди се —
у време юнашко!

П е н д о

Ставаме, кажи го,
царщина голема
и редо таков е,
други колай нема —
требва да се труди
и младо, и старо,
зер ще има нужда
от войници царо.

П и ж о

Господ ни ги дава
със пълна десница.

П е н д о

Ха да поприседнем
на тая столица,
да се поотморим
и поразговорим.

Сядат на една пейка.

П и ж о

Ти от градо идеш,
знаеш, то се вика,
разправи ми малко
тънка политика!
Какво са децата
на полето бойно?
(Там и наш е Стойно.)
Какъв вее ветър,
що прави крал Петър?
Дедо Иван Руски
лъже ли го още,

че на помощ до-ще?
Що става надоле
по Косово поле?
Френци, англичане
гърбо ли ги хапе,
та са надовели
у Солун арапе? —
Разни дандабури
с дънести потури,
зурлести сусамци,
жълти афионци,
сини анасонци —
сѐ от бои разни
и от разни вери,
човек да се дзвери!

Пендо

То войската наша
хубаво ги дере —
кой каквото тражи,
че си го намери. . .

Пижо

Бре, майка му стара! —
Да живей войската,
да живее цара!

Пуха си шапката о-земи и чука на пейката.

Скоро дай пол'ока,
от мене заръчма!
А! Прощавай, Пендо,
рекох, че сме в кръчма!

Пендо

Па ония вери
по Солун надоле,
там какво ги рече,
фастъци ли, що ли? —
Усетили харно
острото на ножа,
бегат да спасяват
всеки свойта кожа.
И Вардара мътен
пее и празнува —
додек свет светува,
има да разправя
българската слава.

Пижо

Там и наш е Стойно,
бие се достойно.

Пендо

Гяволе проклети,
европейци пусти,
нашите ги мачкат
като сухи гръсти.

Пижо

Знам ги, знам ги, Пендо,
они ядат жаби,
затова са слаби.

Пендо

Слонове да ручат,
па си са таквие —

помисли си само
чия войска ги бие.

Пижо

Да сме благодарни,
имаме си, Пендо,
съюзници харни.

Пендо

Я ти казвам тебе,
скоро че се свърши
сичко какво требе
и че заживее
народо спокойно. . .

Пижо

Че си дойде Стойно
след тия кръвнини. . .
Е, сега най-после
че станем роднини.
Нали така, Пендо,
нема шавъркане.
То требе да стане!
Да си уговорим
отсега двамина —
че дадеш на Стойно
ти твоята Кина —
сè за нея пише
отка там замина!
Пала го палила,
нека с тебе, брате,
да си гукнем «свате».

Ти ако се сърдиш,
она си го сака,
кога он да пойде,
цела се разплака —
гледам ситни сълзи
ред по ред — бройница,
па му гукна «сбогом»,
като гургулица.

Пендо

Бре, то харно сичко,
любов знам какво е,
нали е страдало
и сърцето мое.
Но какво да кажа,
що е право — право,
твойто момче малко
пада вироглаво,
па Кина е кротка
като буболечка.

Пижо

Това не е пречка.
Младо е момчето,
кръвта му клокоти,
като се ожени
он че се укроти.

Пендо

Това си е право.
Без забикаляне —
нека се завърне
Стойно живо-здраво
и оно че стане.

Пижо

Дай си ръка, Пендо,
няма повръщане?

Подава си ръката.

Пендо

Поема ръката му.

Мойта дума честна,
теб ти е известна.
Казвам ти открито:
да им е честито!
А сега прощавай
и сбогом, че бързам.

Пижо

Къде ли че ходим?
То се е видело
и я че се върнем
с тебека у село.

Пендо

Ха, така те сакам,
със другар, ти знаеш,
по-лек е и пато.

Пижо

Така си е, свато!

Двамата приятели тръгват заедно за село.

САМОДИВСКО ПИЛЕ

Ела, бре Йоване, пусто да остане,
ела да се видим — откога те тражим.
Днеска цел ден пием! Защо? Че ти кажем.
Не е ни от жалба, ни от радост върла.
Рекох ужком така чашка да му хвърла,
па ойде килото. . . — Е — оно е мерка —
другото по него беше за почерпка,
пийнах му от чудо. Пусто чудно чудо!
Новина научих днес у Голо Бърдо.
Като гръм ме тресна она по главата
и в шемето, брате, спрех се у механата.
Знаеш, що станало вчера в саминало,
пристанала Яна от Лисичо било,
за Вуте гайдара от Вълчо котило!

Йован чу и ахна, па зе да се дзвери,
уста си отвори — дума не намери
и как бе застанал ребром пред вратата,
като кютук дъбов бухна се в механата.
— Бре, що думаш, Пижо — нека й хайрлия,
тè за новината и я кило пия!
Не е, брате, село пусто, като село —
пръснало се в планината, та се не видело.

Накацали къщурките от чука на чука —
кукувица там да кукне, не се чуе тука.
А и тамо божи хорица живеят;
зиме мръзнат, лете се на слънце греят,
трудят се и чоплят каменако,
да се роди нещо — ръж сред буренако,
ала инак хубост ненагледна,
слади ти окото и душата бедна.

Сничкали се чуки, върхове, гори, балкани,
като ризи дрипави ровинища постлани —
докъдето погледа улови
гънки, гънки, като на потури нови.
Е-е, пък там високо, като на полица,
пътечка кривули. Горе лети птица. . .
Пещери, скали — замръзнали владици,
а по капите им си пасат козици.
Стръмно, страшно, свет да ти замае,
а най-доле мътен Искъро играе.

Планина е, па ще има връове високи,
планина е, па ще има долове дълбоки —
по връове орлица се вие,
по долове вук че да се крие.
Орлица е Яна от Лисичо било,
вук бе Вуте от Вълчо котило.
Що бе чудо, що бе хубост, пуста Яна!
Едра, снажна, набита — мецана.
Очите ѝ пусти — лалугери живи,
клепките ѝ — нежънати ниви,
дека стъпи, земя се превива,
кой я срещне, от път се отбива,
още моме, таквая малечка,

Като че бе бозала от мечка.
Дивото ѝ теглеше душата,
страшното я викаше в гората.
Она беше родена пастирка —
ка препаше шарена престилка,
ка нарами кривак дреновица,
ка уземе гърне с лютеница,
ка подкара стадото на паша,
раздипля се планината наша
и гората сама че излезе
да я кани у нея да влезе.
Сенки си на път ѝ постила,
те от тая до друга могила,
па я среща, радва и милува,
па ѝ с листа сладко хортува:
— Яно, чудо Яно, стани птица,
Яно мари, стани гургулица —
ден и нощ у мене да живееш
и по всеко дърво да ми пееш.

Па каков и пусти Вуте беше!
(Добре, че ги двама Искъро делеше.)
Он бе младо като нея, кротко като пиле,
е, и он овчар бе, и баща му бил е,
ама инак беше душа — памук мека,
мехлем да я сложиш, оздравя човека.
Па бе мъдър като старец, като даскал умен,
а в разговор — кавал сладкодумен.

Срещнаха се при Искъро он и Яна,
он отсреща в каменяко, она оттук на поляна,
докарали двама ожаднели стада
на водица бързотечна, на прохлада.

Застанаха те насреща. Она го погледна. . .
Пъстро пиле влете в душата му бедна
и го клъцна, и усети болка сладка,
в сърцето му не остана кръв ни капка.
То заби, заудря прималело,
тая болка несетило, невидело.
Не изтрая Вуте. Шъкна, завърте кривако,
стадото подгони бързо и заби в трънако.
И чу страшни в сърцето бумтежи,
и в ушите топовни гърмежи.
Пред очи му пламнаха пожари,
а след него смех весел избухна.
Във вълните на Искъро бухна.
И заплиска като лебед волен.
— Майке, майке, дали не съм болен —
рече Вуте, седна да почине,
разтри чело, дано му умине.
На други ден гяволо рогати
грабна Вуте, па го там изпрати.
Гледа Вуте — насреща пред него
стои Яна и с очи яде го.
Па му дума некак закачливо:
— А бре, Вуте, а бре, момче диво.
Вчера литна оттук като птица —
вук ли виде, мечка ли стръвница?
— Видох, Яно, видох. . . гълъбица.
— Не си зърно, Вуте, да те клъвне.
— Не съм дърво, пилето да скрием. . .
— Имаш ръце, Вуте, улови го!
— Не е пиле като пиле, Яно, оваджиско,
а е пиле пусто самодивско,
А Яна го гледа и се смее:
— Вуте, Вуте, не ще те огрее,

истина съм самодивско пиле.
— Че те ловим със омайно биле.
Че уплетем мрежа от коприна,
че заградим гора със къпина.
— Мутен Искър между нас се вие.
— Въз баиро он че се отбие,
ако двама, Яно, го помолим,
ако двама от сърце се волим.
— Не бих, Вуте, на молба паднала,
но бих лесно вода препливала.
— Яно, Яно, би ли ме земала!

Още Вуте рече-недорече,
Яна скочи у Искъро вече.
И заплива като риба-мрена,
бърза вода направи на пена
и изскочи срещу в каменяка,
па прегърна Вуте със кривака. . .

ГИГО

Не е село като село наше село,
ами свраче гнездо укътано, та се не видело,
като парà у кисия, скрито у търница,
не ти требе човек да си, ами пуста птица.
Търница в дълбока падина,
а падина, като дипла у Стара планѝна.
Посред село река тече, като бистра сълза,
ту у вирче спре се, ту зашуми и забърза.
У реката мренка риба си играе
и у село какво става, не сака да знае.
Над реката мостче каменно от старо време,
а до него гнила върба над водата дреме
и сънува младини минали,
моми, момци край нея играли.
Пò там черковата, къщата на попа,
до тех кръчмата «Три весели шопа».
После къщата на Гиго сиромашка,
а пред нея вързано магаре —
тъжно гледа и маха опашка.
На глава му скъсано юларче,
на гърба му дървено самарче.
Пред вратата Гиго нещо стега —
днес от село сиромах ще бега.
— Гиго бре, къде ще одиш, стой си тука! —

Плаче му сърцето, като ковач чука.
От очи му, сини дълбоки герани,
сълзи едри капят и нижат гердани.
Бисерни гердани от сърце и душа —
за чий гърди млади, за чия бела гуша?
За Пена са брани три години пусти
и лени на огън в гърдите чеврътси.
За Пена Попòва — фиданка лескова. . .
А сега се сипят по земята черна,
дека се стъпкаха на любов неверна
думите любовни, думите лъжовни,
та вечно да никнат тук гъби отровни.

Събра Гиго всичко в шарена торбица,
някога тъкана от майка-старица,
па влезе със болка в стаята-кутийка,
където е пораснал, дете беднотийка,
на земята гола, с коравия залък,
но пъргав и весел, като сърднак малък.
Пред куната стара запре се, почака,
прекръсти се кротко и пак се разплака.
И шептом зачете молитва гореща,
та божията майка разплака насреща:
— Исусова майко, никого си немам,
подкрепи ме в тоя нов път, що поемам,
и прости на Пенка, що ми е казала.
На сърце си она мене е имала,
но я съм сираче, нищичко си немам,
какво че да правим, ако я уземем?
Право е да каже: «Гиго, я те нечем,
обичам те много, но за смех съм вечем,
тражи си късмето, я мойо че тражим. . .»

Това като рече, па я що да кажем?
Е, в село не мога вече да живея
и близо до ней да мисля за нея —
по-добре да ида некъде далеко,
на сърцето нейно по ще да е леко!
Помоли се Гиго. Иконата блесна
със кротка усмивка и милост небесна.
На Гиго се стори, че майката света
положи ръка си на глава му клета,
и пошепна думи, пълни със утеха,
те душа му страдна със благост облеха.

Повайка се Гиго, па влезе във пруста,
тамо бе положен на поличка пуста
кавала му чуден, другаря му верен
във радост и в мъка и при труда черен.
Понечи да свири, та па го погледна:
— Е, наближи, братко, раздела последна,
прощавай, другарю, нема вече Пенка,
нема вече за мен хоро и седенка,
нема кого вече твоя глас да слади,
нема кой да слуша въздишките млади!
Прощавай! Я нема вече да засвиря.
Нема вече сърце, кое с теб да диря. . .

И счупи кавала Гиго на парчета,
и всичко нареди пред куната света. . .
Па излезе, яхна магарето сиво,
и у това време кално, дъжделиво,
тръгна край реката мълчаливо, тайно.
И замина Гиго. Накъде? — Незнайно.

Произведения, невключени от Елин Пелин в съчиненията

ПОРЪТ

— Татко бе, разправи ми една приказка.

— Каква приказка искаш, Бобо. Приказка, която приспива, или приказка, която не приспива.

— В началото да не приспива, а в края да приспива.

— Добре. Слушай. В една голяма гора имало много и различни животни — дребна работа животни — вълк, мечка, лисица, катерички, белки, порове, зайчета, мишки. . .

— Лъвове имало ли е?

— Не, лъвове не е имало. Не е имало, Бобо, защото, ако даже един лъв да е живял в тази гора, тия животни нямаше да извършат глупостта, за която искам да ти разправя.

— Нима животните вършат глупости, татко? Аз мисля, че само хората ги вършат.

— Да, малък наивнико, глупостта е всемирна, тя е разпространена от хората и е завладяла всяко кътче на земното кълбо. А в страни, дето няма лъвове, тя е намерила най-благоприятна почва.

— Защо, татко?

— Защото страхът прави предпазливите умни, а глупавите предпазливи. А когато един глупец е предпазлив, той вече може да мине и за умен.

Така. В една гора имало много и различни живот-

ни. Те си живели добре. Трудили се всеки за себе си, кой както може. Вълкът бил нещо като управител. Денем се криел в гъстаците, а нощно време излизал да си търси храната. Защото той бил грабливо животно, а грабливите обичат тъмнината. Това изобщо е общоприето правило. Само че това правило за хората не важи. Който от хората има щастието да е граблив, той граби и денем, и нощем. Вълкът си крадял овци, магарета, телета, все кротички и доверчиви животни. Кротичките и доверчивите животни са много вкусни и затова вълчо ги ял с особена наслада. Понякога той си позволявал да грабне и някое диво животинче, например някой заек. Издебвал го, когато спи, и го грабвал. Пада му се, разбира се, на тоя заек, щом си позволява да спи и тогава, когато знае, че вълкът е тръгнал да си търси храната. Малките и страхливи животни трябва всякога да очакват вълка и не трябва да заспиват така дълбоко. Затова никой не съжалявал бедното изядено зайче, а всички казвали:

— Щом толкова е сънливо, заслужило си е напълно участта.

Лисицата пък казвала:

— И аз да го намеря, и аз ще го изям.

И лисицата не се шегувала. Лисицата изобщо всякога защищавала вълка и постоянно се навъртала около него. Това е едно отлично качество у лисиците — да се въртят около по-силните зверове, да ги ласкаят и да ги боготворят. Могъществото на силните зверове не би имало никога такова голямо значение, ако около тях не се въртяха лисиците. Често пъти лошите или добрите деяния на силните зверове се дължат изключително на лисиците. Те така изкусно умеят да ласкаят, да славословят, да се възхищават, да подвеждат, че просто

замъгляват очите на своя кумир и той е готов да направи всичко, което една лисица би пожелала.

Мечката, която живяла в тая гора, била добродушна вегетарианка. Тя се хранела с круши, с боровинки, с къпини и малини. Ако някога си позволявала да се пооблажи, то било само с мравчици и мравешки яйца. И всички я уважавали за кроткия ѝ нрав. Само лисицата я гледала с подозрение и скришом от вълка ѝ правила комплименти и се стараела да ѝ угоди. Защото мислила, че ако един ден мечката пояде месо, може да вземе властта от вълка.

Другите животни били незначителни, малки, бояли се от по-големите, почитали ги и не им се бъркали в работите. Катеричките скачали по дърветата, белките се криели по хралупите, зайчетата бягали по крайните трънливи квартали на гората, мишките се криели по дупките. Някои даже не знаели за тяхното съществуване.

Там имало и един пор — малко, черно, пъргаво и хитро животно. Тоя хитрец живял в една висока хралупа, хранел се с птички и птичи яйца, въвирал се скришом по всички грамади, гнезда и хралупи и знаял много тайни.

Тоя звяр имал едно превъзходно качество, което никой от зверовете не притежавал до такава степен — той имал една отвратителна миризма.

Лисицата, която имала остро обоняние, оценила това качество. И почнала да разправя наляво и надясно:

— Господа, между нас живее един чуден и необикновен звяр. Кротък и скромен, просто светец. И знаете ли как хубаво мирише! Очарователно. Нито едно цвете в нашата гора не мирише така силно и така хубаво.

Сладко говорила лисицата и всички ѝ вярвали. Хо-

дили един по един зверовете, помирисвали пора и казвали:

— Чудесно, наистина. . . С какво заблуждение сме живели досега — да смятаме, че порът мирише на лошо. Таз нашата лисица е просто откривателка. Първа награда заслужава.

А лисицата мислила: друга ми е мен целта, друга. От пора голяма полза ще имам. Черен, тъмен, нощем се не вижда, гъвък, ловък, в най-тясната дупка влиза. Тих, кротък, птиците без шум лови. Покрай него аз царски ще си живея и в очи няма да влизам.

И пак почнала да разправя:

— Чуден звяр е това порът. Хей, вълчо, ти си най-силният, най-първият. Ти ни управляваш, но можеш ли ти всичко да видиш, можеш ли навсякъде да обиколиш. Нека да изберем порът за твой помощник. Той е тъй кротък, тъй ловък и мил, а главното — той очарователно мирише.

— Добре, добре — рекъл вълкът. — За тебе, лисо, на всичко съм готов.

— Добре, добре — рекли другите животни.

И избрали пора за помощник на вълка.

— Браво, браво — развикала се лисицата, — сега елате да го поздравим и да се порадваме на неговата отлична миризма.

Поставила тя пора на един пън и почнала да вика животните едно по едно да поздравяват и да миришат.

— Чудесно, чудесно — възхищавали се всички.

Най-после дошло зайчето. Приближило се, помирисало и отскочило назад.

— Фуу, отвратително! Как понасяте тая воня — извикало то.

— Какво, какво? — извикала лисицата. — Дръжте

го, разкъсайте го! Простак! Да хули нашия избраник! Как смее? Разкъсайте го.

Хванали зайчето и го разкъсали.

— Да, да — възмущавала се над трупа му лисицата. — Ние всички воним, но между тия, които вонят, най-достоен е тоя, който най-много вони.

Стихотворения в проза

ТО

Посветено на народните учители

Вървя по дълъг и трънлив път през една пуста пустиня. Небето е мрачно и слънцето сърдито се крие зад тъмни облаци. Наоколо се не вижда нищо. Аз вървя.

Вървя и чувам след себе си някакви тайнствени стъпки, които ме дебнат. Страх свива сърцето ми.

Забързвам.

Тайнствените стъпки забързват след мене.

Аз хуквам да бягам с всичка сила.

Те с всичка сила хукват след мене.

Обръщам се и гледам. . .

Т О!

Постановлението против мене. Грозно, лъжливо, с къси крака, дебело туловище, уста като на ламя, разтворена и готова да ме глътне. Очите му светят глупаво и грозно, а на челото му личат подписите на училищните настоятели и на кмета.

Замижавам и си казвам: Бягай да бягаме!

— Черпи или ще те изям! — казва ми чудовището.

И в тъмното пространство, пред затворените ми очи все пак светят хищните му погледи и в ушите ми все пак звучат тайнствените и зловещите му стъпки — тайнствените и зловещите стъпки на постановлението.

Аз вървя от село на село и то върви неумолимо след мене и реве:

— Черпи или ще те изям!

А подписите на челото му се смеят и сучат мустаци. . .

Аз черпя, все черпя. . .

А то все върви след мене и все иска.

Тоя призрак ме преследва вечно.

С весели другари ли се събера, и то е там. В храм божи ли отида, и то след мене иде. В училището седи на стола ми. Дебне ме из коридорите на инспекцията. Свиря ли, пея ли, то не ме оставя. Влюбен ли съм, пиян ли съм или трезвен, то вечно, вечно ме преследва.

То!

Това пусто постановление! . . .

БЕЗБОЖНИК

Учителят е бодър и весел. Учениците са въодушевени и внимателни. В класната стая царува радост.

— Кажи ми едно изречение, Иване — казва учителят.

Иван става.

В това време влиза свещеникът, морен и потен. Червендалестото му лице е строго. . . Учениците стават. Учителят здрависва свещеника и му подава стол, после продължава:

— Кажи едно изречение.

— Магарето реве.

— Тъй, добре.

— Даскале — обажда се попът. — кажи на лапето да си събира устата, че. . .

Учителят се смущава. Нещо кипва в сърцето му, но той се сдържа.

— Петре, кажи ти друго изречение.

— Магарето почна да рита — казва Петър.

Свещеникът става ядосан.

— Даскале, не те е срам! Да ме правите магаре, а?. . . Безбожник! Нима като съм пиян, не знам какво правя, а?. . .

И той сърдито си излезе.

Как сега ще се оправи бедният учител? Тежко му! Той е вече безбожник. . .

В МРАКА

Вървях осамотен в нощта през широкото селско поле, отдаден на мечти и размишления.

Из мрака приближи до мене една странна жена, чиято тъмна дреха се ширеше из цялата мрачина на нощта. В ръцете си тя носеше вериги. Очите ѝ светеха зловещо. Злоба свиваше тънките и хубавите ѝ устни.

Тя се наведе до ухото ми и злорадо ми пошепна:

— Ще те пропъдим оттук!

Тежките железни вериги глухо дрънкаха в ръцете.

Аз не се уплаших.

— Ще те изпъдим оттук — усмихна се още веднаж ехидно тя. — Защото ти воюваш против мене, аз намерих случая. Аз пошепнах на кмета, на попа, на настоятелите. И утре те ще ти изковат постановлението. Аз те мразя, защото ти си мой враг!

— Коя си ти? — извиках аз.

— Тая, която ти ненавиждаш и гониш, против която се бориш непрестанно.

Тя пак дрънна веригите и като ги издигна пред очите ми, рече:

— В тия вериги аз омотавам целия оня тъмен свят, сред който ти работиш, за да ги сломиш. Но аз съм силна.

— Коя си ти?

— О, ти много добре ме познаваш! Аз се казвам невежество!

КАРНАВАЛ

Аз ще се маскирам. Трябва да покажа на тоя свят, че мога да наложа върху лицето си маска и да му се смея. . . Аз знам какво ще направя. Ще наложа маската на сирница.

Ще стана владика, ще седна на една великолепна колесница, ще сложа пред себе си два печени бика и една бъчва вино и ще ям, ще пия, ще се тъпча до пукване пред взора на оръфаната, на циничната тая сган, която пости за греховете си и която ще върви след мен да се възхищава.

Но попските маски са забранени на сцената. Те могат да се явяват само в черквите и кръчмите. Значи, това не може.

Тогава ще се маскирам на стар учител от гимназията. Ще туря върху лицето си пиянска неприветлива маска — някаква си филистерска мутра, която да не напомня нищо от това, което се нарича наука. Ще си туря грамадно шкембе, ще тръгна по улиците и на шията си ще окача един кошник с букви, които ще ям, ще гълтам безраборно и безсмислено и от мене ще излиза ужасна галиматия. После ще отварям черепите на малките деца, ще тъпча тая галиматия в мозъците им и ще рева, та целия свят да ме чуе:

— Вие трябва хора да станете! Вий трябва за живота да се приготвите!. . .

Или — не! И това не искам. Това не може да бъде маска, това може да бъде само действителност. Тогава?

Ето една великолепна идея. Ще стана властелин, ще събера всичките идиоти и глупци, ще ги нарека «народ» и ще ги накарам да играем на държава. Това ще бъде красиво. Ще си наложа сияйна маска с роговете на бик, ще изкова железни халки, ще избера няколко души от най-низките, най-мръсните между глупците, най-невменяемите между идиотите, ще им провра тия халки на устните, ще дърпам със синджира, а те ще скачат, ще тържествуват, че си играе с тях велик цар. . . Народът наоколо тъпо ще гледа, ще търпи и аз няма никому да позволя даже да се смее. Всекиму ще запечатам устата с държавния печат.

Да-а-а!. . .

Но това е ужасно.

Друго? Какво друго да направя, та целият свят да се смее?. . .

Ах, кажете ми какво, бе умни хора!

ЧИНОВНИШКО ЩАСТИЕ

Не говорете за щастието, което жадувате, не говорете за него. Щастието прилича на мъничка птичка — лесно може да се уплаши. Седете си тихо в канцеларията и не говорете за него, не мислете даже за него. Научете се да се кланяте, да се усмихвате раболепно, да клатите шапка. . . А в дълбочината на сърцето си крийте вашето желание, скрийте го от собствената си мисъл. Щастието прилича на слънце, скрито в облаци: за един миг то поглежда през тях, за един миг се скрива. Не ви трябва да викате щастието — то има по-малки уши от нещастието. . . Стремете се към него, без да обаждате на съвестта си. Не борете се за него — може да паднете победен. Живейте в мълчание и правете — уж неволно — подлости. Поне това е лесно, я? Ако имате хубава жена или грозна — сѐ едно е — пращайте я често при големците и чакайте. Чакайте като децата, които срещу Нова година чакат в съня си Христос да им остави подаръци. Така и вие чакайте щастието си.

Ако му е писано да дойде — то ще дойде. . .

Щастието прилича на слънцето, за което бленуват цветята, които живеят само един ден. Те не могат да идат при него — те го чакат. Ако денят е безоблачен, то ще дойде, ако облаци помрачат небето — ще го чакат напусто. Те ще умрат, без да видят слънцето. И вечерта,

на смъртния си час, те ще шепнат: «Напразно разтваряхме за него нашите чашки!»

Но вий се не бойте. Вий не приличате на цветя. Цветята не тлъстеят. Те нямат физиономии, на които като по книга можеш да прочетеш: «Колко глупаво същество съм, дявол да ме вземе!»

Не! Чакайте щастието си. Пазете мълчание. Ако му е писано да дойде — то ще дойде. Само не говорете за него. Не говорете, защото то е плашливо като птичка.

ДВЕ СЕНКИ

Зад човека навсякъде върви една сянка. Тя не го оставя ни денем, ни нощем. Човек често я гледа и не я вижда, тъй както не вижда собствените си пороци. Често пъти той я вижда, но се преструва, че не я вижда, тъй както не вижда кредиторите си, които среща на улицата. Тая сянка върви след човека от часа, когато той се роди, и не го оставя никога.

Тая сянка е смъртта.

Има една друга сянка, която върви пред хората. Тя често пъти им се показва облечена ту в бяло, ту в алено, ту в жълто, ту в черно и примамливо се смее, кокетно посяга с ръцете си за прегръдка. . . Хората тичат след нея да я уловят, защото ги гризе едно страшно любопитство — да я видят такава, каквато си е — да я видят гола. Онези, които са я видели, разправят, че била отвратителна. Не им вярайте. Аз също съм я видял. Тя е очарователна. Стремете се да я уловите. Тичайте, колкото можете. Мерне ли ви се тая сянка, не жалете нищо. Тичайте към нея с всичка сила. Така оная сянка, която върви след вас, може да остане по-далече. Тичайте, но се предпазвайте, защото очарователната сянка хвърля по пътя си невидими препятствия. Пазете се да си не счупите главата. Но ако сте уверени, че ще я хванете, не се жалете, нито главата даже.

Защото тая сянка е любовта.

САМОИЗЛЪГАН

Какво се е случило, та тоя сериозен, важен и горд писател така се е разбъбрал в кафенето?

Дали е написал някой нов роман, за да удари плесница на обществото, над което той така високо стои?

Дали някоя нова блестяща идея го е озарила или някой чуден сюжет внезапно се е родил в главата му и е възбудил творческата му сила?

Дали някоя хубава непозната жена, възхитена от произведенията му, писала му е любовно писмо и го кани на среща, или приятелите му готвят юбилей за неговата двадесет и пет годишна творческа дейност?

Какво се е случило, та тоя горд и сериозен писател така се е раздрънкал, разсмял и има такъв щастлив вид?

Ето какво.

Човекът е написал една похвална статия за себе си и за своите произведения, сполучил е да я прокара под псевдоним в един ежедневник. Тя днес е излязла от печат.

Писателят я е чел няколко пъти. Той забрави, че я е писал сам и големите похвали са възбудили душата му.

Той е накичен с всички знакове на славата. Той стои над всичката тая сган от хора. Спрямо тях той е бог.

И затова е толкова щастлив.

ЧУЖДИЯТ

Сред нашето общество живее един странен човек. Самотен човек. Изолиран човек. Той е чужд на всички. Той има странната мания да пише книги, от които никой няма нужда и затова минава за чудак. Той има сърце, има душа, има добродетели и лични превъзходства. Той е беден, той е възвишен. Да, но хората се сърдят, дразнят се, почти се обиждат, когато някой случайно заговори за неговите добри качества. И затова никой ги не знае. Но неговите пороци, неговите недостатъци и човешки слабости знаят всички и на всички е приятно да чуят и да говорят за тях.

Такъв чудовищен човек! Чужд човек!

Той не е потребен никому и никой не чувствува нужда от него. От него искат много, но никой нищо му не дава. А всички толкова много му дължат. Ако случайно някъде обърнат внимание на него, то е само защото го смятат за куриоз. Защото за всички ни тоя човек не е нищо друго освен куриоз в нашия живот. Тоя чужд човек, тоя куриоз е българският писател.

АРКАШКА

По всички пътища на земята, по стъгдите на големите градове, по тесните улички на малките, откак свят светува, се мярка като блуждаещ пламък бледен младеж с горящи очи, с изтрити дрешки, гузен, неловък, срамежлив и гладен.

Той спи на масите из крайните мръсни кръчмички или в сламите край чифлиците, той се храни вън от града, скрит от хората, срамувайки се от оскъдната провизийка, която носи увита в кърпичка при неговите три-четири книжки от Молиера или някой неизвестен писател, или собствени негови съчинения, които съставляват скъпоценната му библиотека.

Той върви като блуждаещ пламък. Той мълчи. Той обикаля отдалече разкошните театри и душата му се вълнува и сърцето му неудържимо бие. Той се срамува, той се страхува, но в душата му гори пламъкът на вдъхновението, мечтата за величие и слава.

Той сънува театрални блясъци, пищна публика, богата любовница, която полудява за него, и шум от нескончаеми ръкопляскания стряскат сиромашкия му сън.

Когато чуе и когато произнесе думата изкуство, очите му заискрят и овлажняват от скрити сълзи, дъхът му

се спира. Изкуство! Идеал! Какво небе! Какво опиянение!

На изкуството е посветен целия му живот и на него ще го даде той.

Бедният симпатичен комик Аркашка — великият страдалец и мечтател!

Стихотворения, сатири, пародии

ПИСМОТО НА ЕДИН СЕЛСКИ ДАСКАЛ

(Намерено в механата)

О, друже!

Вдъхновение, небесно вдъхновение е озарило ума ми в тоя час и аз не зная де се намирам от възторг. Иде ми да викна, колкото мога, и да възпея с нечути досега стихове невидения от никого астар на моето палто. Иде ми да разтворя ръце и с братска любов да прегърна целия свят и всякому да пошепна на ухото: «А бе знаете ли, че и ние си получихме заплатата?» Ех, заплатичке, да бъде благословено златното ти именце! За-пла-та!. . . Ама де знаеш ти очарователната мисъл на тая дума? Ако не си изял през месниците, когато всякой си облизва блажните пръсти, ако не си изял през това време пет венци чеснов лук, девет делви туршия, деветдесет и девет глави ропон, ако не си изтопил със сух хлебец една кратуна кълцан враждебски пипер и солчица, ако не си изфърцал една каца пресольова чорба, ако не си правил вересия у бозаджия, ако не си имал щастието кметове да ти плащат — ти никога, никога няма да разбереш от какво кътче на моето бедно даскалско сърце излиза думата «заплата» и с какво сладострастно благоговение я произнасят устата ми.

Джобовете ми са топлички и ми е лекичко, лекичко, като че ангелски криле ме носят към седмото небе. Разяснило ми се е до вчера мрачното лице и ако го обръс-

на, две слънца ще светнат. Усмивка е разтворила чак до ушите устата ми. Разширило се е чорбаджийски сиромашкото ми сърце и се е изпълнило с надежди и блянове. А пък мечтите ми не знаят мир, нямат граници, непостижим е полета, в който ме унисат заедно с някакво си мъничко, напудрено лице, на устата на което цъфтят нескончаеми целувки. . . Е-е, братко, хубаво нещо са мечтите на ситиня! И не ми е дип добре, като си помисля, че утре ще ме оставят и ще отидат по орли и по гарвани.

Че му съм дръпнал малко, както му е редът, ти ще се сетиш и да ти не казвам. Пийнах си, брате, грях на душата нека ми се пише, ама си пийнах, хубавичко си пийнах с пешин пари! Ах, колко е сладко, кога не е на вересия!. . . У тия кефове ми е дошло на ум и да се фотографирам, па да ти изпратя лика си, та да се чудиш и маеш. Обаче надали има фотография в света, която може да възпроизведе величествената даскалска фигура на мойта скромна милост. . .

Някога аз бях кьосе, ала днес мустаците ми конкурират смело с тия на селския пъдар. На брадата си съм дал пълна свобода да се разпорежда, както си иска, с физиономията ми, която има застрашително симпатичен вид и която ми служи за едничка помощница при възстановление на дисциплината между моите студенти. Труженическото ми лице е засенено от увисналите и смачкани крайща на капелката ми, която има всички форми и цветове и един кисело-приятен дъх на салата със зехтин. А ако имаш и жива фантазия, можеш да я уподобиш и на хармоника, и на мекица, и на постилак, и на пастърма, и на баница, та дори и на женски кок от най-последната мода. Яка не нося и не ме е грижа, че щели да се смеят на дългата ми шия. Палтото, право

да си кажа, е вехтичко и едвам може да бъде окачено в случай на голяма нужда, между своите събратя на битпазар, но все таки ще ми служи още една-две годинки. Панталоните ми са по-жалки, изгубили са всякакъв цвят и безцветие и между чорапите ми и късите крачоли, които съм подвивал пет-шест пъти, има едно почтено голо разстояние. Инак панталоните ми са яки. Тая е девета година, откак ги неразделно нося, а едва ли ще има девет кръпки по тях. Напоследък по една неосторожност в механата се сподобиха с една дупка, има-няма колкото една петолевка. Не е голяма наистина, ама нали е там, дето не трябва.

Като вземеш пред вид, че аз съм необорим враг на всякакъв разкош, виждаш, че аз, с малки изключения, съм облечен добре. За порядъчност дума нямаме.

Облечен по тоя начин и въоръжен с бастон, собствено произведение, грапав като стилът на Пенчо Славейков, който възпя пияния шоп и хаджията в коша, аз всяка вечер излизам да се разхождам на волна воля из широките селски улици. Подсвирна с уста, ударя два-три пъти бастона у земи, завъртя го, вирна горда глава, накривя шапка над ухо и се понеса като свети Илия в облаци от прах, който вдигат отпраните подметки на обущата ми. Наоколо се понесе миризма на ропон и чесън, специфичната миризма на моите братя по оръжие, и селските псета гръмнат като по вълк. Тогава в три села наоколо хората знаят, че аз разходка правя.

Слава, брате, слава и държава! И в такива минути, вярвай бога, аз чувствувам в мене себе си и своето гордо лично «хас». Па ако се случи да съм пийнал, тогава. . . тогава. . . Пусни края на разюзденото си въображение и нека то, ако може, ти нарисува картината

пълно и ти даде понятие за възторга и ентусиазма на гладната ми за идеали-хляб душа.

Да ми е в такава минута и с тая тържественост да мина през софийските улици! Ще направя всички да се почувствуват по-долни от мухи.

В такива часове аз забравям, че съм на 30 години, забравям клетвите, които съм давал след всяка нещастна любов, да мразя жените, и в сърцето ми се запаля огън за живот и за любов. Тогава мечтите ме понасят на крилата на фантазията в светове и царства, каквито они сакат. Само мъдрият и меланхоличният ми стомах не се отдава на устрема на тоя полет, а вечно си остава в суровия, студения и мрачния свят на глупавата действителност.

Замечтая някога например и се пренеса в някое си царство, дето не виждаш нищо друго освен баници, дето собствените ти дрехи са ушити от най-сладки, най-чудесни и най-невъобразими баници, дето вали вино и ракия, дето жените са направени от най-сладкия шекер, а очите им от най-черно чоколато и дават зестра по сто качета сланина, дето дърветата раждат хляб, дето фасулът се бере уварен и застроен с най-префинен шарлаган, дето по пространните полета растат кебапчета като гъби, дето прасците излизат печени от майчината си утроба, дето от край до край по двете страни на улиците са наредени тенджери с паприкаш, направен от тлъсти есенни кокошки и от червени, месести чушки, раздразнителни и парливи като огън. . . О, благословено царство! Само пий и яж!. . . Но стомахът ми е лъган толкова пъти и не вярва, и протестира. И със своето ужасно къркане ме повръща от рая на мечтите в пустинята на печалната действителност, дето няма нищо друго освен кметове, кръчми, пияни селяни, мрачно училище, пълно със сополиви дечурлига, дето жените се пудрят и миришат на пот също както и ний мъжете, дето виното се продава по 50 стотинки, а ракията по лев килото, дето паприкашът люти само когато не го ядеш. . .

Колко отвратително разумен е стомахът!. . .

РОМАНС

По теб си скъсах
подметките,
за теб си сбърках
сметките!

Дружке мила, черноока,
няма бездна по-дълбока
от лъжата
на жената. . .

По теб си скъсах
подметките,
за теб си сбърках
сметките!

ПОЕТЪТ И НЕГОВАТА КУЧКА

ИДИЛИЯ

По П. Ю. Тодоров

Думаха му! Кой му не дума! И чужди, и свои — въртят, сучат, па току му я плеснат.

— Брада имаш, та може и ум да имаш, ала защо си толкоз глупав? Махни тая пуста поезия, тя къща не храни. Негли не виждаш хорските сърца? Да е да не могат хората да четат, пиши колкото искаш. . .

А той залюлей брада, заклати глава, сякаш лих беломорец го лъхне иззад балкана, па нашупи нескопосно устни невям да напопържа, а то виж бисерни сълзи като градено грозде се ронят из модри очи, изобилно, изобилно, невям да заромонят като планинско поточе...

— Без слава живей ли се! — рече. — Оставете ме. Какво да правя тоз талант, що лежи тука нà — в гърдите ми? Божи благослов е то — да го пропия ли? Не завиждайте ми!

Па седне до прозореца, поломи гивгирен врат над пуста бяла книга и се зачеше с перото там, дето не му е мястото.

И занижат се, ех всякому дай боже, такава слава, та и на наш неук народ, занижат се низ стихове, ред

по ред идилии. И колко пò му думат, толко пò ги пише. Че за какво не щеш, мили боже, за какво ли не. . . Че за витата лоза ли не щеш, декато либила един голям бор, голям, та носа му се не стигал; че за славейчето ли не щеш, декато в късни есенни нощи приглашало на едно влюбено момче, без да се бои от лоши ветрове и ограма, че за какво не щеш? За нищо нещо рече да пише, а пък го напише сладко, сладко, да речеш в уста се не туря. Чак в Немско го четат. Да се прозине човек от скука е нищо, ама речи той да ти го напише, па да видиш идилия!

Едничък верен другар му е всякога била неговата жълта кучка — Лира. Той пише на масата, а тя лежи под нея и вие, вие, та керемидите падат. Вие по цели дни, по цели тъмни нощи, и варди господаря си, негли да го не изядат критиците.

Навън яха врано конче левентин май и перчи го под прозорците на червенобузи девойки, да им подхвърля росни цветя и кръвени китки. Немирник. Птичките го последили с шум и току чифилят. Модър поглед му обгърнал високи небеса и усмивката му е света зарадвала, невям царски празник иде. Зелена Витоша, изгубена в мъгли, опряла ясно чело в небесата, сякаш иска да надникне зад китен балкан в равно Загоре, да види и там ли има щуротия. Дългокрак щъркел, заклепал нейде самичък като професор и гледа натъжено дебелата снежна пелена, що покрива вкоченясалата земя. Птички пеят, пчелици либаво журчат, поздравявани от веселооки и приказливи цветя. По цъфналите овошки кацват пъстрокрили пеперудки. Лют, снеговит загорец се е засилил от през балкана, та кожух обръща и се емчи, сякаш да отвей човек из страниците на историята. Грейнало онова ми ти слънце — да ти е мило и драго.

Поетът седи на отворения прозорец и гледа с наслада тоя божи благослов, тая дивна майска идилия. А Лира лежи отдолу и вие.

Лежа ден, лежа два, лежа година.

Па току се замълви из махлата: «Лира станала скучна. . .»

Цяло село се чуди.

— Ка щяло да е — че тя не се е бесувала?. . .

Веднаж в село дойдоха незнайни «Зидари». Глупци такива, с кокоши ум, с аршине в пояса, с чукове в ръка, без «чуковец» в главата. Дошли да вдигат паметник някакъв на чиляшката глупост. Чули зидарите за скучната Лира на поета, подмамили я, па я подгонили из злачни брегове, из тучни морави.

Заквичи тя, па ръгне като бясна. Тук да се скрий, горкана, там да се скрий, че къдя. . .

Най-после сви в Книжовното дружество, невям да се скрие. Па легна тук и се окучи.

Окучи четиристотин кутрета.

ЗАКАНА

Я те сакам, ка що сака
поле дъжд у суша —
ти се криеш, като сврака
у трънлива круша.

Недей, моме, че ме пусто
от работа маеш.
Не ме фърляй у ядове —
после че се каеш!

Че те питам я тебека
не че ли ме любиш —
чекай, летоска че идеш
гръстите да скубиш!

ШОПСКИ ВЪЗДИШКИ

Он я сака, а она го нече.
Връцка му се и надува,
дума нече да сборува,
че она е кметска черка
и богата много сос имоти.

— Оти ли така ми, моме, правиш?
Не кметува кмет до века
и имот е сламка лека,
ветор лесно я отвева —
но добрио мъж имот е верен!

НА ВИТОША

ОФИЦЕРСКА ЛИРИКА

Гордей се, гордей, Витош планина,
дива си, дива, без дисциплина!
Газих те ази с тия ботуши
и чух шума ти с собствени уши.
И много пъти мисли ума ми,
в теб да докарам няколко дами.
Помниш ли, помниш, мила Витòшо,
как вестовоят, храбрият Тошо,
изнесе славно буре със бира
на твойта глава, що се въвира
в облаци мрачни като в падушка?
Но ще премине зимна вихрушка,
но ще премине туй време кално —
аз ще ти дойда пак официално!

КАЛ

Кал ужасна, кал навред,
и назади, и напред,
кал във градския съвет,
кал и смет.
Кал в Софѝя,
кал до шия,
кал в еврейската чаршия,
в Ючбунар,
в Корубаглар,
дворци, улици, площади —
калта нищо не пощади!. . .
И в Австрия, и в Сърбия,
и в Русия,
и в Турцѝя —
кал до шия. . .
Запуши я! —
Кал навред:
и в Рачовий кабинет,
в пустата му политика
калта блика. . .
Кал ще само прочетете
във коя газета щете. . .

Кал в душите,
кал в сърцата,
на дявола по рогата,
кал в хазната!. . .
Калове ужасни, редки
гмижат в моите подметки,
кал във Гешовите сметки,
кал във съвестта човешка,
да признаем без бележка. . .
Кал навред,
кал и смет,
кал до шия!
Запуши я! . . .

Бележки

В дял I на том трети от «Съчинения» в шест тома на Елин Пелин са поместени сборниците «Под манастирската лоза», «Аз, ти, той», «Черни рози» и «Пижо и Пендо». В дял II са включени стихотворения в проза и хумористично-сатирични произведения, които Елин Пелин не е препечатвал в своите пет тома, издадени от изд. «Хемус».

ПОД МАНАСТИРСКАТА ЛОЗА

Сборникът «Под манастирската лоза» е замислен като единна творба още към 1908—1909 г., когато Елин Пелин отпечатва уводния разказ «Отец Сисой», дал рамката на цялото, с първия разказ — «Светите застъпници». Другите разкази обаче той създава в продължение на повече от 25 години — последните два «Пророк» и «Веселият монах» излизат едва през 1934 г. Писателят живее с идеята си да създаде цял цикъл разкази, обединени с общо заглавие «Под манастирската лоза». През 1917 г. той преработва и отпечатва наново «Отец Сисой» и «Светите застъпници». През 1921 г. се появяват «Очите на свети Спиридон», «Жената със златния косъм», «Огледалото на свети Христофор», «Една разходка на свети Георги» — всички с обяснението «Из цикъла «Под манастирската лоза». През 1928 г. Елин Пелин написва «Занемелите камбани», а през 1934 г. — «Чорба от греховете на отец Никодим» и «Изповед». През 1934 г. изд. «Хемус» започва да печата книгата. Във връзка с нея проф. Тодор Боров разказва в бележките си към т. III на «Събрани съчинения» от 1958 г. следното:

«Елин Пелин възнамерява да напише освен публикуваните дотогава 9 разказа още 6—7, за да закръгли цикъла. — С големи забавяния той дава ръкописа на още два разказа — «Пророк» и «Веселият монах», — непубликуван дотогава, и спира. Първите 6 коли от първото издание са отпечатани още през лятото на 1934,

но книгата не може да излезе поради изричното желание на Елин Пелин да се изчака написването ѝ на останалите разкази. Директорът на книгоиздателство «Хемус» Хр. Хаджиев и приятели на Елин Пелин правят усилия да го подбудят към по-бързо завършване на книгата. Близо две години отпечатаните 6 коли лежат в печатницата несвързани и чакат продължението. Най-после през пролетта на 1936 Хр. Хаджиев се вижда принуден да даде нареждане за приключване на книгата в дотогавашния ѝ обем, поставя ѝ корици и я пуска на пазара. Това става против желанието на Елин Пелин, който настоява да бъде изчакан. По тия причини книгата излиза без художествено оформена корица, както се проектира (и както бе обичайно за изданията на «Хемус»), и носи — едва ли забелязано от мнозина — на стр. 2 годината 1934 а на последната страница — 1936. Но Елин Пелин и впоследствие не написва повече разкази от цикъла. С преработка в текста на отделните разкази, но без всякакви добавки цикълът «Под манастирската лоза» излиза във второ издание през май 1940 и впоследствие бива включен в същия вид в С IV, 1942, и в следващите прижизнени издания на съчиненията.»

ОТЕЦ СИСОЙ. Публикуван за пръв път в сп. Слънчоглед, I, кн. 5, юни 1909, с подпис Пан. С подпис Елин Пелин и основно преработен, разказът е публикуван от сп. Отечество, IV, кн. 20, май 1917. При включване на първите два разказа в сборника «Под манастирската лоза» от 1934—1936 Елин Пелин взима за основа не поправения текст от 1917, а първоначалния от 1909 и след някои малки поправки го дава в книгата. Тоя текст остава в следващите отделни издания на цикъла, и почти без промени — в С IV, 1942.

СВЕТИТЕ ЗАСТЪПНИЦИ. За пръв път публикуван в сп. Слънчоглед, I, кн. 5, юни 1909. Основно преработен, разказът е публикуван и в сп. Отечество, IV, кн. 20, май 1917. В книгата «Под манастирската лоза» е включен с нови поправки текстът от 1909. През 1917 Елин Пелин написва всъщност разказа наново, като го променя и композиционно. Изоставеният текст от Отечество е отпечатан в бележките към Събрани съчинения, 1958, т. III, с. 271—275. Текстът от изданието през 1934 с незначителни поправки е препечатан в по-късните отделни издания на книгата и в С IV, 1942.

ОЧИТЕ НА СВЕТИ СПИРИДОН. Публикуван за пръв път във в. Развигор, I, бр. 8, 26 февруари 1921, с подзаглавие «Разказ из цикъла «Под манастирската лоза» и подпис Елин Пелин. С някои поправки разказът е включен в първото издание на «Под манастирската лоза» от 1934—1936, с. 20—27, и почти без промени в следващите издания на книгата и в С IV, 1942 (вж. Събр. съч., т. III, с. 277—278).

ОГЛЕДАЛОТО НА СВЕТИ ХРИСТОФОР. Публикуван за пръв път във в. Развигор, I, бр. 17, 30 април 1921, с подзаглавие «Разказ из цикъла «Под манастирската лоза» и подпис Елин-Пелин. С няколко по-значителни промени и редица поправки от езиково-правописен характер е включен в изданието на цикъла като отделна книга през 1934—1936. Почти без промени в следващите издания на книгата и в С IV, 1942 (вж. Събр. съч., 1958, т. III, с. 279—280).

ИЗПОВЕД. Печатан е за пръв път в хумористичния лист Щурец, II, бр. 62, февруари 1934, с подпис Елин Пелин. Под заглавието има бележка: «Из новия том разкази «Под манастирската лоза», който излиза наскоро.» В книгата са направени някои съществени поправки — вж. Събр. съч., 1958, т. III, с. 280—281.

ЗАНЕМЕЛИТЕ КАМБАНИ. За пръв път се печата във в. Утро, бр. 5597, 15 април 1928 г., с подзаглавие «Из «Под манастирската лоза» и подпис Елин Пелин. С малки поправки е публикуван в сп. Огнище, VIII, кн. 2, 1929, с. 1—2. Наново поправен е текстът при включване на разказа в книгата «Под манастирската лоза» от 1934—1936. Без промени в следващите издания на книгата и с незначителни поправки в С IV, 1942. След излизането му в книгата Елин Пелин преработва (предимно съкращава) разказа с оглед на деца-читатели и го печата в детското списание Детска радост, XXIV, кн. 4, 1938.

ЕДНА ОБИКОЛКА НА СВЕТИ ГЕОРГИ. Публикуван за пръв път във в. Развигор, I, бр. 19, 14 май 1921, с подзаглавие «Разказ». Из цикъла «Под манастирската лоза», с подпис Елин Пелин и с мото:

Рано рани свети Георги,
поля, ниви да обиди. . .
(Нар. песен)

С доста съществени поправки и без мото включен в първото издание на «Под манастирската лоза", 1934—1936, и без промени в следващите издания на книгата. С незначителни, предимно правописни поправки — в С IV, 1942 (вж. Събр. съч., 1958, т. III, с. 282—283).

ЧОРБА ОТ ГРЕХОВЕТЕ НА ОТЕЦ НИКОДИМ. Публикуван за пръв път във в. Щурец, II, бр. 57, януари 1934, с подзаглавие «Из сборника «Под манастирската лоза» и с подпис Елин Пелин. С малки промени е включен в книгата «Под манастирската лоза», 1934—1936 г., и в следващите ѝ издания. С нови езиково-правописни поправки в С IV, 1942 (вж. Събр. съч., т. III, с. 283—284).

ЖЕНАТА СЪС ЗЛАТНИЯ КОСЪМ. Публикуван за пръв път във в. Развигор, I, бр. 12, 26 март 1921, с подзаглавие «Разказ из цикъла «Под манастирската лоза» и подпис Елин Пелин. С много промени и поправки в книгата «Под манастирската лоза» от 1934—1936 и в следващите ѝ издания, с незначителни в С IV, 1942 (вж. Събр. съч., т. III, с. 284—286).

ПРОРОК. Публикуван за пръв път в книгата «Под манастирската лоза» от 1934—1936. В следващите издания и в С IV, 1942, почти без промени.

ВЕСЕЛИЯТ МОНАХ. Последен разказ от цикъла «Под манастирската лоза». Не е публикуван преди включването му в книгата от 1934—1936.

АЗ, ТИ, ТОЙ

Разказите, очерците, фейлетоните и скиците в сборника «Аз, ти, той» се появяват един след друг почти всяка седмица от юни 1933 г. до юли 1935 г. За написването им съществуват няколко благоприятни условия.

През пролетта на 1933 г. Райко Алексиев, редактор и издател на хумористичния вестник Щурец, предлага на Елин Пелин да стане негов редовен сътрудник. Условията са изгодни — срещу почти двойно по-голям хонорар писателят се задължава да представя за подлистника във всеки брой на Щурец по един разказ или фейлетон. В-к Щурец тогава едва-що е почнал да излиза и в него още сътрудничат редица видни писатели като Ст. Л. Костов, К. Петканов, Г. Райчев, Тома Измирлиев, А. Каралийчев, Сим. Андреев и др. Известието за уговореното редовно сътрудничество на Елин Пелин предизвиква голям интерес и дори прониква във всекидневниците (например във в. Слово, г. XII, бр. 3299 от 22. VI. 1933).

Елин Пелиновите разкази, очерци, фейлетони и скици в Щурец се харесват на читателите. Това импулсира писателя и той добросъвестно, в продължение на цели две години, и почти всяка седмица печата по една своя творба.

За сборника «Аз, ти, той» сам Елин Пелин разказва през 1937 г. (К. Георгиев, Един час при Елин Пелин, в. Литературен глас, бр. 342, 17. II. 1937): «Тая книга, да ви кажа е една случайна книга. Райко Алексиев, мой добър приятел, ме замоли да му пиша във вестника някакви си подлистници, фейлетони. И аз почнах да му пиша такива работи за хумористичния вестник Щурец. На тях голямо значение не отдавах, но продължавах да пиша и по този начин се събраха доста работи. Някои хора почнаха да ги търсят за вечеринки и това ми даде идеята да ги издам. . .» Събрани в книгата «Аз, ти, той» от 1936, «фейлетоните» зазвучават като остро изобличение на тогавашната обществена действителност. Те не допадат на някои литератори по онова време и те бързат да представят книгата като «безпретенциозни скици и фейлетони», без голямо майсторство и без художественост (сп. Златорог, XVIII, кн. 1, януари 1937, с. 34—35) и дори като сборник от «повърхностни анекдоти» (сп. Изкуство и критика, II, кн. 1, януари 1939, с. 54, сп. Българска мисъл, XVI, кн. 7, 1941, с. 367 и др.). Подценяването и фактическото отричане на разказите в сборника «Аз, ти, той» се разпространява така упорито, че се налага и на някои иначе прогресивни критици.

ЧОВЕКЪТ, ЗА КОГОТО ВСИЧКИ СЕ ГРИЖАТ. За пръв път излиза във в. Щурец, I, бр. 27, 24 юни 1933, с. 2, и с наслов «Човекът, за който всички се гри,

жат». При отпечатването в сборника от 1936 са направени малки поправки (вж. Събр. съч., 1958, т. IV, с. 338).

МИЧЕТО. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 28, юли 1933, с. 3, със заглавие «За Мичето». Дребни езиково-стилни поправки са внесени при печатането в «Аз, ти, той», 1936.

ЗАНАЯТ. За пръв път публикуван във в. Щурец, г. I, бр. 29, 8 юли 1933. После с три-четири дребни поправки в «Аз, ти, той», 1936.

МИЛА РОДНА КАРТИНКА. За пръв път във в. Щурец, г. I, бр. 30, 15 юли 1933, с. 2. После в «Аз, ти, той», 1936, с преработка на началото и на някои отделни изрази. В «Щурец» началото има друг, не така стегнат и внушителен вид (вж. Събр. съч., т. IV, с. 339).

РАЗТЕГЛИВО ПОНЯТИЕ. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 32, 29 юли 1933. После в «Аз, ти, той» с две-три малки поправки.

ГЕНИАЛНО КУЧЕ. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 33, 5 август 1933, с. 3. После в «Аз, ти, той», 1936 и 1940, и С IV, 1942 — без промени.

КУЛТУРА И ПРОСВЕТА. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 34, 12 август 1933, с. 2—3. В «Аз, ти, той», 1936 и 1940, са нанесени малки поправки (вж. Събр. съч., т. IV, с. 340).

ОТЕЧЕСТВЕН ПРАЗНИК. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 35, 19 август 1933, с. 2. После в «Аз, ти, той», 1936 и 1940, и С IV, 1942 — все без промени.

КАК СА ПРОИЗЛЕЗЛИ ВРАБЧЕТАТА. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 36, 26 август 1933, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936, се препечатва почти без промени.

КУРОРТ. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 37, 2 септември 1933, с. 1—2. В «Аз, ти, той», 1936 и 1940, са добавени някои отделни думи. После без промени.

СМЕЛОСТ. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 38, 9 септември, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936 и 1940, са заменени две-три думи.

ВОДОВЪРТЕЖ ОТ ПРОТИВОРЕЧИЯ. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 39, 16 септември 1933, с. 1. В «Аз, ти, той», 1936, и после в «Аз, ти, той», 1940, са направени малки стилно-езикови промени — прибавени са отделни думи и части от изрази, а други са видоизменени.

ЗАЕК. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 41, 30 септември 1933, с. 1. В «Аз, ти, той», 1936, са добавени две фрази и зачертани други две.

В ИНТЕРЕСА НА ПРОСВЕТАТА. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 42, 7 октомври 1933, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936 и 1940, както и в С IV, 1942, се печата почти без промени.

ЕВОЛЮЦИЯ НА ИДЕИТЕ. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 44, 21 октомври 1933, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936, са внесени някои стилно-езикови поправки.

НЕПОСВЕТЕНА. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 48, 18 ноември 1933, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936 и 1940, както и по-късно, все без промени.

КИНОЗВЕЗДАТА НА РОПОНКОВО. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 49, 25 ноември 1933, с. 2, с наслов «Кинозвездата на село Ропонково». В «Аз, ти, той», 1936, с малки добавки в края.

БЯЛКАТА НА НАНЕ ВУТЕ. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 52, 16 декември 1933, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936 и 1940, както и в С IV, 1942, почти без промени.

ВИТЛЕЕМСКОТО МАГАРЕ. За пръв път публикуван във в. Щурец, II, бр. 55, 6 януари 1934, с. 1, с

подзаглавие в скоби — «Коледен разказ». В «Аз, ти, той», 1936 и 1940, почти без промени.

ОНЕПРАВДАНИЯТ. За пръв път публикуван във в. Щурец, II, бр. 59, 3 февруари 1934, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936, с някои поправки на отделни думи.

ИВАН СЕЛСКИЯТ. За пръв път във в. Щурец, II, бр. 65, 17 март 1934, с. 2. Дребни поправки са внесени в «Аз, ти, той», 1936, и после в 1940.

ОБВИНЯЕМИЙ, СТАНЕТЕ! За пръв път публикуван във в. Щурец, II, бр. 70, 21 април 1934, с. 2. Отделни стилно-езикови промени са направени в «Аз, ти, той», 1936.

СПОЛУЧЛИВ ЛОВ. За пръв път публикуван във в. Щурец, II, бр. 84, 21 юли 1934, с. 3. С отделни стилно-езикови поправки в «Аз, ти, той», 1936.

ГРЕШКА. За пръв път публикуван във в. Щурец, II, бр. 86, 4 август 1934, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936, са заменени отделни думи.

ТУБЕРКУЛОЗА. За пръв път публикуван във в. Щурец, II, бр. 92, 15 септември 1934, с. 2. С поправки на отделни думи в «Аз, ти, той», 1936.

СЛЕД ДВАДЕСЕТ ГОДИНИ. За пръв път публикуван във в. Щурец, II, бр. 93, 22 септември 1934, с. 2. В «Аз, ти, той», 1936, са поправени отделни думи.

НАЙ-ЧЕСТНИТЕ. За пръв път публикуван във в. Щурец, II, бр. 96, 13 октомври 1934, с. 1. В «Аз, ти, той», 1936 и по-късно, се печата без промени.

ДВЕ МНЕНИЯ ПО ВЪПРОСА. За пръв път публикуван във в. Щурец, III, бр. 130, 8 юни 1935, с. 1. В «Аз, ти, той», 1936, са променени отделни думи.

ПРИКЛЮЧЕНИЕТО НА ЕДИН АНГЕЛ В СЕЛО ЦЕПИЛОВО. В целия сборник «Аз, ти, той» този е единственият непечатан в Щурец разказ. За пръв път се явява в «Аз, ти, той», 1936, и после се препечатва без промени.

ЧЕРНИ РОЗИ

Като отделна книга сборникът излиза през 1928 г. В него са включени най-вече онези стихотворения в проза, които Елин Пелин написва и отпечатва след Първата световна война главно във в. «Развигор». В том пети на своите «Съчинения» от 1942 той събира «Черни рози» от 1928 и «Пижо и Пендо» от 1939 в едно.

Тук «Черни рози» се печатат по текста от Съчинения, т. V, 1942, като грешките и пропуските в него са изправени въз основа на по-ранишните редакции, преработки и препечатвания.

В беседата си «Как пиша» от 3 май 1949 Елин Пелин казва за «Черни рози»: «Писах ги през времето, когато с Балабанов и Митов издавахме Развигор. Тогава не достигаха подлистниците и казваха: «Пелине, напиши нещо.» И аз на бърза ръка пишех. Тогава съм написал почти цялата книга стихотворения в проза, които, може да се каже, са едни откъслеци отсам-оттам, някои размишления, някои впечатления.» На въпроса, дали има някаква връзка между неговите стихотворения в проза и тези на И. С. Тургенев, писателят отговаря: «Аз знаех Тургеневите работи и исках такова нещо да напиша. Но те се пишеха бързо и попълваха подлистниците във вестника.»

Наред с тая строга преценка съществуват спомени на Елин Пелинови приятели, според които той е ценял високо своите стихотворения в проза.

КОШМАР. За пръв път е напечатано заедно с «Кукумявка», «То» и «Безбожник», под общо заглавие «Гладни месеци (Балади в проза от Елин Пелин)», във в. Съзнание, V, бр. 41, София, 24 май 1903. После излиза в първото и второто издание на сборника «Пепел от цигарите ми», в «Черни рози», 1928, и в С V, 1942. Съществена преработка е направена за «Пепел от цигарите ми», 1905 (вж. Събр. съч., т. IV, с. 307).

КУКУМЯВКА. Най-рано публикуван във в. Съзнание, заедно с «Кошмар». На младини Елин Пелин дружи с учителите народници и социалисти, като отчасти споделя техните идейни тенденции и настроения. Той подкрепя борбата на народното учителство и сътрудничи на в. Съзнание — орган на Българския учителски съюз — със стихотворения в проза, в които предмет на художествено изображение не са лично неговите интимни настроения и преживявания, както след Първата световна война, а състоянието на народната просвета, неволята и несретата на учителя, неговата борба с тъмните сили на подтисничеството. Отпечатан в органа на учителите заедно с «То», «Безбожник» и «Кошмар», баладата «Кукумявка» прозвучава като смело изобличение. Затова се посреща с голям възторг от народното учителство и веднага става любим материал за рецитации на учителските срещи, конференции, утра и вечеринки. Понеже отразява нова конкретна действителност, която няколко години по-късно съществено се изменя, към 1910 г. и за читатели извън учителските среди «Кукумявка» вече не звучи така ясно и бойко. Затова писателят слага посвещение «На народните учители», което намираме във всички препечатвания след 1910 г.

Това стихотворение в проза е печатано в първото и второто издание на «Пепел от цигарите ми», 1905 и 1910, в «Черни рози», 1928, и в С V, 1942. Дребни поправки на отделни думи намираме в «Пепел. . .», 1905, в «Черни рози», 1928, и в С V, 1942. В текста преди «Съчинения» кукумявката отговаря с «да» вместо с поуместното «кукумяу».

АНЕМИЧНА КНИГА. За първи път печатано в «Пепел от цигарите ми», 1905, после в «Пепел. . .», 1910, «Черни рози», 1928, и С V, 1942. Преработки намираме първо в «Пепел. . .», 1910, и после в «Черни рози», 1928.

СЪДБА. За пръв път публикувано в «Пепел. . .», 1905, а след това почти без промени в «Пепел. . .», 1910, «Черни рози», 1928, и С V, 1942.

ЧУЧУЛИГА. За пръв път публикувано в «Пепел. . .», 1905, а после с промяната на три-четири думи в «Пепел. . .», 1910, «Черни рози», 1928, и С V, 1942.

ОРЛОВО ПЕРО. За пръв път публикувано в «Пепел. . .», 1905, после в «Пепел. . .», 1910, «Черни рози», 1928, С V, 1942. В «Съчинения» има няколко интересни изменения.

ЛЕКИТЕ МОРСКИ ВЪЛНИ. За пръв път публикувано в «Пепел». . ., 1905, и след това без промени в «Пепел. . .», 1910, «Черни рози», 1928, и С V, 1942.

ОРИСНИЦИ. За пръв път публикувано в «Пепел. . .», 1905, после «Пепел. . .», 1910, «Черни рози», 1928, и С V, 1942. В «Черни рози», 1928, по-ранншното «вий» и «ний» се променя на «вие» и ние».

ЕДНА КРАВА. За пръв път с наслов «Кравата», публикувано в сп. Българан, V, бр. 1, 19 октомври 1908, с. 5—6, заедно с «Щиглец» и с общо заглавие «Незабудки» (стихотворения в проза), подпис: «Е. П.» После в «Пепел, . .», 1910, «Черни рози», 1928, и С V, 1942. По-значителни изменения откриваме в «Пепел. . .», 1910, и в «Съчинения».

ЗАБРАВЕНА ПЕСЕН. За пръв път в сп. Начало, I, кн. 1, октомври 1908. По-късно в «Пепел. . .», 1910, «Черни рози», 1928, и С V, 1942. Основна преработка, в резултат от която се е получило почти наполовина нов текст, е направена за «Пепел. . .» 1910, (вж. Събр. съч., т. VI, с. 311).

ПРИКАЗКА. За пръв път публикувано в сп. Българан, V, бр. 4, 8 ноември 1908, с. 6, заедно с други стихотворения в проза под общ наслов «Помничета» и с подпис «Е. П.» По-късно в «Черни рози», 1928, и в С V, 1942. Текстът е бил преработен основно за «Черни рози», 1928 (вж. Събр. съч., т. VI, с. 311—312).

СИРОМАШИЯТА. За пръв път публикувано в сп. Българан, V, бр. 4, 8 ноември 1908, с. 6, заедно с «Приказка» и с наслов «Една нощ». По-късно с променено заглавие в «Пепел. . .», 1910, сп. Родна нива, I, кн. I, с. 4, «Черни рози», 1928, и С V, 1942. По-значителни поправки при отпечатването в «Пепел. . .», 1910.

СКОРЦИТЕ. За пръв път публикувано във в. Развигор, I, бр. 11, 19 март 1921, с. 3. С малки поправки — замяна на някои предлози, думи и части от изрази — «Скорците» се печата в «Черни рози», 1928, и CV, 1942.

СТАРИЯТ ГРАД. За пръв път публикувано във в. Развигор, I, бр. 14, 9 април 1921, с. 3, с под наслов «Балада». После в «Черни рози», 1928, и CV, 1942. Текстът е бил поправен и допълнен за «Черни рози», 1928.

ЛЮБОВ, ШИПКА, РОЗИ. И трите излизат за пръв път заедно и с общ наслов «Миниатюри» във в. Развигор, I, бр. 23, 11 юни 1921, с. 1. В «Черни рози», 1928, Елин Пелин внася обикновените свои поправки — отстранява, заменя или добавя отделни думи и части от изрази. В CV, 1942, в «Рози» е пропуснат изразът «Това са огнените рози на страстта», който тук е възстановен.

НЕИЗВЕСТНО, ИМАНЯРИ. За пръв път двете заедно и с общ наслов «Миниатюри» във в. Развигор, I, бр. 24, 18 юни 1921, с. 1. Обикновените Елин Пелинови преработки намираме най-вече в «Черни рози», 1928.

ЛЯТО. За пръв път публикувано във в. Развигор, I, бр. 27, 9 юли 1921, с. 3, а след това с няколко дребни поправки в «Черни рози», 1928, и CV, 1942.

КУЧЕ. За пръв път публикувано във в. Развигор, I, бр. 29, 23 юли 1921, с. 1, с наслов «Миниатюри». После с няколко поправки в «Черни рози», 1928, и CV, 1942.

ЛЯТНА БУРЯ. За пръв път се печата като част от предговора към книжката «От прозореца», 1906, която съдържа освен остро изобличителната «Шега в едно действие», «Орден», твърде слабата сценка «Кръст», поемката «Катя» и един превод на «Гарвана» от Едгар По. С предговора си към книжката Елин Пелин иска да се извини пред читателя, задето му поднася слаби и противоречиви по характера си произведения (вж. Събр. съч., т. VI, с. 314—315).

БЕЗПОЛЕЗНА ЧЕШМА. За пръв път публикувано във в. Развигор, I, бр. 32, 13 август 1921, с. 3. Покъсно с малки поправки в «Черни рози», 1928, и CV, 1942.

ХРИЗАНТЕМИ, БЕЗРАДОСТНИ. За пръв път публикувано във в. Развигор, I, бр. 44, 5 ноември 1921, с. I, с общ наслов «Миниатюри». После с характерните стилно-езикови поправки на Елин Пелин в «Черни рози», 1928, и в CV, 1942.

ПОГЛЕДИ, МЪРТВОТО ПОЛЕ. За пръв път публикувани във в. Развигор, I, бр. 48, 2 декември 1921, с. 1, с общ наслов «Миниатюри». После с характерните стилно-езикови поправки на Елин Пелин в «Черни рози», 1928, и в CV, 1942.

САМОТНИ ДЪРВЕТА, ВЪПРОСИ, МАЛКА ПОВЕСТ. За пръв път публикувани в «Черни рози», 1928, а след това с две-три съвсем малки поправки в CV, 1942.

ПИЖО И ПЕНДО

Повечето хумористични творби на «шопски» диалект в сборника «Пижо и Пендо», както и много други, които са останали извън него, но принадлежат към същата група, са писани в годините 1904—1909 и излизат все в сп. Българан. Те възникват в средата на веселата компания около това списание, която често се събира на шумни вечери в софийските ресторанти. По свидетелството на Петър Нейков — един от компанията — между най-интересните номера в общите българановски забавления са били винаги новите и свежи «духовити пререкания и остри словоборства между Елин Пелин и Ал. Божинов на шопско наречие, които завършват с побратимяване между мнимия селски поп и мнимия селски кмет» (П. Нейков, Елин Пелин и «Българан», сп. «Балкански преглед», III, 1948, кн. 8, с. 631—633). «Шопското творчество на Елин Пелин се заражда тъкмо в тия непринудени «словоборства» и «пререкания». По онова време почти всеки свободен празничен ден Елин Пелин и Ал. Божинов, които са особено близки другари и приятели, излизат на продължителни разходки из селата около София. От многото наблюдения при тия разходки се ражда образът на Пижо, чрез който Ал. Бо-

жинов представя утрудения български селяк в карикатурите си. За творческата история на героите Пижо и Пендо Ал. Божинов пише: «Нему много се допадна моя герой философ Пижо и той го възприе за герой и на своите хумористични видения. А другия — Пендо — намерихме една зима готов в едно от Горубленските ханчета, където бяхме отишли с шейна на разходка. Той седеше до печката и се грееше. Елин Пелин го прибра веднага в бележничето си и тъй също веднага го причисли към особата на бай Пижо. Оттогава двамата Пижовци станаха неразделни за нашите литературни и художнически предприятия» (Ал. Божинов.«Минали дни,» София,1958, с.122—123). Творческата дружба между писателя-хуморист Елин Пелин и карикатуриста-поет Ал. Божинов продължава и по-късно. Двамата доизграждат образите на Пижо и Пендо по различен начин. След 1910 г. Елин Пелин пише диалога «Добра среща» и писмата между Пижо и Пена, а Ал. Божинов илюстрира сборника «Пижо и Пендо» — хумористични стихове, разкази и диалози на шопски «диалект» (I изд., 1917; II изд., 1918; III изд., 1921; IV изд., 1925; V изд., 1939; VI изд., 1944). Първото издание на тоя сборник излиза без рисунки. «Пижо и Пендо» от 1918 съдържа шестнайсетина илюстрации, които намираме препечатани в изданията от 1921 и 1925. За допълненото ѝ с ново подреждане на материала издание от 1939 г. Ал. Божинов прави нови рисунки, около 25, които се препечатват и в «Съчинения», т. V, 1942, пък и в следващит издания на сборника «Пижо и Пендо».

ГЕРЧО. За пръв път публикуван в сп. Селска разговорка, I, кн. 1, ноември 1902, с наслов «Лудомладо», под който има пояснение «Портрет». Подписът е «Чер-Чемер». После в «Пепел от цигарите ми», 1905 и 1910, в «Пижо и Пендо», 1917, 1918, 1921, 1925 и 1939, и в С V, 1942. В изданията до 1939 г. го намираме под едно общо заглавие със «Селска слава» — «Два портрета» от «Пижо и Пендо», 1918, се печата с наслов «Герчо».

Поправки са внасяни на три пъти — първо при отпечатването в «Пепел. . .», 1905, после при отпечатването му в «Пижо и Пендо», 1918, и на края в изданието от 1939.

НАНЕ ДЖУРОВА ГРОЗДАНКА. За пръв път публикувано в сп. Селска разговорка, I, кн. 2, декември 1902, с наслов «Селска слава», под него — «Портрет», подпис «Чер-Чемер». На следната година с подписа «Д. И-в» и с недостатъчно обработен език същата творба излиза в сп. Войнишка сбирка, X., кн. 6, ноември — декември, 1903. «Нане Джурова Грозданка» се явява едва в «Пижо и Пендо», 1918. Характерните стилно-езикови поправки откриваме в «Пепел. . .», 1905, «Пижо и Пендо», 1917 и 1939, но се срещат и в «Пепел. . .», 1910, и «Пижо и Пендо», 1918.

КУМОВИ ГОСТИ. С наслов «Кумови гостье» първом в сп. Селска разговорка, кн. 3—4, януари—февруари 1903. След това в «Пепел. . .», 1905 и 1910, в петте издания на «Пижо и Пендо» и в С V, 1942. Съществени поправки са нанесени в «Пепел. . .», 1905, и в «Пижо и Пендо», 1918 и 1939. През 1904 Елин Пелин преработва «Кумови гости» в разказ, който се отпечатва в «Разкази», 1904.

НОЩ. За пръв път в сп. Българан, I, бр. 25, 27 юни 1904, с. 7, заедно със «Закана» под общ наслов «Шопска лирика». След това без промени и в двете издания на «Пепел. . .», в изданията на «Пижо и Пендо» и в С V, 1942.

ОТЕЧЕСТВО ЛЮБЕЗНО. За пръв път се печата в сп. Българан, II, бр. 45, 13 февруари 1905, с наслов «Отечество» и под него в скоби «пародия». После в «Пепел. . .», 1905 и 1910, в изданията на «Пижо и Пендо» и в С V, 1942. Малки поправки намираме в «Пепел...», 1905. По-съществени промени са направени в «Пепел. . .», 1910 (вж. Събр. съч., т. VI, с. 319—320).

ГЕЛЕВАТА МУКА И НЕВОЛЯ. За пръв път в сп. Българан, II, бр. 52, 3 април 1905, с подписа «Горка Горчица», а по-късно в двете издания на «Пепел. . .», в изданията на «Пижо и Пендо» и в С V, 1942. Към 1905 г. Елин Пелин работи с Петко Тодоров в една и съща стая на Народната библиотека, дето и двамата са на служба. «Гелевата мука и неволя» е замислена във връзка с идилиите на Петко Тодоров. В сп. Българан поемката има подзаглавие «Шопска идилия», което в следващите издания до 1939 г. се изменя на «идилия». Известни малки поправки са внесени в «Пепел. . .», 1905 и 1910, в «Пижо и Пендо», 1918, 1921, 1925 и 1939 (вж. Събр. съч., т. VI, с. 320—321).

ПО ПЪТЯ. За пръв път публикувано в сп. Българан, III, бр. 84, 5 февруари 1906, с подпис «Чер Чемер». Тук има заглавие «Пижо и Пендо», а подзаглавие — «Драма». След това се печата в петте издания на «Пижо и Пендо» (в 1917 със заглавие «Одоцнахме, ама му крънахме», после все с наслов «По пътя») и в C V, 1942. Дребни поправки намираме в «Пижо и Пендо», 1917 и 1939. Сериозна преработка с допълнения е направена при отпечатването в 1918 (вж. Събр. съч., т. VI, с. 325—327).

ТРИ СИЛУЕТА НА ГОРУБЛЕНСКИЯ ПЪТ. За пръв път публикувано със заглавие «Ракийката на Пижо и Пендо» и под него в скоби «Разказче», с подпис «Иван Коприван», в сп. Българан, V, бр. 3, 2 ноември 1908, с. 6—7. После със заглавие «Три силуета на горубленския път» в «Пепел»..., 1910, в изданията на «Пижо и Пендо», 1918, и C V, 1942. Текстът от сп. Българан е препечатан в бележките към Събр. съч., т. VI, с. 321—325.

ВЕТАРО. С подзаглавие «Идилия» и с подпис «И». публикуван първо в сп. Българан, V, бр. 11, януари 1909, а след това в петте издания на «Пижо и Пендо» и в C V, 1942. Поправки са внесени при препечатването в «Пижо и Пендо», 1917, 1918 и 1921, като най-много и съществени са тези в 1918.

СТАРАТА ПАРА. За пръв път публикуван в сп. Отечество, II, кн. I, януари 1915, с. 6—8, а после в петте издания на «Пижо и Пендо» и в C V, 1942. Стилно-езикови поправки са направени в изданията от 1917, 1918, 1925 и особено 1939.

ПИСМОТО НА ПИЖО. За пръв път публикуван в сп. Отечество, II, кн. 7, 10 октомври 1915, с. 10, а после в петте издания на «Пижо и Пендо» и C V, 1942. Малки стилни поправки са направени в изданията от 1917, 1918, 1928, 1939 и 1942.

ОТ ПЕНА ДО ПИЖО. За пръв път публикуван в сп. Отечество, II, кн. 8, 17 октомври 1915, с. 9, а след

това в изданията на «Пижо и Пендо» и в C V, 1942. Малки стилни поправки са правени в изданията от 1918, 1925 и 1939.

ДОБРА СРЕЩА. За пръв път публикуван в сп. Отечество, II, кн. 16, 12 декември 1915, с. 2—4, с подзаглавие «Диалог», а после в изданията на «Пижо и Пендо» и в C V, 1942. Дребни изменения са правени в изданията от 1917, 1918 и 1942. Повече и по-съществени през 1939.

САМОДИВСКО ПИЛЕ. За пръв път публикуван във в. Щурец, I, бр. 31, 22 юли 1933, а след това с поправки на отделни думи в «Пижо и Пендо», 1939, и CV, 1942. При препечатването в 1939 са добавени стиховете 10—12, 25—27 и 53—56.

ГИГО. За първи път публикувано във в. Щурец, II, бр. 100, 9 ноември 1934, с подзаглавие «Шопска поема от Елин Пелин», а след това с четири-пет дребни поправки на думи в «Пижо и Пендо», 1939, и C V, 1942.

ПРОИЗВЕДЕНИЯ, НЕВКЛЮЧВАНИ ОТ ЕЛИН ПЕЛИН В СЪЧИНЕНИЯТА

Тези произведения са били публикувани в периодичния печат, а някои в книгите «Пепел от цигарите ми», 1905 и 1910, и «От прозореца», 1906.

ПОРЪТ. С този разказ Елин Пелин почва сътрудничеството си във в. Щурец, I, бр. 26, 17 юни 1933. Разказът «Човекът, за когото всички се грижат» е втори. Съвременно «Порът» е единствената творба на писателя от в. Щурец, написана в духа на сборника «Аз, ти, той», но невключена в него.

ТО. Заедно с «Кошмар», «Кукумявка» и «Безбожник» и с общ наслов «Гладни месеци. (Балади в проза от Елин Пелин)» за първи път публикуван във в. Съзнание, V, бр. 41, София, 24 май 1903. После с няколко дребни поправки в «Пепел...», 1905 и 1910. «То» отразява положението на народните учители до 1903 (докато министър на просветата става проф. Ив. Шишманов), когато се гласува закон, който им осигурява по-голям служебен стабилитет. До 1903 г. учителите от народните общин-

ски училища са били назначавани и уволнявани с постановления на училищните настоятелства с председател кмета. ония години на пълен буржоазно-партизански произвол това означавало, че службата, заплатата и съдбата на народния учител зависят само от прищевките на чорбаджиите — училищни настоятели и кметове. Затова «То» се посреща с извънредно голям интерес всред народното учителство и се рецитира по всички учителски срещи, конференции и вечеринки.

БЕЗБОЖНИК. Отпечатано е във в. Съзнание, заедно с «То», «Кошмаро» и «Кукумявка». По-късно не е препечатвано до Събр. съч., т. VI.

В МРАКА. Пак във в. Съзнание, г. V, бр. 46 от 28 юни 1903 г. После в Събр. съч., т. VI.

КАРНАВАЛ. За пръв път публикувано в сп. Българан, I, бр. 5, 8 януари 1904, с наслов «Маска. (Мечти през сирница)» и с подписа «Пелинаш». После с малки съкращения и с някои стилно-езикови поправки в «Пепел. . .», 1905.

ЧИНОВНИШКО ЩАСТИЕ, ДВЕ СЕНКИ. Напечатани са в сп. Българан, II, бр. 51, 27 март 1905, с. 4, с. подпис: «Горка Горчица» и с общ наслов «Петна по мозъка ми. Стихотворения в проза».

САМОИЗЛЪГАН. Публикуван за пръв път във в. Развигор, I, бр. 32, 13. VIII. 1921, заедно с «Лятна буря» и «Безполезна чешма» и под общ наслов «Миниатюри».

ЧУЖДИЯТ. Публикува се за първи път в «Събрани съчинения», т. 6, 1959. Ръкописът се намира в Архивен институт при БАН, № 109, Албум на Григор Василев, София, 12. II. 1916 г.

АРКАШКА. Пак за пръв път в «Събрани съчинения», т. 6, 1959.

СТИХОТВОРЕНИЯ, САТИРИ, ПАРОДИИ

ПИСМОТО НА ЕДИН СЕЛСКИ ДАСКАЛ. За пръв път се публикува във в. Жило, I, бр. 1, 3 юни 1902,

с. 2—3, с. подпис «Чер Чемер» и обяснение в скоби «Намерено в механата». Разкрива действителното положение на много от народните учители по селата около 1900-та година. Има сведения, че е било често рецитирано на учителски срещи и забави по онова време.

РОМАНС. За първи път и без подпис в сп. Българан, I, бр. 6, 15. II. 1904. После без промени в «Пепел. . .» 1905.

ПОЕТЪТ И НЕГОВАТА КУЧКА. С подпис «Горка Горчица» и с обяснението «Идилия. (По П. Ю. Тодоров)», под наслова, в сп. Българан, I, бр. 9, 9. III. 1904. Пародия на П. Ю. Тодоровите идилии. Елин Пелин използува названието на първата, още ученическа стихосбирка на П. Ю. Тодоров — «Стихове на скучната лира», 1895 г. В края на пародията се загатва за наградата, която П. Ю. Тодоров получава от Българското книжовно дружество (сега БАН).

ЗАКАНА. Най-рано в сп. Българан, I, бр. 25. 27. VI. 1904, заедно с «Нощ» и с общ надслов «Шопска лирика». След това с преработка в «Пепел. . .» 1905.

ШОПСКИ ВЪЗДИШКИ. Без подпис в сп. Българан, II, бр. 41, 16. I. 1905, с. 3.

НА ВИТОША. В «Пепел от цигарите ми», 1905, с. 76.

КАЛ. За пръв път се публикува в сп. Българан, III, бр. 84, 5. II. 1906, с. 5, с подпис «Е. П.». В израза «и в Рачовий кабинет» Елин Пелин има пред вид генерал Рачо Петров, който е министър-председател през 1900—1901 и 1903—1906 г. В «кал в Гешовите сметки» става дума за Иван Евстатиев Гешев, наследник на Евлоги Георгиев Гешев и един от най-богатите българи по онова време, шеф на Народняшката партия, министър на финансите през 1894 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Псд манастирската лоза

Аз, ти, той

Черни рози

Пижо и Пендо

Произведения, невключени
от Елин Пелин в съчиненията

Стихотворения в проза

Стихотворения, сатири, пародии

ЕЛИН ПЕЛИН

СЪЧИНЕНИЯ

В ШЕСТ ТОМА

Том III

РЕДАКТОР СВЕТЛА ГЮРОВА
ОФОРМЛЕНИЕ КИРИЛ ГОГОВ
ХУД. РЕДАКТОР ЕЛЕНА МАРИНЧЕВА
ТЕХН. РЕДАКТОР ВИОЛЕТА КРЪСТЕВА
КОРЕКТОР РУМЕНА МИХОВА

Формат 32/84/108; тираж 60 113 екз.;
печатни коли 25; издателски коли 21;
л. г. VI/32; изд. № 4186; поръчка № 88/1977 година
на издателство «Български писател»;
дадена за набор на 25. V. 1977 година;
излиза от печат на 25. IX. 1977 година.
Цена 2,01 лв.
Код 15 9536172511 / 5506-17-77

ДПК «ДИМИТЪР БЛАГОЕВ» — СОФИЯ